

T.C.

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

**CAHİT UÇUK'UN "TÜRK İKİZLERİ" VE "GÜMÜŞ KANAT" ÇOCUK
ROMANLARININ SÖZ VARLIĞI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Zeliha FİDAN

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi HİKMET YILMAZ

SIVAS

2019

**CAHİT UÇUK'UN "TÜRK İKİZLERİ" VE "GÜMÜŞ KANAT" ÇOCUK
ROMANLARININ SÖZ VARLIĞI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Zeliha FİDAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Ortaöğretim Sosyal Alanlar
Eğitimi Ana Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak hazırlanmıştır.

Dr. Öğr. Üyesi HİKMET YILMAZ

SİVAS

Temmuz-2019

KABUL VE ONAY

Zeliha FİDAN'ın hazırlamış olduğu“Cahit Uçuk'un “Türk İvizleri ve Gümüş Kanat” Çocuk Romanlarının Söz Varlığı Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı bu çalışma, 17.06.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından, “Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Adem İŞCAN

(Jüri Başkanı)

Dr.Öğr.Üyesi Hikmet YILMAZ

(Danışman)

Dr.Öğr.Üyesi Özkan AYDOĞDU

(Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../

Doç.Dr. Fatih KARAKUŞ

Enstitü Müdürü

ETİK SÖZÜ

Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tez Yazım Kılavuzu(Yönerge)'nda belirtilen kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- ✓ Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- ✓ Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- ✓ Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu ve atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- ✓ Bütün bilgilerin doğru ve tam olduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- ✓ Ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- ✓ Bu tezin herhangi bir bölümünü Cumhuriyet Üniversitesi veya başka bir üniversitede, bir başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı; beyan ederim.

11.07.2019

Zeliha FİDAN

ÖN SÖZ

Dil, insanların birbiriyle paylaşmak istedikleri duygu, düşünce ve istekleri aktarmayı sağlayan bir iletişim aracıdır. Dil, bir milletin maddi ve manevi mirasını kuşaktan kuşağa aktararak günümüze ulaştırma yönüyle insan yaşamı için vazgeçilmez bir unsurdur.

Bir millete ait olan söz varlığına bakarak o milletin, gelenek, görenek, hayat felsefesi, yaşam biçimi, kültür ve tarih gibi birçok değerini öğrenebiliriz. Bu yönüyle söz varlığı “milli hafıza” olma özelliği taşır. Türkçenin sahip olduğu zengin ve köklü söz varlığını, şair ve yazarlarımızın yazdığı değerli eserler vasıtasıyla gelecek nesillere aktarmak mümkün olacaktır. Bu nedenle yapılacak söz varlığı çalışmaları, Türk dilinin geleceği için en büyük yatırım olacaktır.

Bu çalışmada Cahit Uçuk’un “Türk İkizleri” ve “Gümüş Kanat” çocuk romanları söz varlığı bakımından incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Çalışmamızla çocuk edebiyatı alanında yapılacak söz varlığı çalışmalarına ve Türkçenin söz varlığına katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Bu çalışma; Giriş, Alan Yazın Taraması ve İlgili Araştırmalar, Araştırmanın Yöntemi, Bulgular ve Yorum, Sonuç ve Tartışma olmak üzere beş ana bölüme ayrılmıştır. Giriş bölümünde çalışmanın; problem durumuna, araştırmanın amacına, araştırmanın önemine, araştırmanın sınırlılıklarına, varsayımlara ve tanımlara yer verilmiştir. Alan Yazın Taraması ve İlgili Araştırmalar bu alanla ilgili yazılmış kitap, yüksek lisans, doktora tezleri ve akademik çalışmalar belirlenmiştir. Yöntem bölümünde; nitel bir araştırmanın yöntemleri ortaya konmuştur. Bulgular ve Yorum bölümünde; eserlerin söz varlığı tespit edilmiştir. Sonuç ve Tartışma bölümünde ise bulunan söz varlığının çocuk edebiyatı alanı ile Türk diline katkıları değerlendirilmiştir.

Çalışmam boyunca bana yol gösterip desteğini ve emeğini benden esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hikmet Yılmaz’a, çalışmam boyunca bana her konuda destek olan biricik eşim, Yusuf Fidan’a ve birlikte geçireceğimiz vakitlerden çalmak zorunda kaldığım kızıma ve bebeğime teşekkürlerimi bir borç bilirim.

ÖZET

FİDAN Zeliha, Cahit Uçuk'un "Türk İkizleri" ve "Gümüş Kanat" Çocuk Romanlarının Söz Varlığı Açısından Değerlendirilmesi Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2019.

Kelime hazinesi, kelime serveti, kelime dağarcığı, sözcük varlığı gibi birçok farklı terimlerle karşılanan ancak bu kullanımlardan daha geniş bir kavram alanına sahip olan söz varlığı denince, yalnızca o dilin sözcüklerini değil, atasözlerin, deyimlerin, kalıplaşmış sözlerin, ikilemelerin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz.

Söz varlığı ve söz varlığının unsurları olarak adlandırılan atasözleri, deyimler, ikilemeler ve diğer unsurlar, çocuk edebiyatı ürünlerinin meydana getirilmesinde ve çocuğun gelişiminde büyük bir yer teşkil eder. Bu nedenle çocuklar için eserler kaleme alan yazarların ürünlerinin, çocukların söz varlığını geliştirmedeki rolünü ne derece temsil ettiği ortaya konulmalıdır.

Bu çalışmada, çocuk edebiyatına verdiği eserlerle önemli katkılar sağlayan Cahit Uçuk'un, "Türk İkizleri" ve "Gümüş Kanat" çocuk romanlarında kullandığı söz varlığı öğeleri (atasözü, deyim, ikilemeler, kalıplaşmış sözler, terimler, argo) incelenecektir. Böylece Cahit Uçuk'un bir yazar olarak Türkçedeki söz varlıklarından hangi unsurları, ne şekilde, ne sıklıkta kullandığını tespit ederek, çocuk edebiyatı alanına yaptığı katkıyı ortaya çıkarmaya ve bu doğrultuda yapılan çalışmalara katkıda bulunmaya çalıştık.

Anahtar Sözcükler: Söz Varlığı, Çocuk Edebiyatı, Cahit Uçuk, Türk İkizleri, Gümüş Kanat.

ABSTRACT

FIDAN Zeliha, Cahit Uçuk's the "Türk İkizleri" and "Gümüş Kanat"
Assessing The Presence of Children Novel Master's Thesis, Sivas, 2019.

When we say the word vocabulary in which is met with the usage of vocabulary, vocabulary wealth, presence of vocabulary, but a wider concept than these uses, we understand not only the words of that language, but also the whole of idioms, stereotypes, proverbs, dilemmas, terms and various narrative patterns.

Vocabulary and vocabulary, which are sub-divisions of vocabulary, idioms, proverbs and other factors in the formation of children's literature products and represents a major part in a child's development. For this reason, the effects of essential works such as children's novel, story, fairy tale, theater on the development of vocabulary should be examined.

In this study, his usage of vocabulary elements (proverbs, idioms, doublings, repeated phrases, terms, slang) in children's novel such as "Türk İkizleri" and "Gümüş Kanat" by Cahit Uçuk who makes an important contribution to the work given to children's literature will be examined. By this way, we try to find out his contribution to the field on children's literature by determining which elements of Turkish vocabulary, how, and how often they are used by Cahit Uçuk as a writer and contribute to the works done on this subject.

Key Words: Vocabulary, Children's Literature, Cahit Uçuk, Türk İkizleri, Gümüş Kanat.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY	ii
ETİK SÖZÜ	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.1.2. Problem Cümlesi	1
1.1.3. Alt Problemler	2
1.2. Araştırmanın Amacı	2
1.3. Araştırmanın Önemi.....	2
1.4. Varsayımlar	4
1.5. Sınırlılıklar	4
1.6. Tanımlar	4
BÖLÜM II	6
ALAN YAZIN TARAMASI VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	6
2.1. SÖZ VARLIĞININ KAPSAMI VE İÇERDİĞİ ÖGELER.....	6
2.1.1. Söz Varlığının Tanımı ve Kapsamı	6
2.1.2. Türkçenin Söz Varlığı Üzerine.....	8
2.1.3. Söz Varlığının Zenginliği	9
2.1.4. Çocuk Edebiyatı Söz Varlığı İlişkisi	11
2.1.5. Söz Varlığının İçerdiği Ögeler	12
2.1.5.1. Temel Söz Varlığı	12
2.1.5.2. Yabancı Sözcükler	13
2.1.5.3. Çeviri Sözcükler	15
2.1.5.4. Deyimler	17
2.1.5.5. Atasözleri	19
2.1.5.6. İlişki sözleri (Kalıp sözler)	21
2.1.5.7. Kalıplaşmış Sözcükler	23

2.1.5.8. İkilemeler (Tekrar öbekleri).....	24
2.1.5.9. Terimler	26
2.1.5.10. Argo	27
2.1.5.11. Ağız (Yöreyle Has Söyleyiş Özellikleri)	28
2.3. CAHİT UÇUK	35
2.3.1. Cahit Uçuk'un Hayatı, Sanat Anlayışı ve Edebi Kişiliği, Eserleri	35
2.3.2. Cahit Uçuk'un Çocuk Romanlarının Tanıtımı	41
2.3.2.1. "Gümüş Kanat" Çocuk Romanının Özeti	41
2.3.2.2. "Türk İkizleri" Çocuk Romanının Özeti.....	42
BÖLÜM III	44
YÖNTEM	44
3.1. Araştırmanın Yöntemi.....	44
3.1.1. Araştırmanın Modeli	44
3.1.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	44
3.1.3. Verilerin Toplanması.....	45
3.1.4. Verilerin Analizi	45
BÖLÜM IV	47
BULGULAR VE YORUM	47
4.1. ÇOCUK ROMANLARININ SÖZ VARLIĞI VE TANITIMI	47
4.1.1. Çocuk Romanlarındaki Söz Varlığı.....	47
4.1.1.1. Atasözleri	47
4.1.1.2. Deyimler	50
4.1.1.3. İkilemeler	110
4.1.1.3.1. Anlamca İlişkili Olanlar:.....	110
4.1.1.3.1.1. Eş ve Yakın Anlamlı Olanlar:	110
4.1.1.3.1.2. Karşıt Anlamlılar:.....	111
4.1.1.3.2. Aynı Sözcüğün Tekrarlanmasıyla Kurulanlar:	111
4.1.1.3.3. Adıllardan Oluşmuş İkilemeler:.....	125
4.1.1.3.4. Aynı Kök veya Gövdeden "-li" Ekiyle Kurulan İkilemeler:	125
4.1.1.3.5. Aynı Kök veya Gövdeden "-li" Ekiyle Kurulan İkilemeler:.....	126
4.1.1.3.6. Aynı Kök veya Gövdeden "-siz" Ekiyle Kurulan İkilemeler:.....	126
4.1.1.3.7. Aynı Eylemliklerden Kurulan İkilemeler:	126
4.1.1.3.8. Aynı Ortaçtan Kurulan İkilemeler:	126

4.1.1.3.9. Ayrı Ortaçtan Kurulan İkilemeler:	127
4.1.1.3.10. Aynı Sözcükten Kurulan Çıkmalı İkilemeler:.....	127
4.1.1.3.11. Ayrı Sözcükten Kurulan Çıkmalı İkilemeler:	128
4.1.1.3.12. Aynı Sözcükten Kurulan Yönelmeli İkilemeler:.....	129
4.1.1.3.13. Ayrı Sözcükten Kurulan Yönelmeli İkilemeler:	129
4.1.1.3.14. Ayrı Sözcükten Kurulan Yüklemeli İkilemeler:	130
4.1.1.3.15. Ayrı Sözcüklerden Kurulan Kalmalı İkilemeler:	130
4.1.1.3.16. Kurucularından Biri Anlamını Kaybetmiş İkilemeler:	130
4.1.1.4. Kalıp Sözler	131
4.1.1.4.1. Birini yüceltmek için kullanılanlar:	131
4.1.1.4.2. Dilek ve temenni bildirenler:	132
4.1.1.4.3. Dinî inançlar bildirenler:	135
4.1.1.4.4. Eleştirme, uyarma, tehdit etme ve meydan okuma bildirenler:	138
4.1.1.4.5. Emir telakki etme bildirenler:	139
4.1.1.4.6. Hitaplaşma adabı bildirenler:	140
4.1.1.4.7. Kutlama ve tebrik bildirenler:	140
4.1.1.4.8. İzin isteme bildirenler:	140
4.1.1.4.9. Öğüt bildirenler:	141
4.1.1.4.10. Özür dileme bildirenler:	142
4.1.1.4.11. Rica etme, yalvarma ve çaresizlik bildirenler:	143
4.1.1.4.12. Selamlaşma bildirenler:.....	144
4.1.1.4.12.1. Hâl ve hatır sorma:	144
4.1.1.4.12.2. Tanışma:	145
4.1.1.4.12.3. Karşılaşma:	145
4.1.1.4.12.4. Uğurlama, yolcu etme ve vedalaşma:.....	146
4.1.1.4.13. Söz verme bildirenler:	148
4.1.1.4.14. Sözü onaylama, reddetme ve kuvvetlendirme bildirenler:.....	148
4.1.1.4.15. Şaşkınlık ve hayret bildirenler:	148
4.1.1.4.16. Şikâyet bildirenler:	150
4.1.1.4.17. Takdir ve iltifat bildirenler:	150
4.1.1.4.18. Teşekkür ve minnet bildirenler:	151
4.1.1.4.19. Töre, gelenek ve kültürel değerleri yansıtanlar:.....	152
4.1.1.4.20. Uyarı bildirenler:	153

4.1.1.5. Terimler	154
4.1.1.5.1. Ağaçşleri Terimleri:	154
4.1.1.5.2. Anatomi ve Biyoloji Terimleri:.....	155
4.1.1.5.3. Askerlik Terimleri:.....	157
4.1.1.5.4. Botanik Terimler:	158
4.1.1.5.5. Coğrafya Terimleri:.....	162
4.1.1.5.6. Dini Terimler:.....	163
4.1.1.5.7. Edebiyat Terimleri:	164
4.1.1.5.8. Gök bilim Terimleri:	164
4.1.1.5.9. Hayvanbilim Terimleri:.....	165
4.1.1.5.10. Hukuk ve Toplum bilimleri Terimleri:	168
4.1.1.5.11. Kimya Terimleri:.....	169
4.1.1.5.12. Mimarlık Terimleri:	170
4.1.1.5.13. Müzik Terimleri:	170
4.1.1.5.14. Tarım Terimleri:.....	171
4.1.1.5.15. Tıp Terimleri:	171
4.1.1.5.16. Yerbilim terimleri:	171
4.1.1.5.17. Zanaat Terimleri.....	172
4.1.1.6. Yöreye Has Söyleyişler	172
4.1.1.7. Argo	188
4.2. Cahit Uçuk'un Çocuk Romanlarının Birleştirilmiş Söz Varlığı Tablosu	189
4.3. Yorum	211
BÖLÜM V	215
SONUÇ VE TARTIŞMA	215
5.1. Sonuç ve Tartışma.....	215
ÖZGEÇMİŞ	223
EKLER.....	224

TABLolar

- Tablo 1. Yabancı Sözcükler Sıklık ve Ortaklık Dizini.....15.
- Tablo 2. Cahit Uçuk'un Çocuk Romanlarının Birleştirilmiş Söz Varlığı Tablosu..189.

KISALTMALAR DİZİNİ

a) Diller

Ar.	: Arapça
Aram.	: Aramice
Bul.	: Bulgarca
Çağ.	: Çağatay Türkçesi
Erm.	: Ermenice
Far.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
İbr.	: İbranice
İng.	: İngilizce
İt.	: İtalyanca
Kurm.	: Kurmanci
Lat.	: Latince
Moğ.	: Moğolca
Oğuz.	: Oğuzca
Sans.	: Sanskrit
Sogd	: Sogodça (Eski Orta Asya)
Sür.	: Süryanice
T.	: Türkçe

Ven. : Venedikçe

Yun. : Yunanca

b) Diğerleri

argo : argo söz

çoc. : çocuk dili

dey. : deyim

yöre. : yöreye has söyleyişler

ik. : ikileme

k.s. : kalıp söz

onom. : onomatope (yansıma ses)

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Söz varlığı, bir dilin sözcükleri ile o dili kullanan milletin kuşaktan kuşağa aktardığı atasözü, deyim, kalıp söz, kalıplaşmış söz, terim, argo gibi söz varlığı öğeleri ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bir bütündür. Bir dilin sahip olduğu söz varlığı öğeleri, dilin zenginliğini ortaya koyan ve onu diğer dillerden ayırarak dili özel hâle getiren unsurlardır.

Çocuk dünyaya gözlerini açmasıyla beraber içinde yaşadığı çevreyi gözlemleyerek alıcı kelime hazinesini geliştirmeye başlar. Annesinden dinlediği ninni, mani, tekerleme, şarkı gibi ezgili edebiyat ürünleriyle kelimeleri öğrenerek üretici kelime hazinesini geliştirir.

Okul çağına gelen çocuk, öğretmeninden dinlediği ve izlediği masal, hikâye, roman, tiyatro gibi tahkiyeli türlerle söz varlığını zenginleştirir. Bu nedenle çocuklar için yazılan edebiyat ürünlerinin, söz varlığı unsurları ile amaçlı olarak yapılandırılması ve bu ürünlerin çocukların söz varlığı gelişimine etkisi açısından incelenmesi gerekmektedir. Böylece bu ürünleri dinleyen, izleyen, okuyan çocuk, söz varlığı yönünden ciddi gelişmeler kat edebilir. Ancak ülkemizde özellikle çocuk edebiyatı ürünleriyle ilgili yapılan söz varlığı çalışmaları yeterli değildir.

Tüm bu bilgiler ışığında Cahit Uçuk'un "Türk İkizleri" ve "Gümüş Kanat" çocuk romanları söz varlığı açısından incelenmiştir. Böylece çocuk edebiyatı alanında yapılacak söz varlığı çalışmalarına ve Türkçenin söz varlığına katkı sağlamak mümkün olacaktır.

1.1.2. Problem Cümlesi

Cahit Uçuk'un "Türk İkizleri" ve "Gümüş Kanat" çocuk romanları söz varlığı açısından hangi özelliklere sahiptir?

Cahit Uçuk'un "Türk İkizleri" ve "Gümüş Kanat" çocuk romanlarındaki söz varlığı ögelerinin çocukların söz varlığını geliştirmedeki katkısı nedir?

1.1.3.Alt Problemler

Cahit Uçuk'un "Türk İkizleri" ve "Gümüş Kanat" çocuk romanları söz varlığı ögeleri açısından nasıl bir niceliğe sahiptir?

Cahit Uçuk'un "Türk İkizleri" ve "Gümüş Kanat" çocuk romanları söz varlığı ögelerinin türü nelerdir?

Cahit Uçuk'un "Türk İkizleri" ve "Gümüş Kanat" çocuk romanları söz varlığı ögelerinin kaynak dilleri nedir?

Cahit Uçuk'un "Türk İkizleri" ve "Gümüş Kanat" çocuk romanları söz varlığı ögelerinin kullanım sıklığı nedir?

1.2.Araştırmanın Amacı

Yapılan bu çalışmada amaç, Cahit Uçuk'un "Türk İkizleri" ve "Gümüş Kanat" çocuk romanlarının söz varlığı açısından incelenmesi ve söz konusu eserlerin çocukların söz varlığını geliştirmedeki katkısının değerlendirilmesidir.

1.3.Araştırmanın Önemi

Türk hikâye ve roman yazarı Cahit Uçuk, Türk edebiyatında çocuklar için yazdığı hikâyeler, romanlar, masallar, manzum masallardan ötürü önemli bir yere sahiptir. Bunlardan biri olan "Gümüş Kanat" adlı çocuk romanı, MEB'in ilköğretim okulları için belirlediği 100 temel eser arasında yer almaktadır.

Yazarın çocuklar için yazdığı Türk İkizleri çocuk romanı ise Cahit Uçuk'a hem ulusal hem de uluslararası alanda bir şöhret kazandırmıştır. "Türk İkizleri adlı çocuk romanı ile Cahit Uçuk, Milletlerarası Çocuk Kitapları Birliği'nin düzenlediği 'Hans Christian Andersen 1958 Yarışması'nda şeref listesine girmeyi başarmıştır." (Uçuk, 2008).

1956 yılında Londra’da Jonathan Cape Müessesesi tarafından yayımlanarak meşhur ikizler serisine giren “Türk İkizleri” birçok dile çevrilmiştir. “Eser, Doroty Blatter tarafından İngilizceye; 1964 yılında Münite Franz Schneider Kitabevi’nce Almancaya; Japonya’da Japoncaya, İran Şahbanusu Farah Pevlevi’nin beğenileriyle Farsçaya çevrilmiştir. Eseri Avustralya Milli Eğitim Bakanlığı radyoyla ders müfredatına almıştır.” (Doğan, 1999:288)

“Çocuk edebiyatı, edebiyatın taşıdığı hemen her niteliği taşımakla birlikte eğitici yönüyle de öne çıkan bir sanat dalıdır. Amacı doğrudan doğruya eğitmek olmasa da çocuğun dil becerisini, hayal gücünü ve yaratıcı düşünme yeteneğini geliştirmek, çocuk edebiyatının amaçları arasındadır. Çocuk duyarlılığını yitirmemiş her yaştan yetişkin yazar, çizer ve şairin kurduğu çocuk edebiyatının temel kaygısı, kullanılan dil ve seçilen temalar bakımından ‘çocuğa görelilik’ ilkesidir.” (Şimşek, 2002: 32).

Türkiye’de piyasaya sürülen çocuk edebiyatı ürünlerinin birçoğu “çocuğa görelilik” ilkesi ve söz varlığı ölçütleri göz önüne alınmadan hazırlanmaktadır. Eserlerde yer alan atasözü, deyim, ikileme, kalıp söz gibi söz varlığı unsurlarının, çocukların söz varlığı gelişimine nasıl katkı sağladığı ile ilgili çalışmalar son yıllarda yapılmaya başlanmış ancak bu çalışmalar henüz nitelikli ve yeterli düzeye ulaşmamıştır.

Söz varlığı açısından yapılacak bu çalışmayla Cahit Uçuk’un “Türk İkizleri” ve “Gümüş Kanat” eserlerinde kullandığı söz varlığı öğeleri (atasözü, deyim, ikilemeler, kalıplaşmış sözler, terimler, ilişki sözleri, argo) incelenecek ve söz varlığı öğelerinin türü, kaynak dili ve kullanım sıklığı ortaya konacaktır. Belirlenen söz varlığı öğeleri açıklanacak ayrıca öğelerin hangi kitaba ait olduğu ile kitapta geçtiği satırlar sayfa numaraları ile birlikte söz varlığı öğelerinin altında verilecektir.

Bu çalışmamızda Cahit Uçuk’un, MEB’in ilköğretim okulları için belirlediği 100 temel eser arasında yer alan “Gümüş Kanat” ile dünya çapında ilgi görmüş bir eser olma özelliği taşıyan “Türk İkizleri” çocuk romanlarının söz varlığı öğeleri detaylı bir biçimde incelenecektir. Bu bakımından yapılacak olan çalışma, hem çocuk edebiyatı alanına veri tabanı oluşturma hem de Uçuk’un çocuk edebiyatı alanında verdiği eserlerle ilgili yapılacak söz varlığı çalışmalarında yol gösterici olma yönüyle önem taşımaktadır.

1.4.Varsayımlar

Bu araştırmada doküman incelemesine dayanan betimsel nitelikli kaynak tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin araştırmanın amacına uygun bulunduğu varsayılmıştır.

Seçilen örneklemin evreni temsil ettiği varsayılmıştır.

Araştırmanın tarafsızlığının çalışma süresince muhafaza edileceği varsayılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

Araştırma sonuçları, Cahit Uçuk'un "Türk İkiizleri" ve "Gümüş Kanat" çocuk romanları ile sınırlıdır.

Çalışmamızda, Cahit Uçuk'un çocuk romanları yazarın dili çerçevesinde incelenmiştir. Konuşma dili kapsam dışı tutulmuştur. Bazı sözcükler ise, metinlerde yazıldığı gibi kullanılarak herhangi bir değiştirme yoluna başvurulmamıştır.

1.6.Tanımlar

Çalışmamızda yer alan bazı tanımlar:

Çocuk Edebiyatı: Çocukların büyüme ve gelişmelerine, hayal, duygu, düşünce ve duyarlılıklarına, zevklerine eğilirken eğlenmelerine katkıda bulunmak amacıyla gerçekteştirilen çocuksu bir edebiyattır. (Şirin, 2000:9)

Atasözü: Atasözü, kim tarafından söylendiği belli olmayan, halkın ortak malı olmuş, insana öğüt ve ders veren, insanın dünya hayatındaki durumunu açıklayan özlü sözlerdir. (Karataş, 2007: 56)

Deyim: Çekici bir anlatım özelliği taşıyan, genellikle gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış kelime öbeğidir.(Topaloğlu, 1989: 55)

İkileme: Aralarında belli bir ses düzeni bulunan biçim ve anlamca birbiriyle ilişkili olan aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin tek bir kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesi ile oluşturulan kelime gruplarıdır. (Korkmaz, 2007: 123)

Terim: Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah. (TDK, 2005:1959)

İlişki Sözleri (Kalıp Sözler) : Sözvarlığı içinde yer alan bu ögeler, bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması adet olan birtakım sözlerdir. (Aksan, 2000: 34)

Kalıplaşmış Sözler: Her dilde rastlanan kalıplaşmış sözler, ünlü kişilerin, hükümdarların, düşünürlerin, sanatçıların belli bir durumda, belli bir olay dolayısıyla söyledikleri, evrenselleşmiş sözlerdir. (Aksan, 2000: 35).

Söz: Bir maksadı anlatmak üzere söylenen kelime veya kelimelerden oluşan dizi; toplumsal bir kurum olan dilin kişi tarafından özel olarak kullanılması. (Korkmaz, 2007: 198).

Sözcük: Bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan, aynı dili konuşan kişiler arasında tek başına kullanıldığında, zihinde belli bir kavrama karşılık olan somut varlığı, nesneyi; belli bir eylem, duygu ve düşünceyi yansıtan ya da kavramlar arasında ilişki kuran dil birimidir. Sözcükler, kavramların yazı veya konuşmadaki biçimleridir.” (Eker, 2003: 406).

Söz Varlığı: Bir dilin bütün kelimeleri, bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamıdır.(Korkmaz, 2007: 144).

BÖLÜM II

ALAN YAZIN TARAMASI VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. SÖZ VARLIĞININ KAPSAMI VE İÇERDİĞİ ÖGELER

2.1.1. Söz Varlığının Tanımı ve Kapsamı

“Dünya üzerinde konuşulan dillerin sayısının beş-altı bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu diller arasında, milyonlarca insan tarafından konuşulan Çince gibi dillerin yanı sıra, onu konuşanların sayısı ancak “yüzler” ile ifade edilebilecek kimi kabile dilleri de bulunmaktadır” (Altınörs, 2003: 15).

“Dünyadaki bütün diller sonsuz sayıda söz yetisine sahiptir. Yani herhangi bir dil milyonlarca insan tarafından da konuşuluyor ya da sadece birkaç yüz kişi tarafından konuşuluyor olabilir; ama önemli olan o dilin konuşanların yeterli derecede söz varlığına sahip olmasıdır. Türkçe, söz varlığı bakımından yoksul değildir. Çünkü insan aklının yarattığı, ortaya koyduğu her kavramın ya bir karşılığı vardır ya da buna karşılık üretilmesi mümkündür.” (Eker, 2003: 87).

Dilimizde söz varlığı terimi söz dağarcığı, sözcük dağarcığı, söz hazinesi yahut kelime hazinesi gibi farklı terimlerle karşılanmıştır. Söz varlığı teriminin Batı dillerindeki karşılığına baktığımızda ise karşımıza vocabulary, Wortschatz ve Wortbestand gibi kelimeler çıkmaktadır. Bir dilin sahip olduğu sözler ile bir kimsenin sahip olduğu sözcüklerin tümünü ifade etmede bu terimler birbirinden ayrılmamış, bazen bir terim ikisini birden karşılayabildiği gibi, bazen sadece birini ifade eder şekilde kullanılmıştır. Bu nedenle söz konusu terimlerin değişik kaynaklardaki kullanım şekillerini ortaya koymak gerekmektedir.

Söz dağarcığı: “Bir dilde kullanılan veya bir kimsenin bildiği, kullandığı sözlerin bütünü, söz varlığı, vokabüler, kelime hazinesi.” (TDK, 2005: 1805).

Söz varlığı: “Bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, sözcük hazinesi, vokabüler, kelime hazinesi.” (TDK, 2005: 1807).

Kelime dağarcığı: “Her dilde ana dilden gelen bir temel kelime varlığı bulur.” (Banguoğlu, 1986: 141-144).

Kelime hazinesi: “Söz varlığı.” (TDK, 2005: 1130).

Dil bilimciler söz varlığını değişik şekillerde tanımlamışlardır:

Aksan, söz varlığını şöyle tanımlamıştır: “Sözvarlığı, sadece bir dilde birtakım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar- ya da dilbilimdeki terimiyle göstergeler olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir.” (Aksan 2000: 7).

Çotuksöken, dört değişik şekilde söz varlığı tanımının yapılabileceğini belirtmiştir:

- Bir dildeki sözcüklerin tümü
- Bir bilgi dalına ait terimlerin tümü
- Bir sözlükteki sözcüklerin tümü
- Bir kimsenin, yazarın, edebiyatçının kullandığı sözcüklerin tümü. (Çotuksöken 1992: 171).

Söz varlığının tanımını Günay, şu şekilde vermiştir: “Söz varlığı bir dildeki sözcüklerin bütünü değil; bir kişinin sahip olmuş olduğu söz varlığıdır.” (Günay, 2007: 29-30).

Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü’nde* söz varlığını şu şekilde tanımlamıştır: “Bir dilin bütün kelimeleri veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamı.” (Korkmaz, 2007: 144).

Vardar, söz varlığını bir bireyin kullandığı ya da bir bütüncede yer alan sözcüklerin tümü olarak tanımlamıştır (Vardar, 2002: 182).

Çalışmamızda ise söz varlığı “Bir dilin, sözlerinin ve bir kimsenin bildiği, kullandığı sözlerin bütünü.” olarak kabul edilmiştir. Çalışmamıza konu olan yazarın çocuk romanlarında kullandığı sözler de bu nedenle söz varlığı terimi ile karşılanmıştır.

2.1.2. Türkçenin Söz Varlığı Üzerine

Aksan, *Türkçenin Sözcük Varlığı* adlı eserinde Türkçenin söz varlığının temel niteliklerini şu şekilde belirlemiştir:

1. Türkçenin yapısından gelen güçlü türetme ve birleştirme yeteneği, ona somut ve soyut, çeşitli kavramları kolaylıkla oluşturma, ayrıntılara inen bir kavramlaştırma gücü vermiştir. Bu güç, en eski kaynaklarımız olan Köktürk metinlerinden bugüne, hiç eksilmeden süregelmektedir.

2. Türkler, değişik toplumlarla kurdukları ilişkiler sırasında yabancı etkiye büyük ölçüde kapılarını açmış, çoğu zaman yabancı öğeleri kendi öz sözcüklerine yeğlemişlerdir. Bunun sonucunda birçok yerli ögenin kaybolup unutulmuş yabancılarının yerleştiği görülmüştür.

3. Kavramlaştırma sırasında Türkçe en çok somut nesnelere, doğaya dayanmakta, böylece kavramları daha canlı olarak dile getirmektedir.

4. Türkçede ikilemelerin kullanılışı, anlatıma güç veren bir yol olarak çok yaygındır. Bu nitelik ona, tek tek sözcüklerin yanı sıra ayrı bir “kalıplaşmış öğelerden oluşmuş söz varlığı” kazandırmıştır. Eşanlamlılarla kurulmuş ikilemelerin unutulmuş öğeleri ikilemelerde yaşamını sürdürmektedir.

5. Daha Köktürkçe döneminde Türkçe sözcüklerin geniş bir çokanlamlılık gösterdikleri göze çarpmakta, bu durum, dilin bir yazı dili olarak çok daha eskilere uzandığına tanıklık etmektedir.

6. En eski belgelerde bile eşanlamlıların sayıca çokluğu dikkati çekmekte, asıl ilginç olan, bunların bir bölümünü, birbirine anlamca çok yakın eşanlamlılar oluşturmaktadır.

7. Bugün Türkiye Türkçesi yazı dilinde unutulmuş, yitirilmiş birçok öge –başka dillerde de benzerleri görüldüğü gibi- Türkçenin değişik lehçelerinde ve bugünkü Anadolu ağızlarında yaşamlarını sürdürmektedir. (Aksan, 2000, 43-44).

2.1.3. Söz Varlığının Zenginliği

Bir dili diğer dillerden daha üstün, güçlü, iyi, güzel gibi belli kanıtlara dayandıramayacağımız öznel yargılarla nitelendirmek yanlıştır. Ancak bir dilin zengin olup olmadığını ortaya koymak için dil bilimciler çok eski zamanlardan beri çeşitli araştırmalar yapmışlardır.

Bir dilin zengin olup olmadığına karar vermede genellikle o dilin söz varlığında kullanılan sözcük sayısı esas alınmıştır. Buna göre, merkezi Amerika Birleşik Devletleri'nin San Diego kentinde bulunan Küresel Dil İzleme (The Global Language Monitör) isimli kuruluşun, yaptığı araştırmaya göre, İngilizcede 988.968 madde başı sözcük bulunmaktadır. Almanca'nın Duden adlı sözlüğünde ise, 500.000 söz varlığı bulunmaktadır.

TDK'nin 2005 basımlı Türkçe Sözlük'üne göre Türkçe, toplam 77.407 madde başı sözcüğe sahiptir. Bu sayı; deyim, söz, terim, ek ve anlam birlikte düşünülürse 104.481'e çıkar (Türkçe Sözlük, 2005: XI). Yapılan tespitler, Türkçenin zengin bir dil olduğunu gösterir ancak bu oran diğer bazı dillere kıyasla düşüktür.

“Türkçe, biçim özellikleri, yapısı dolayısıyla değişik kavramların anlatımına, yeni ve yabancı kavramların karşılanmasına çok elverişli bir dildir.” (Aksan, 1991: 133-134).

“Türkçenin ilk dönemlerinden bu yana kadar olan yazılı eserleri, diyalektleri ve ağızları henüz bütünüyle araştırılmamıştır. Sadece Anadolu sahası için XI' inci yüzyıldan günümüze değin oluşturulan yazılı eserlerin ve Çağdaş Anadolu ağızlarının bütünüyle incelendiğinde, en az birkaç yüz binlik bir söz varlığına ulaşılabilecektir.” (Eker, 2003: 87).

Eker, yaşayan diller arasında Türkçeyi büyük ve zengin bir dil yapan özelliklerini şöyle sıralamıştır:

- Yaşayan diller arasında en eski yazılı eserlere sahip olması,
- Çok geniş bir coğrafyada konuşulması,
- Konuşan insan sayısının fazla olması,
- Sözcük sayısının çok olması, Türkçeyi büyük ve zengin bir dil yapmaktadır (Eker, 2003: 89-93).

Türkçenin söz varlığı köken bakımından genel olarak şu kaynaklardan oluşur:

- “En eski, bilinmeyen dönemlerden kalma sözcükler: ben, üç...”
- Bu sözcüklerden üretilen sözcükler: benlik, üçüz...
- Bilinen başka dillerden alınan sözcükler: inci(Çin.), kamu(İr.)...
- Uluslararası kültür dilinin gezgin sözcükleri: öküz, kedi...”(Eker, 2003: 153).

Peyami Safa, Türkçenin zengin bir dil olmadığı görüşündedir: “Türkçemiz o kadar fakirdir ki, dünyanın bütün dillerinden bol bol yeni kelime alsay ve kendi kökleriyle yeni kelimeler kursay, yine bütün ihtiyaçlarını kısa zamanda güç karşılar.” (Safa, 1990: 239).

Doğan Aksan, bu görüşün aksini düşünmekte ve *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* kitabında, Türkçenin en eski yazılı dil ürünlerini inceleyerek Türkçenin zenginliği ile ilgili bir yargıya varmamız gerektiğini söylemektedir. Bu görüşünü kanıtlamak için de Türkçedeki somut kavramların zenginliğine dikkat çekmektedir. Yine dilimizde kullanılan organ adları, hayvan adları ve doğa ile ilgili öteki nesnelere de bu zenginliğin görüldüğünü belirten Aksan, örnek olarak, eş anlamlı sayılabilecek çeşitli sözlerin kullanımını gösterir: Ülüg “pay, bölüm, nasip, talih” ile kut “mutluluk, talih”, ayıg “kötü, fena” ile yabız (aynı anlamda) ve yablak gibi. (Aksan, 2007c: 42).

Türkçede köklere eklenen eklerin teker teker değişik görevleri yüklenebilmesinin dili zenginleştirdiğini dile getiren Aksan, Türkçenin ayrıntı sayılabilecek ve dile getirilmesi müşkül olan bazı kavramları, son derece canlı imgelerle anlatan ifadeleriyle insan zihninde canlı imajlar yaratabildiğini savunur. Aksan, bütün bunlar göz önüne alındığında Türkçenin de zengin bir dil olarak kabul edileceği yargısına ulaşmaktadır (Aksan, 2007c: 43).

2.1.4.Çocuk Edebiyatı Söz Varlığı İlişkisi

Bebek, doğumundan itibaren başta annesinden olmak üzere içinde bulunduğu çevresinden dinlediği ninni, mani, şarkı, türkü, tekerleme vb. ezgili edebiyat ürünleriyle ana dilinin ilk tohumlarını atmaktadır. Okul çağına gelinceye dek TV, radyo, İnternet vb. kitle iletişim kanallarındaki masal, hikâye, şiir, çocuk şarkıları vb. türlerde karşılaştığı söz varlığı öğeleri, çocuğun söz varlığı gelişimine katkı sağlamaktadır.

Okul çağına yeni başlayan çocuklar için “çocuğa görelilik” ilkesi göz önüne alınarak hazırlanmış masal, hikâye, şiir gibi türler söz varlığı unsurları ile amaçlı olarak yapılandırıldıklarında, çocuğun alıcı kelime hazinesini geliştirmede kayda değer sonuçlar elde edilebilir. Bu nedenle çocukların seviyelerine göre yazılan çocuk kitapları çocuğun söz varlığını zenginleştirme doğrultusunda hazırlanmalıdır. “Çocuk edebiyatı ürünleri, söz varlığı unsurlarının edinimi, aktarılması, pekiştirilmesi, geliştirilmesi, çeşitlendirilmesi vb. ortamlar için önemli bir malzeme takviyesidir. Bu malzemenin bireyin gelişim seviyesi doğrultusunda seviyendirilmesi, amaçlılık açısından büyük önem arz eder.” (Baş, 2010: 157).

“Çocuk kitapları, çocukların dile karşı duyarlıklarını artıran, söz varlığını zenginleştiren ve çocuklara dili en iyi şekilde kullanmayı öğreten materyallerdir. Çocuğun ana dillinin güzelliklerinin ve ana dili bilincinin farkına varmasında, söz varlığının zenginleşmesinde önemli ölçüde katkı sağlayan çocuk kitaplarının özensiz hazırlanmaması gerekir. Kitapların kaç sözcükten meydana geldiği, toplumun kültürel yapısına ışık tutan ve dilin inceliklerini oraya koyan söz varlığı öğelerinden ne kadar yararlandığı her yaş seviyesine göre belirlenmelidir.”(Yıldırım Bilgen & Nurlu, 2017: 590).

“Çocuklar ana dillerinde yer alan söz varlığı unsurlarını, her türlü eğitim ortamında, çocuk edebiyatı ürünlerinden de faydalanarak kazanır ve zenginleştirirler.” (Baş, 2010: 138). Bu noktada süreci yöneten öğretmenlerimiz devreye girmektedir. Bunun için de özellikle öğretmenlerin söz varlığı kaliteleri çok önemlidir. Öğretmen adaylarının yetiştirilmesinde özellikle söz varlığı birikimi ile ilgili hususlar da ele alınmalıdır.

Söz varlığı ve söz varlığı ögeleri olan kelime hazinesi, deyimler, atasözleri ve diğer unsurlar, çocuk edebiyatı ürünlerinin meydana getirilmesinde ve çocuğun gelişiminde büyük ve önemli bir yer teşkil eder.

“Deyim, atasözü ve ikileme gibi söz varlığı ögelerini içinde barındıran nitelikli çocuk kitaplarının çocuğun dil gelişimine önemli katkıları olacaktır. Çocuk kitapları, okul öncesi dönemden başlayarak zihinsel, duygusal, dilsel becerilerin edinilmesi sürecinde çocuklara ‘zenginleştirilmiş bir dil çevresi’ yaratan önemli değişkenlerden biri olarak değerlendirilmekte ve çocuğun ilgi ve gereksinimlerini karşılayan zevkle okuduğu eserler olarak tanımlanmaktadır.” (Erbay & Öztürk Samur, 2010: 13).

2.1.5. Söz Varlığının İçerdiği Ögeler

Doğan Aksan, (2000: 26-42) bir dilin söz varlığını oluşturan ögeleri şu gruplar altında inceliyor:

2.1.5.1. Temel Söz Varlığı

Aksan, bir dilin söz varlığı konusunda ilk akla gelen ögelerin temel söz varlığı ya da çekirdek sözcükler olduğunu belirtir ve temel söz varlığı kapsamını şöyle açıklar: “İnsanın organları başta olmak üzere onun en doğal gereksinimlerini karşılayan yemek, içmek, uyumak, gitmek, gelmek, almak, vermek... gibi kavramlar, ona en yakın ilişkileri gösteren akrabalık adları, sayılar ve insanın maddi ve manevi kültürü içine giren çeşitli kavramlar sayılabilir.” (Aksan, 2000: 26).

“Maddi kültür denince bilim dilinde flora ve fauna adı altında toplanan değişik kavramlar da aynı çerçeve içine girmektedir. Flora insanın çevresinde yer alan, onun yaşamıyla yakından ilgili bulunan bitkileri (buğday, mısır, pirinç gibi toplumun beslenmesini sağlayanları) içermekte, fauna ise aynı çevrede bulunan ve insanların bir bölümünden yararlandıkları özellikle tarım ve hayvancılıkta insanlara yarar sağlayan hayvanları göstermektedir. Kimi toplumlarda bu kavramların önemi ve değeri başkalarına göre çok büyük ayrım gösterir. Örneğin tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar için öküz, sığır ne derece önem taşıyorsa deniz kıyısında balıkçılıkla geçinenler için balık o ölçüde önemlidir.” (Aksan, 2000: 26).

“Temel söz varlığı içerisinde yer alan din, kutsal kavram ve kişiler, gelenek, göreneklerle ilgili sözcükler manevi kültürü yansıtan sözcüklerdir. Örneğin, Köktürkler döneminde Türklerin bağlı buldukları Gök dini’nde (Şamanizm) yer, gök, su, ateş kutsal kavramlardı. O dönemin metinlerinde teñri ‘gök, Tanrı’, kök ‘gök ve mavi’, sub ‘su’, yir ‘yer’ ve ot ‘ateş’ sözcükleri sık geçer. Türklerin yerleşik yaşama geçerek Gök dininin yanı sıra Budizm, Hıristiyanlık, Maniheizm gibi dinleri kabul ettikleri dönemlerde de bu dinlere ait terimler dilde yer almıştır. Türklerin İslamı benimsemesinden sonra bu dinin kavramlarından büyük bölümü Arapçadan olduğu gibi alınmış (Allah, Kuran, mümin, hac, ibadet), bir bölümü ise Farsça kanalıyla dile girmiştir (namaz, oruç).” (Aksan, 2000: 26-27).

2.1.5.2. Yabancı Sözcükler

Çağlar boyunca her millet ticaret, siyaset, kültür ve sanat dolayısıyla diğer milletlerle ilişki içinde olmuş ve bunun neticesinde tabii olarak birbirlerinden etkilenmiş ve birbirlerini etkilemişlerdir. Bu ilişkiler sırasında dil alışverişi de gerçekleşmiştir. Her millet başka bir milletin dilinden bir öge alıp kendi diline katmıştır. Doğan Aksan, bu durumla ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

“Toplumlar arasındaki kültür, tecim ve siyaset ilişkileri, en çok bu toplumların söz varlıkları üzerinde etkili olmakta, ilişkide bulunulan ulusun dilinden somut ve soyut kavramların yansıtan sözcükler alınmakta, o uluslara da sözcükler verilmektedir. Bir toplumun başka toplumlarla bütün bağlarını koparması, kabuğuna çekilmiş, dış dünyayla ilişkilerini kesmiş olarak yaşaması olanağı bulunmadığına göre her dilde şu ya da bu ölçüde yabancı öğelerin bulunması doğaldır.” (Aksan, 2007c: 46-47).

Osmanlıcada “müstear kelime” olarak adlandırılan yabancı sözcükler, Batı dillerinden İngilizcede “borrowed word”: Almancada “Fremdwort, Lehnwort”; Fransızcada “emprunt” gibi terimlerle karşılanır. Korkmaz, yabancı sözcüğü şu şekilde tarif etmektedir: “Bir dilin kendi kökünden gelmeyen ve yabancı dillerden alınmış olan kelime: adalet, inkılap, asalet, estetik, kame, psikoloji, spor, jartiyer, ekose, enflasyon, envanter, kredi, sektör, jüri, rapor, kontrol, kontenjan, iskele, iskarpin, fındık vb. Bunlardan bir kısmı Türkçeleşerek artık alıntı kelime (Lehnwort) durumuna geçmişse de bir kısmı daha yabancılik özelliğinden kurtulamamıştır. Bu nedenle yabancı

kelimeleri alıntı kelimeler ve gerçek yabancı kelimeler olarak ikiye ayırmak gerekir.” (Korkmaz, 2007: 235).

“Başka ülkelerde icat edilen nesnelere alınırken, genellikle icat edildikleri ülkede kullanılan adıyla alınırlar. Ülkeler arası ticari ilişkiler ve çeviri eserler de bir dile yabancı sözcük girişini sağlayabilirler. Toplumların farklı uygarlık alanlarına geçme çabaları da bir dile yabancı sözcük girişine neden olabilir (Türkiye'nin Batı uygarlığına yönelmesi sonucu Türkçeye batı dillerinden yabancı sözcüklerin girmesi gibi). Bunun dışında başka toplumların yaşam tarzına ve kültürüne duyulan ilgi ve özeni ve savaş sonucu ülkelerin işgal edilmesi de bir dile yabancı sözcük girişine neden olabilir.” (Ersoy, 2014: 206).

“Yabancı sözcükler, kimi dilbilgisel sorunların yaşanmasına neden olabilir. Çünkü o sözcükler, girdiği dilin ses ve şekil özelliklerine uygun olmayabilir. Bu da sözcükte çeşitli ses olaylarının yaşanmasına neden olur. Bu durum Türkçeye Arapça, Farsça ve Batı dillerinden giren sözcüklerde görülebilir. Aynı durum yabancı dillere Türkçeden geçen sözcüklerde de görülebilir. Örnek vermek gerekirse Türkçede sözcük başında iki ünsüz art arda gelmemesi için "station" sözcüğü, “istasyon” biçimine; iki ünlü art arda gelmemesi için Arapçadan Türkçeye giren “zayıf” sözcüğü “zayıf” sözcüğüne; sözcük sonunda b, c, d, g, ünsüzleri bulunamayacağı için "ilac" sözcüğü "ilaç" biçimine dönüştürülmüştür. Aynı şekilde Arapçaya Türkçeden geçen "paşa" sözcüğü Arapçada "p" sesi olmadığı için "başa" biçimine dönüşmüştür.” (Ak, 2000: 52).

Aksan da yabancı sözcüklerde sadece ses ve şekil değişikliği olmadığını aynı zamanda anlam değişikliklerinin de oluşabileceğini belirtmiştir. Örneğin Fransızcadan “artiste” sözcüğü her tür sanatçıyı ifade eder. Fransızcadan aldığımız “artist” sözcüğü Türkçede sahne ve perde sanatçıları için kullanılır. Bu örnekler özellikle Arapça, Farsça gibi dillerden alınan pek çok sözcükle çoğaltılabilir (Aksan, 2000: 30).

TDK'nin 26 Aralık 2006 tarihinde güncellediği “Türkçedeki Yabancı Sözcükler Tablosu” aşağıdaki gibidir (<https://tr.wiktionary.org>):

Tablo 1: Türkçedeki Yabancı Sözcükler Dizini

Arapça	6.459
Fransızca	5.180
Farsça	1.361
İtalyanca	610
İngilizce	456
Yunanca	425
Almanca	95
Latince	77
Rusça	44
Ermenice	40
İspanyolca	34
Rumca	31
Bulgarca	19
Macarca	19
Moğolca	13
Japonca	9
İbranice	7
Portekizce	3
Fince	2
Arnavutça	1
Korece	1
Soğdca	1
TOPLAM	14.887

2.1.5.3. Çeviri Sözcükler

“Çeviri sözcükler, yabancı dillerden alınan ancak olduğu gibi kullanılmayıp sadece anlamının kullanıldığı söz varlığı ögesidir. Çeviri sözcükler; bazı kavramların adlandırılmasında başka dillerden çevirme yoluna başvurularak karşılanan ve anlamca o dildeki karşılıklarına paralel olan isimlerdir.” (Korkmaz, 2007: 59).

Aksan, çeviri sözcük olarak adlandırdığımız öğelerin, bir yabancı dilden olduğu gibi ya da bir bölümüyle çevrilen, yabancı dildeki örneğine benzetilerek dilde

oluşturulan sözleri, sözcük öbeklerini ve benzerlerini içerdiğini söyler (Aksan, 2007c: 33).

Aksan, özellikle XIX. yüzyıl sonlarından beri çeşitli dillerde incelenen bu sözlerin genel olarak aşağıdaki türlerine rastlandığını dile getirmiştir:

a) Tam Çeviri Sözcükler: Yabancı dildeki sözlerin her üyesinin, aslına uygun olarak, dildeki karşılıklarına çevrilmesiyle ortaya çıkarlar. İletişim araçlarının yaygın olduğu günümüzde herhangi bir deyim, bir terimin, bir özel kullanımın pek çok dile çevrildiği görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Sir W. Churchill'in Doğu bloğu ülkeleri için kullandığı Demirperde (İng.< iron curtain) deyimini birçok dile çevrilmiştir. Ölü mevsim (Fr.< morte saison), kapak kızı (İng.< cover girl), kurbağa adam (İng.< frogman) örneklerinde olduğu gibi bir dildeki kelimenin anlamının tamamının çevrilmesiyle oluşur.

b) Yarı Çeviri Sözcükler: Genellikle iki ögeli bileşik sözcük, tamlama, deyim gibi sözlerin bir sözcüğünün çevrilerek, ötekinin olduğu gibi aktarılmasıyla oluşur. Türkçedeki gam yemek (Gam ögesi olduğu gibi alınarak oluşturulmuştur.), rekor kırmak İngilizce to break the record'dan çevrilmiştir.

c) Bağımsız Çeviri Sözcükler: Yabancı ögelerin, dilde onları aşağı yukarı karşılayan sözcüklerle çevrilmesi sonucu doğar. Örneğin; Türkçede şah (Far.) ve eser (Ar.) sözcüklerinden kurulu "şaheser"le karşılanmıştır.

d) Anlam Etkilenmesi: Yabancı bir örneğe göre yerli ögelerdeki anlamın başkalaşması ya da çeşitlenmesidir. Türkler arasında İslamiyet'in benimsenmesinden sonra, Farsçadaki peygamber (haber getiren) sözcüğünün etkisiyle peygamber "Tanrı'nın elçisi" anlamında kullanılmıştır. Aynı şekilde Türkçenin çok eski bir sözcüğü olan yıldız, İngilizce star sözcüklerinin anlamca etkileri sonucunda "tanınmış, parlak sinema sanatçısı" anlamını da kazanmıştır.

e) Örneğe Göre Türetme: Bazı sözcükler yabancı dildeki örneğine göre türetilmektedirler. Örneğin; Türkçede İslamiyet'ten önce rastlanmayan yaratgan (bugünkü yaradan) Arapça Halik'e göre türetilmiştir, Arapça mahlûk sözcüğünü karşılamak üzere de yaratılmış ögesi yapılarak kullanılmıştır. Aynı zamanda Türkçe gibi, dil devrimi geçirmiş dillerde bir çeviri ögenin, sonradan, yeniden çevrildiğini,

özleşmiş dile uydurulduğu görülmektedir. Örneğin; Fransızca “jugement de valeur” den Türkçeye aktarılan kıymet hükmü, bugün değer yargısı olarak kullanılmaktadır. Yine Fransızcadan “opinion publique”den çevrilme efkâr-ı umumiye tamlaması kamuoyuna döndürülmüştür.” (Aksan, 2007: 34-35).

2.1.5.4. Deyimler

Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü’nde* deyimini şu şekilde tanımlamıştır: “Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği.” (Korkmaz, 2007: 66). Aksoy, Korkmaz’ın kelime öbeği olarak nitelendirdiği deyimlerin kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce olduğuna dikkati çeker: “Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce.” (Aksoy, 2014a, 52). Aksan, “Deyim, belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür.” (Aksan, 2007c: 35) tanımını yapar.

Deyimler bir topluma mâl olmuş anonim söz değerleridir. Bu özelliği neticesinde deyimlerin ait olduğu toplumun pek çok özelliğine ayna tuttuğu söylenebilir. Bu anlamda Türkçe deyimler oluşturulurken genellikle doğayla ilişki kurulmuş ve bir durumu, olayı, insanın özelliklerini veya davranışlarını betimlemek için somutlaştırma yoluna gidilmiştir. Bu özelliğe sahip bazı deyimlerimizi şöyle örnekleyebiliriz: *defteri dürülmek, etekleri zil çalmak, ekmeğini eline almak...*

Ömer Asım Aksoy, deyimlerin belli başlı özelliklerini şöyle sıralar (Aksoy, 2014b: 38-39):

Şekil Özellikleri:

1. Deyimler kalıplaşmış sözlerdir. Bir deyim sözcükleri değiştirip yerlerine (aynı anlamda da olsa) başka sözcükler konulamaz ve deyim söz dizimi bozulamaz: “*Ayıkla pirincin taşını.*” deyimini “*Ayıkla bulgurun taşını.*” şeklinde söylenemez.

2. Kısa ve özlü anlatımlar içerir: “*Dil dökmek.*”, “*Kel başa şimşir tarak.*” gibi.

3. Deyimler en az iki sözcükle kurulurlar ve şekil bakımından iki bölüğe ayrılabilirler:

a) *Sözcük öbeği şeklindeki deyimler:* Sözcük öbeğini meydana getiren sözcükler bitişik yazılmaz. Ünlem niteliğindeki deyimleri de bu bölüm içine almak uygun olur: “*Ağır başlı.*”, “*Eli bayraklı.*”, “*Adam sen de!*” gibi.

b) *Cümle halindeki deyimler:* Bir masterla sona eren deyimler, çekime gireceklerinden, dolayısıyla bir cümle kuracaklarından bu bölüm içinde yer alırlar: “*İncir çekirdeğini dolduramaz.*”, “*Halepordaysa arşın burada.*”, “*Göz yummak.*”, “*Dirsek çevirmek.*” gibi.

Kavram Özellikleri:

1. Deyim, bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel bir anlatım kalıbıdır; düstur niteliğinde bir söz değildir.

2. Deyimin amacı, bir kavramı özel kalıp içinde ya da çekici, hoş bir anlatımla belirtmektir.

3. Kavram bakımından iki bölüğe ayrılırlar:

a) Deyimlerin çoğunda kalıplaşmış sözden çıkan ortak anlam sözcüklerin gerçek anlamları dışındadır: “*Devede kulak.*”, “*Çantada keklik.*”, “*Püsküllü bela.*” gibi.

b) Kimi deyimlerde kalıplaşmış sözden çıkan ortak anlam, sözcüklerin gerçek anlamları dışında değildir: “*Çoğu gitti azıkaldı.*”, “*Özrü kabahatinden büyük.*”, “*Yeri yurdu bellisiz.*”, “*Yolunu bilmek*” gibi.

Diğer Özellikler:

1. Bir deyim, ayrı ayrı bölgelerde değişik sözcüklerle ya da şekillerde söylenebilir: “*Çenesi düşük.*” deyimini bazı yörelerde “*Çenesi çürük.*” Olarak söylenebilir.

2. Kısalık ve özlük, deyimlerin özelliklerinden olmakla birlikte, kimi deyimler birbirine benzeyen sözcüklerin tekrarlanmasından kuvvet alırlar: “Yaşı nebaşı ne.”, “Tadı tuzu yok.”, “Yol iz bilmez.” gibi.

3. Deyimler de atasözleri gibi ustaca düzenlenmiş sözlerdir. Bu sözlerin yapılışında dilin türlü olanaklarından ve çeşitli söz sanatlarından faydalanılmıştır: “Kulağı delik.”, “Ateş püskürmek.”, “Çiçeği burnunda.” gibi.

4. Deyimler, ulusal damga taşıyan dil varlıklarıdır. Ulusun söz yaratma gücünden doğarlar. Her deyim hoş bir buluştur. Küçük söz dağarcığına koca bir âlem sığdırılmıştır. En uçucu kavramlar, en ince hayaller, en güzel benzetmeler, çeşit çeşit mecazlar ve söz ustalıkları deyim yapı harçları arasındadır.

5. Gerçek anlamları dışında özel bir anlama gelen deyimler, aynı sözcük ve aynı gramer şekilleriyle başka bir dile çevrilemezler. Gerçek anlamıyla kullanılan deyimler ise, başka bir dile çevrilebilirler.

2.1.5.5. Atasözleri

Atasözleri ait olduğu toplumun hayat tecrübelerini, yaşam biçimini, geleneklerini, kültürünü yansıtan, uzun yıllardan beri dil içerisinde, az bir değişikliklerle, varlığını sürdüren anonim bir özelliğe sahip söz varlığı öğeleridir. Atasözleri milletin ortak kanaatlerinden ortaya çıktıkları için halk tarafından sorgusuz kabul edilme özelliğine sahiptirler.

Birçok yazar tarafından çeşitli atasözü tanımlamaları yapılmıştır. Bunlar:

“Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, darbimesel.” (TDK, 2005: 140).

“Anonim karakter taşıyan, atalardan kaldığı kabul edilen ve toplumun yüzyıllar boyunca geçirdiği denemelerden, ortak düşünce, tutum ve davranışlarıyla dünya görüşünden oluşan, genel kural niteliğindeki kısa, özlü, kalıplaşmış söz.” (Korkmaz,2007: 27).

“Çoğunlukla bir tümce biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleyiş açısından daha etkili olmaya yönelik sözler.” (Aksan, 2007c: 38).

“Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırıp ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler.” (Aksoy, 2014a: 15).

Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* adlı eserinin I. cildinde atasözleri ve deyimlerin niteliklerini açıklamış, atasözü ve deyimler üzerine daha önce yapılan çalışmaları tanıtıp değerlendirmiş, alfabetik sıraya göre 2667 atasözüne ve açıklamasına yer vermiştir.

Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde atasözlerini; biçim özellikleri, kavram özellikleri, tamamlayıcı bilgiler, tanım başlıkları altında inceleyen Aksoy, atasözlerinin biçimsel özelliklerini şu şekilde sınıflandırır:

1. Atasözleri kalıplaşmış (klişe durumuna gelmiş) sözlerdir.
2. Atasözleri kısa ve özlüdür. Az sözcükle çok şey anlatır.
3. Atasözlerinin çoğu bir, iki cümledir. Daha uzun olanları azdır. (Aksoy, 2014a: 15-17)

Aksoy'a göre atasözlerinin kavram özellikleri şöyledir:

1. Sosyal olayların nasıl olageldiklerini -uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak- yansızca bildiren atasözleri.
2. Doğa olaylarının nasıl olageldiklerini -uzun bir gözlem sonucu olarak belirten atasözleri.
3. Toplumsal olayların nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak bildirirken bundan ders almamızı (açıkça söylemeyip dolayısıyla) hatırlatan atasözleri.
4. Denemelere ya da mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlâk dersi ve öğüt veren atasözleri.
5. Birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler bildirerek (dolayısıyla) yol gösteren atasözleri.

6. Töre ve gelenekleri bildiren atasözleri.

7. Kimi inanışları bildiren atasözleri. (Aksoy, 2014a: 17-19).

2.1.5.6. İlişki sözleri (Kalıp sözler)

Kalıp sözler diğer bir deyişle ilişki sözleri tıpkı atasözleri, deyimler, ikilemeler gibi ait olduğu toplumun insan ilişkilerini, kültürünü, inançlarını, gelenek ve göreneklerini yansıtır ve adından da anlaşılacağı gibi insanların birbiri ile kurdukları ilişkilerin bir ürünü olarak ortaya çıkmışlardır. Kalıp sözlere her dilde rastlamak mümkün değildir. Ancak Türkçe, kalıp sözler açısından zengin bir dildir. Bu durum hem Türklerin toplumsal ilişkilerini yansıtmak adına hem de Türk dilinin zenginliğini ortaya koymak adına somut deliller sunar.

Aksan, kalıp sözlere, ilişki sözleri demiş ve terimi “bir toplumun bireyleri arasındaki ilişkiler sırasında kullanılması âdet olan sözler” şeklinde tanımlamıştır. (Aksan, 2000: 34).

Aksan, *Türkçenin Gücü* adlı eserinde kalıp sözleri açıklar ve Türkçedeki örneklerini verir: Doğum (Gözünüz aydın, analı babalı büyüsün, ömrü hayırlı olsun, Allah dört gözden ayırmasın, güle güle büyütün, Allah bağışlasın...), nişanlanma ve evlenme (Allah mesut etsin, mutluluklar dileriz, bir yastıkta kocayın), ölüm (başınız sağ olsun, Allah acısını unutturmasın, Allah ecir sevabı versin, Allah sizlere ömür versin, Allah taksiratını affetsin, Allah rahmet eylesin, nur içinde yatsın...), vedalaşma (Allahısmarladık, hoşça kalın, güle güle, izninizle, yolunuz açık olsun...), istek (lütfen, Allah aşkına, kurban olayım...), minnettarlık (teşekkür ederim, sağ olun, Allah razı olsun, eksik olmayın, yaşa, elinize sağlık...), karşılama- karşılama (hoş geldiniz, sefa geldiniz, hoş bulduk...) gibi. Türklerin çok değişik durumlarda çok çeşitli dilekleri ve incelikleri belirten bu ilişki sözleri kolaylıkla artırılabilir. Toplumun maddi ve manevi kültürünü, inançlarını ve değer yargılarını yansıtan hayır dualar da kalıp sözler arasına girer. Allah gönlünüze göre versin, Allah utandırmasın, iki cihanda aziz ol, Allah kemgözden esirgesin... gibi hayır dualar çoğunlukla, Türklerin dinî inanışlarından kaynaklanan kalıp sözlerdir. (Aksan, 2013: 163–176).

Toklu (1995: 118-119), Pilz tarafından gündelik kullanım durumlarına göre yapılmış olan sınıflandırmayı esas alarak Türkçedeki kalıp sözleri şöyle sınıflamıştır:

1. Nezaket bildiren kalıp sözler
 - 1.1. Selamlaşmada kullanılan kalıp sözler
 - 1.2. Tanıştırmada kullanılan kalıp sözler
 - 1.3. Vedalaşmada kullanılan kalıp sözler
 - 1.4. Rıcanın kibarca aktarılması
2. İyi dilekleri ileten kalıp sözler
 - 2.1. Belirli günler için iyi dilekleri iletmede kullanılan kalıp sözler
 - 2.2. Doğumu kutlamada kullanılan kalıp sözler
 - 2.3. Evliliği kutlamada kullanılan kalıp sözler
 - 2.4. İyi dilekleri ileten kalıp sözler
 - 2.4.1 Geçmiş olsun dileklerini ileten kalıp sözler
 - 2.4.2 Hapşırınca kullanılan kalıp sözler
 - 2.5. Türk kültürüne özgü bazı durumlarda kullanılan kalıp sözler
3. Başsağlığı dileklerini ileten kalıp sözler
4. Şükran duygularını ileten kalıp sözler
5. Özür dilemede kullanılan kalıp sözler
6. Yemek yerken ve içki içerken kullanılan kalıp sözler
7. Konuşma sırasında kullanılan kalıp sözler
8. Yönlendirme amaçlı kalıp sözler
 - 8.1. Gözdağı vermeye yönelik kalıp sözler

- 8.2. Yatıştırılmaya yönelik kalıp sözler
9. Yorumlamaya yönelik kalıp sözler
 - 9.1. Şaşkınlığı belirten kalıp sözler
 - 9.2. Yadsımayı ve eleştirmeyi belirten kalıp sözler
 - 9.3. Kuşkuyu belirten kalıp sözler
 - 9.4. Onaylamayı belirten kalıp sözler
 - 9.5. Umursamazlığı belirten kalıp sözler
 - 9.6. Gündelik olayları yorumlamaya yönelik kalıp sözler
 - 9.7. Batıl inançları yansıtan kalıp sözler
10. Olumsuz duyguları yansıtan kalıp sözler
 - 10.1. İlişkinin kesilmek istendiğini belirten kalıp sözler
 - 10.2. Küfür ve ilenmeler
11. Farklı durumlarda kullanılan kalıp sözler.

2.1.5.7. Kalıplaşmış Sözcükler

Söz varlığı içinde kalıplaşmış sözler, genellikle ünlü kişilerin, sanatçıların, hükümdarların bir olay dolayısıyla söyledikleri, dile yerleşmiş aynı zamanda çeşitli dillere de çevrilerek evrenselleşmiş sözlerdir. Kalıplaşmış sözcükler, belli durumlarda önceden yaşanmış bir olayı anımsatarak, anlatımı güçlendirmek, pekiştirmek için kullanılır.

“Kalıplaşmış sözler, her dilde rastlanan ünlü kişilerin, hükümdarların belli bir durumda söyledikleri evrenselleşmiş sözlerdir. Bir dilin söz varlığında ya olduğu gibi ya da çevrilerek yerleşmiş haliyle bulunur. Diyojen’in “Gölge etme, başka ihsan istemez(m)”, Sezar’ın “Sen de mi Brütüs?”, Shakespeare’in “Olmak ya da olmamak” ifadeleri kalıplaşmış sözlerdir.” (Aksan, 2000: 35).

2.1.5.8. İkilemeler (Tekrar öbekleri)

Almanca, Fransızca ve İngilizcede, hendiadyoin; Osmanlı Türkçesinde, terkiбі ihmâli, mühmelât terimleri ile karşılık bulan, bir kavramı daha etkili bir şekilde anlatmak, pekiştirmek amacıyla kullanılan ikilemenin kullanımı başka dillerde Türkçeye oranla daha azdır. Sadece Türkiye Türkçesinde değil diğer lehçelerde de bu kullanım yaygındır. Türkiye Türkçesinde tekrar gruplarının 2000 civarında örneği olduğu düşünülmektedir. En eski dillerden biri olan Latince de bile birkaç tekrar öbeğine rastlandığı düşünülecek olunursa bu sayı yadsınılamayacak derecededir.

Türkçe Sözlükte ikilemenin tanımı şöyledir: “Anlamı güçlendirmek için aynı kelimelerin tekrarlanması, anlamları birbirine yakın, karşıt veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılması, ikileme.” (TDK, 2005: 948).

Vecihe Hatiboğlu, *Türk Dilinde İkileme* adlı eserinin ön sözünde terimi şu şekilde tanımlamıştır: “İkileme, anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır.” (Hatiboğlu, 1981,9).

Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*'nde ikilemeyi şu şekilde tanımlamıştır: “Aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesidir. Cümlede anlamı güçlendirmek üzere kullanılan ve çeşitli kelime gruplarına giren ikilemelerin başlıca türleri şunlardır.”

a) Aynı kelimelerin tekrarı ile kurulanlar.

b) Eş ve ya yakın anlamlı kelimelerle kurulanlar.

c) Zıt anlamlı kelimelerle kurulanlar.

d) Aynı kelimenin önsesinin değiştirilerek tekrarlanması ile kurulanlar.

(Korkmaz, 2007: 123-124).

Delice, tekrar öbeği olarak adlandırdığı ikilemeyi şöyle tanımlamaktadır: “Ya yakın veya zıt anlamlı aynı cins iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ya bir kelimenin ilk sesinin /m/ sesiyle değiştirilerek tekrar edilmesi ya da bir kelimenin ilk hecesinin

üzerine ‘m, p, r, s’ seslerinden birinin ilave edilerek kelimeyle birlikte söylenmesi yoluyla oluşturulan kelime öbekleridir.” (Delice, 2003: 32).

İbrahim Delice, tekrar öbeklerini şu gruplar altında inceliyor:

a) *Aynen Tekrar Öbeği*: Aynı sözcüğün tekrarlanması yoluyla yapılan öbeklerdir: kapı kapı, hızlı hızlı... gibi.

b) *Yakın Anlamlı Tekrar Öbeği*: Yakın anlamlı sözcüklerin tekrarlanmasıyla oluşan öbeklerdir: eğri büğrü, toz toprak... gibi.

c) *Zıt Anlamlı Tekrar Öbeği*: Zıt anlamlı sözcüklerin tekrarlanmasıyla oluşan öbeklerdir: iyi kötü, aşağı yukarı... gibi.

ç) *Farsça /be, â, ender/ ile Yapılan Tekrar Öbekleri*: ay be ay, öz be öz, hiç ender hiç, leb â leb... gibi.

d) *Sayılı Tekrar Öbeği*: Sayı ifade eden sözcüklerin küçükten büyüğe sıralanmasıyla oluşturulur: üç beş kişi, beş on kuruş... gibi.

e) *Edatlı Tekrar Öbeği*: Bağlama edatlarıyla oluşturulan öbeklerdir: ancak ve ancak, güzel mi güzel... gibi.

f) *Bir Kelimesi Anlamlı Tekrar Öbeği*: Sadece bir sözcüğün anlamı olduğu öbeklerdir: eski püskü, estek köstek... gibi.

g) *Aralıklı Tekrar Öbeği*: Araya başka biçimbirimler alarak tekrarlanan öbeklerdir: “Gitmek gözlerinde gitmek sürgüne” örneğinde “gitmek... gitmek” gibi.

h) *İlaveli Tekrar Öbeği*: İlaveli tekrar öbeği ikiye ayrılır:

1) *M’ İlaveli Tekrar*: Ünsüzle başlayan bir sözcüğün ilk harfinin ‘m’ ünsüzü ile değiştirilmesi ya da ünlü ile başlayan bir sözcüğün başına ‘m’ sesinin getirilmesiyle oluşturulur. Az da olsa bu durum farklı seslerle de karşılanabilir: adam madam, su mu, bakkal çakkal, sıkı fıkı... gibi.

2) *Hece İlaveli Tekrar*: Sözcük başına bir veya iki hece ilavesiyle yapılır: dümdüz, sapsarı... gibi. Hece ilaveli tekrarları bazı dil bilimciler pekiştirmeli sıfatlar diye tanımlamaktadır (Delice, 2003: 33-34).

2.1.5.9. Terimler

Terimler söz varlığı ögeleri içinde bilim, teknik, sanat, zanaat, spor gibi özel alanların kavramlarını karşılayan sözcüklerdir. Terimler bu özel alanların uzmanları arasında etkin bir bildirişim sağlanması için gerekli temel nitelikli ögelerdir.

Terimler dilbilgisinde diğer sözcüklerden ayrı tutulmalarına rağmen, anlam bakımından diğer sözcüklerden ayrılırlar. Çünkü genel dilde geçerli olan çok anlamlılığa karşın terim alanında tek anlamlılığa yöneliş görülür.

Terimlerin farklı kaynaklardaki tanımları şu şekildedir:

“Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan kelime, ıstılah.” (TDK, 2005: 1959).

“Bilim, teknik, sanat, spor, zanaat gibi çeşitli uzmanlık alanlarının kavramlarına verilen sınırlı ve özel anlamdaki ad.” (Korkmaz, 2007: 213).

“Dilcilikte bilim, teknik, sanat, zanaat ve spor gibi değişik alanlarla ilgili özel kavramları karşılayan ögelere terim adı verilmektedir.” (Aksan, 2002: 175).

Aksan’a göre terimlerin genel nitelikleri şu şekilde belirlenebilir:

1. Terimler genel olarak tekanamlı (monosémique, monosemic, monosemisch) ögelerdir: Bitkibilimdeki çanakyaprak, geometrideki üçgen... gibi.

2. Terimler türetilirken, yeni beliren ya da yerileştirilmek istenen kavramlar karşılanırken şu yollara başvurulmaktadır:

a) Dilin kendi ögelerine yeni anlamlar yükleme yoluyla dilden karşılama: Dişçilikteki köprü, birçok makinelerdeki bıçak... gibi.

b) Birleştirme: tekel, bilgisayar, atardamar, doğumöncesi, damarıçi, göstergebilim, dilbilim gibi.

c) Canlandırma: Dilin unutulmuş, kimi zaman yalnız lehçe ve ağızlarda yaşayan öğelerinin yeniden kullanım alanına alınması: nicelik, nitelik, alan, dulda (coğrafya terimi), tanık gibi.

ç) Çevirme: Bütün dünya dillerinde, çeviri yoluyla kavramların dile aktarıldığı görülmektedir. Fizikötesi, ısıölçer, bilim kurgu vb. örneklerinde olduğu gibi.

d)Türetme: Yeni ve yabancı kavramlar, dilin kendi kök ve eklerinden türetilen yeni öğelerle karşılanır: saplantı, duyarga, seçenek... gibi (Aksan, 2007c, 41).

2.1.5.10. Argo

Argo da diğer söz varlığı öğelerinde olduğu gibi bir dilin söz varlığı içinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Argo, Batı dillerinden Almancada “gaunersprache”; Fransızcada “argot”; İngilizcede “slang” gibi kavramlarıyla karşılanırken Osmanlıcada da “Lisan-ı hezele, lisan-ı erazil” diye adlandırılır.

Türk Dil Kurumu bu söz varlığını üç farklı şekilde açıklamıştır (TDK, 2005: 117):

- Kullanılan ortak dilden ayrı olarak aynı meslek veya topluluktaki insanların kullandığı özel dil veya söz dağarcığı.
 - Her yerde ve her zaman kullanılmayan veya kullanılmaması gereken çoklukla eğitimsiz kişilerin kullandığı söz veya deyim.
 - Serserilerin, külhanbeylerin kullandığı söz veya deyim (mecaz).
- Korkmaz, argoyu iki farklı biçimde tanımlamaktadır:

1) Farklı bir anlaşma biçimi sağlamak üzere aynı meslek topluluktaki insanların ortak dildeki kelimelere özel anlam vermek, bazı kelimelerde değişiklik yapmak, dilin lehçelerinden, eskimiş unsurlarından ve yabancı kökenli şekillerinden de yararlanmak suretiyle oluşturdukları herkesçe anlaşılmayan kelime ve deyimlerden oluşan, gereğinde mecazlı anlamlara da yer veren özel dil veya söz dağarcığıdır: *Asker argosu, öğrenci argosu, kalaycı argosu, hırsız argosu, gemici argosu, şoför argosu* gibi.

2) Külhanbeylerinin ve tulumbacıların kullandıkları özel anlamlı kelimelerin ve deyimlerin yer aldığı kaba dil: *ağzını ıslatmak* ‘içki içmek’, *alargaya durmak* ‘uzak

durmak, açık durmak', *aftos* 'kadın, sevgili', *araklamak* 'çalmak', *açmaza gelmek* 'tuzağa düşmek' vb. (Korkmaz, 2007: 24).

"Günümüzde argonun sınırlarını çizmek, hangi sözcüğün veya deyimimin kesin olarak argo olduğunu tespit etmek mümkün değildir. Argo kavramlar için bazı kıstaslar olmasına ve ilgili kaynaklarda bazı belirleyici ölçüler konulmasına, tanımlar yapılmasına rağmen argo kavramına yakın anlamlar ifade eden şu kavramlar arasında: 'Argo (pis argo, yüksek argo, genel argo, özel argo); jargon; mecaz; kinaye; deyim; kaba dil; kaba veya aşağılık dil; özel dil; teklifsiz konuşma; teklifsiz dil; halk dili; alay, şaka ve hakaret yollu ifadeler; apaş dili; külhanbeyi dili (ağzı); tulumbacı ağzı; ayaktakımı ağzı; kayış dili; lisân-ı erâzil; lisân-ı hazele; kaba, küfürlü kelime ve deyim' kesin bir sınır çizmek kolay değildir. Bu kavramların aralarında bariz farklar ve belirli nüanslar olmakla birlikte bunları birbirinden ayırmak da pek mümkün değildir. Çünkü bu sözcük ve kavramlar muhtelif yerlerde hatta bu işin uzmanları tarafından bile birbirlerinin yerine kullanılıyor. Kısaca neyin argo olup, neyin argo olmadığını belirlemek oldukça zordur. Çünkü herkes tarafından kabul edilebilecek kıstaslara sahip değildir." (Arslan, 2004: 27).

2.1.5.11. Ağız (Yöreyle Has Söyleyiş Özellikleri)

Ağız, bir standart dile bağlı olarak belirli bir bölgedeki halk tarafından aile ve dost çevresinde, iş yerlerinde kullanılan yerel konuşma biçimleridir. Ağızların oluşumunda yöresel kültür, inanış ve düşünce farkları ile coğrafi ve iklimsel özellikler önemli bir etkiye sahiptir.

Türkoloji'nin önemli ismi Ergin, ağız terimini şöyle tanımlamıştır: "Ağız, bir dilin bir şive içinde mevcut olan ve söyleyiş farklarına dayanan küçük kollara, bir memleketin çeşitli bölge ve şehirlerinin kelimeleri söyleyiş bakımından birbirinden ayrı olan konuşmalarına verdiğimiz addır. Ağız'larda ses (söyleyiş), şive'lerde ses ve şekil, lehçe'lerde ise ses ve şekilden başka kelime ayrılıkları, kelime sahasına inen ayrılıklar bulunur." (Ergin, 1998: 10).

Korkmaz, "daha küçük yerleşim bölgeleri", "birbirinden az çok ayrılma" ve "konuşma biçimleri" ölçütlerini kullanarak ağız teriminin tanımını şöyle yapar: "Bir dilin veya lehçenin daha küçük yerleşim bölgelerinde yazı diline oranla birbirinden az

çok ayrılan konuşma biçimleri: Türkiye Türkçesinin *İstanbul ağzı*, *Aydın ağzı*, *Konya ağzı*, *Nevşehir ağzı*, *Taşra ağzı*, *Anadolu ve Rumeli ağızları* gibi” (1992: 4).

“Belirli bir dili konuşan bir grup, konuşmalarında başka bir gruptan açıkça farklılık gösteriyorsa, farklı ağızları konuşuyorlar demektir. Bir ağız, aynı dilin diğer bölgelerinden ayrılan kullanımlardır. Eğer farklılık yalnızca ses bilgisi düzleminde ise, bu bir ağız olarak adlandırılır.” (Karaağaç, 2013: 76).

2.2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Çalışmanın bu bölümünde; söz varlığı konusuyla ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmaları, konuyla ilgili kaynak olarak kullanılacak kitaplar, konu hakkında yazılmış akademik makale ve yayınlar üzerinde durulmuştur.

2.2.1. Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Yüksek Lisans ve Doktora Çalışmaları

Ülkemizde söz varlığı üzerine yapılan akademik çalışmalar yeterli düzeyde değildir. Ancak 2004 yılından itibaren her geçen yıl artarak devam etmektedir. Alan yazında söz varlığı ile ilgili çalışmalar, konuşma dili ve yazı dili olmak üzere iki hedefe odaklanır. Konuşma dilinin söz varlığının tespitiyle ilgili akademik çalışmalar oldukça azdır. Ülkemizdeki söz varlığı çalışmalarının büyük çoğunluğu yazı dili üzerinden yapılmıştır. (Baş, 2011: 28). Bu çalışmalar; şair ve yazarlarımıza ait yazılı eserlerin, öğrencilerin yazılı anlatımlarının, Türkçe ders kitaplarının metin ve etkinliklerinde yer alan söz varlıklarının incelenmesi biçiminde gerçekleşmektedir.

Cahit Uçuk’un eserleriyle ilgili söz varlığı alanında yapılmış herhangi bir yüksek lisans ve doktora tezi bulunmamaktadır. Avcı (2014), “*Cahit Uçuk’un Türk İkiizleri Romanında Söz Varlığı*” isimli çalışma, “Türk İkiizleri” çocuk romanı ile ilgili söz varlığı alanında yazılmış bir makaledir. “Söz Varlığıyla İlgili Akademik Makale ve Yayınlar” bölümünde söz konusu makale ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

2.2.1.1. Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Yüksek Lisans Tezleri

YÖK’ün veri tabanı üzerinden ulaşılan tezler incelenmiş ve 02.07.2019 tarihli son incelemeyle söz varlığını konu alan 7 adet yüksek lisans tezine ulaşılmıştır.

Türkben (2012), “*Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Söz Varlığı*” isimli yüksek lisans tez çalışmasında Ömer Seyfettin’in zengin söz varlığını ortaya koymayı ve bu doğrultuda yapılan çalışmalara katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda söz varlığının içerdiği ögeler ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Araştırmanın sonucunda, Türk hikâyeciliğinde önemli bir basamak olan Ömer Seyfettin’in hikâyelerinin dil malzemesi bakımından zengin bir söz varlığına sahip olduğuna ulaşılmıştır.

Katı (2015), “*Yavuz Bahadıroğlu’nun Çocuk Hikâyelerinde Değerler Eğitimi ve Söz Varlığı*” isimli yüksek lisans tez çalışmasında, Yavuz Bahadıroğlu’nun, eserleri aracılığıyla çocuklara vermek istedikleri; değer eğitimi ve söz varlığı çatısı altında çocuk eğitimine katkısı üzerinde bir inceleme yapılmıştır.

Demirci (2015), “*İlkokul 3.Sınıflarda Hedef Söz Varlığının Geliştirilmesi Üzerine Bir Araştırma*” isimli yüksek lisans tezinin amacı, İlkokul 3. Sınıf öğrencilerinin yazılı anlatımlarında kullandıkları söz varlığı unsurlarını tespit etmek ve kelime öğrenme stratejilerine uygun geliştirilen etkinliklerin öğrencilerin mevcut söz varlığı kullanımları üzerinde nasıl bir değişiklik yarattığını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada öncelikle öğrencilerinin her birinin söz varlığı unsurlarını kullanım düzeylerini tespit etmek için öğrencilere, alternatif konuların verildiği ön test kompozisyon uygulamaları yaptırılmıştır. Araştırmada ders programlarına dönüştürülen 10 etkinlik, öğrencilere 10 hafta boyunca uygulanmıştır. Araştırmanın sonunda öğrencilerin söz varlıklarının geliştiği görülmüştür.

Esen (2016), “*Memduh Şevket Esendal’ın Hikâyelerinin Söz Varlığı ve Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*” isimli yüksek lisans tez çalışmasında, üç alan uzmanının görüşü alınarak tespit edilen, Memduh Şevket Esendal’ın ortaokul öğrencilerinin düzeyine uygun 50 hikâyesi, söz varlığı ve değerler eğitimi açısından incelenmiştir. Araştırma sonucunda Memduh Şevket Esendal’ın hikâyelerinin söz varlığı açısından atasözleri ve kalıplaşmış ifadeler haricinde yeterli seviyede olduğu belirlenmiştir. Değerler eğitimi açısından ise hikâyelerde tespit edilen değerlerin neredeyse tamamının "Bireylerde Gerçekleşmesi İstenen Davranışlar" ve "Sosyal Hayatla İlgili Telkinler" değer grubuna ait olduğu tespit edilmiştir.

Ayan (2016), “*Çizgi Filmlerin Söz Varlığı Üzerine Bir Araştırma*” isimli yüksek lisans tez çalışmasında, ilkokul öğrencilerinin en çok izlediği çizgi filmlerin, söz varlığı unsurlarını inceleyerek öğrencilerin söz varlığı gelişimlerine katkılarını belirlemek ve bu söz varlığı unsurlarını ilkokul öğrencilerinin kelime hazineleri ile karşılaştırmak amaçlanmıştır. Çalışmada izlenecek çizgi filmler, 300 öğrenciye "En çok izlenen çizgi film tespit formu" dağıtılarak belirlenmiştir. Çalışma, öğrenciler tarafından belirlenen 10 çizgi filminden seçilen 3.000'er kelime ile yapılmıştır. Araştırmada, çizgi filmlerdeki söz varlığı unsurlarının, öğrencilerin sahip olduğu söz varlığı unsurlarıyla örtüştüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Ersoy (2017), “*Türkçe Dersinde Oyunlaştırmanın İlkokul Öğrencilerinin Söz Varlığına ve Motivasyonlarına Etkisi*” isimli yüksek lisans tez çalışmasında, Türkçe dersinde oyunlaştırma yoluyla gerçekleştirilen sözcük öğretiminin ilkokul öğrencilerinin söz varlığının gelişimine ve sözcük öğrenmeye yönelik motivasyonlarına olan etkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma ilkokul 4. sınıfa devam etmekte olan 34 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda, sözcük öğrenme başarı düzeyinde deney grubu lehine anlamlı farklılıklara ulaşılmışken, motivasyon bağlamında deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir farklılığa ulaşılmamıştır.

Oruç (2019), “*Kemalettin Tuğcu'nun Hikâyelerinde Söz Varlığı*” isimli yüksek lisans tez çalışmasında, Kemalettin Tuğcu tarafından yazılmış 20 hikâyede yer alan söz varlığını belirlemek amaçlanmaktadır. Araştırmada, hikâyelerdeki söz varlığına ait unsurlarla ilgili frekans tabloları oluşturulmuş ve hikâyelerdeki bulgular, toplu ve karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre söz varlığına ait öğelerin hikâyeler arasında farklı sayı ve sıklıklarda dağıldığı görülmüştür.

2.2.1.2. Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Doktora Tezleri

YÖK'ün veri tabanı üzerinden ulaşılan tezler incelenmiş ve 02.07.2019 tarihli son incelemeyle söz varlığını konu alan 3 adet doktora tezine ulaşılmıştır.

Baş, Bayram (2006), “*1985-2005 Yılları Arasında Çocuk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Tahkiyeli Metinlerin Söz Varlığı Üzerine Bir Araştırma*” isimli doktora tezi, söz varlığı alanında yapılan ikinci doktora tezidir. Yazarın ortaya koyduğu tespitler nedeniyle söz varlığı alanında yapılmış en önemli akademik çalışmaların başında

gelmektedir. Çalışma, çocuklar için son 30 yılda hazırlanan roman, hikâye, masal, destan ve efsane türündeki çocuk kitaplarının söz varlığını tespit edebilmek ve elde edilen neticeleri ilköğretim öğrencilerinin kelime hazineleri ile karşılaştırarak ortaya koyabilmek amacıyla yapılmıştır.

Bilgen (2017), “1970-2015 Yılları Arasında Yayımlanan Çocuk Şiir Kitaplarındaki Söz Varlığı” isimli doktora çalışmasında, 1970-2015 yılları arasında çocuk edebiyatı alanında Türk şairler tarafından yazılmış olan çocuk şiir kitaplarında yer alan temel söz varlığı, atasözü, deyim ve ikileme gibi söz varlığı unsurlarını tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak öncelikle çocuk ve çocuk edebiyatı, ülkemizde çocuk edebiyatının gelişimi, çocuk şiir kitaplarının çocuk gelişimine etkisi, söz varlığı ve söz varlığı öğeleri, çocuk şiir kitaplarının çocuğun söz varlığına etkisi ve şiir türü ve söz varlığı ile ilgili araştırmalar hakkında literatür taraması yapılmıştır. Araştırmada, söz varlığı öğeleri olan temel söz varlığı, ikilemeler, deyimler ve atasözleri bakımından incelenen çocuk şiirlerinin çocukların söz varlığını zenginleştirmede etkili olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Güngör (2016), “Türkçede Çocukla İlgili Söz Varlığı” isimli doktora tezinde Türkçedeki çocukla ilgili söz varlığını yaş kriterine göre ortaya koymayı, kavramsal ve yapısal olarak incelemeyi amaçlamıştır.

2.2.2. Söz Varlığıyla İlgili Başlıca Kaynak Kitaplar

Aksan, Doğan. (2000). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara: Bilgi Yay.

Aksan’ın bu kitabı, alanla ilgili en kapsamlı çalışmadır. Söz varlığı alanıyla ilgili yapılan çalışmalara kaynaklık eder. Araştırmamızda da en önemli kaynağımız olmuştur. Eserde söz varlığı, söz varlığının içerdiği öğeler, Türkçenin söz varlığı, bugünkü Türkiye Türkçesine gelinceye kadar Türkçe, yabancı dillerle ilişkiler, Türkiye Türkçesinin söz varlığı, Anadolu ağızlarının söz varlığı konuları işlenmiştir.

Aksan, Doğan. (2002). *Anadilimizin Söz Denizinde*. Ankara: Bilgi Yayınları.

Kitap çok eski, güçlü ve yaygın bir dil olan Türkçenin söz varlığını, Aksan’ın deyişle söz denizini bir bütün olarak gözler önüne sermek; anadilimizin gücünü, değerini bilmeyenleri ya da onu küçümseyenleri uyarmak amacıyla kaleme alınmıştır.

Eser; sözcükler, ikilemeler, deyimler, atasözleri, terimler, söz varlığındaki öteki öğeler üzerine birkaç not, değerlendirme ve sonuç olmak üzere 8 bölümden oluşmaktadır.

Aksan, Doğan. (2013). *Türkçenin Gücü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kitap, Türk dilinin zenginliklerini gözler önüne seren önemli bir kaynaktır. Aksan bu kitabı, ilgi ve çalışma alanı dilcilik olmayan kimselerin Türkçenin gücünü tanımalarına, dilimizin zenginliğine inanmalarına yardımcı olmak amacıyla kaleme almıştır. Eser; Türkçenin genel nitelikleri, Türkçenin anlam yapısı ve anlam özellikleri, anlam olaylarına ve söz sanatlarına tanık örnekler, kalıp sözler, bilmecelerimiz, manilerimiz, yabancı dillerin baskısına karşı Türkçenin gücü olmak üzere 7 bölümden oluşmaktadır.

Aksan, Doğan. (2007). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim I-II-III*. Ankara: TDK Yay.

Dil ve dil bilimi alanı ile ilgili bu çalışma dille ilgilenenlere, dilseverlere, dil bilimi öğrenimi görenlere yararlı olmak amacıyla yazılmıştır. Eser üç ciltten oluşmaktadır. Eserin I. cildinde “dil, dilbilim, dilbilimin dalları, yeryüzündeki diller”; II. cildinde “sesbilim, biçimbilim, dizimbilim”; III. cildinde “sözcükbilim, sözlükbilim, abilim, anlambilim” konuları işlenmiştir.

Korkmaz, Zeynep. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Korkmaz bu kitabı, uzun yıllardan beri süregelen gramer terimleri alanındaki boşluğu ve kargaşayı önleyerek bir terim birliği sağlamak amacıyla kaleme almıştır. Türkçeye ait gramer terimleri, örneklerle detaylı bir biçimde açıklanmıştır. Kitabın dizinler bölümünde, gramer terimlerin Almanca, Fransızca, İngilizce ve Osmanlıca dizinine yer verilmiştir.

2.2.3. Söz Varlığıyla İlgili Akademik Makale ve Yayınlar

Avcı, Yıldız Yenen (2014) *Cahit Uçuk'un Türk İkiizleri Romanında Söz Varlığı* adlı, Folklor/ Edebiyat Dergisi'nin 78. sayısında yer alan makalesinde,

Türk İkiizleri çocuk romanı, yalnızca söz varlığı açısından ele alınmış; romanda yer alan ikilemeler, deyimler, yöresel sözcük ve yansıma sözcükler, kalıp sözler ile

atasözleri tarama tekniği kullanılarak incelenmeye çalışılmıştır. Araştırmada, Türk İkiizleri çocuk romanının söz varlığı bakımından zengin bir eser olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yıldırım Bilgen, D., Nurlu, M. (2017). *Çocuk Edebiyatı Alanındaki Eserlerin Temel Söz Varlığına İlişkin Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Turkish Studies, 12(4), 585-602.

Çalışmanın amacı, çocuk edebiyatı alanındaki eserlerin temel söz varlığına (kelime hazinesi) ilişkin karşılaştırma yapmaktır. Araştırmada, en fazla farklı kelime kullanılarak yazılmış çocuk kitapları öyküler ve romanlar; en az farklı kelime kullanılarak yazılmış çocuk kitapları ise şiir türündedir sonuçlarına ulaşılmıştır.

Baş, B. (2010). *Söz Varlığının Oluşumu ve Gelişiminde Çocuk Edebiyatının Rolü*. TÜBAR, XXVII, 137-159.

Bu çalışma, söz varlığının oluşumu ve gelişiminde çocuk edebiyatı ürünlerinin etkisini değerlendirmek üzere hazırlanmıştır. Söz varlığı kavramı ve onu meydana getiren unsurlar genel hatları ile tartışılmış, çocuğun dil oluşumundan itibaren sözlü edebiyat ürünleri ile ne şekilde karşılaştığı değerlendirilmiştir. Edinilen söz varlığı unsurlarının derinlik, ağırlık, genişlik ve çağrışım açısından etkileşimi, bir bağlam çerçevesinde örneklendirilmiş ve buradan hareketle, edebî türler ile söz varlığı unsurlarının arasındaki ilişki mevcut araştırmalardan örnekler verilerek ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir.

Baş, B. (2011/Bahar). *Söz Varlığı İle İlgili Çalışmalarda Kullanılacak Ölçütler*. TÜBAR- XXIX-. s.27-58.

Baş'ın bu çalışması söz varlığı araştırmalarında karşılaşılan temel güçlüklerle kısaca değinmek, bunlara çözüm yolları getirmek ve aynı yönde ortak bir yöntem önermek amacıyla yazılmıştır. Çalışma, söz varlığı unsurlarından kelime, atasözü, deyim, ikileme, kalıplaşmış ifadeler vd. üzerine araştırma yapacak kişilere rehberlik edecek, kılavuz özelliği de göstermektedir.

Gökdayı, H. (2008). *Türkçede Kalıp Sözler*. Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi,(44), 89-110.

Ersoy, H. (2006). *Türkçedeki Yabancı Sözcüklerin Kullanım Alanı Bilgileri ve Düşündürdükleri (Sözlükbilimsel Bir Çalışma)*, Akademik İncelemeler Dergisi, S: 1/2, s. 205-219.

Erbay, F., Öztürk Samur, A. (2010). *Anne ve Babaların Çocuk Kitapları Hakkındaki Genel Görüşleri ile Çocukların Alıcı Dil Gelişim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Turkish Studies. 5(4). 1063-1073.

2.3. CAHİT UÇUK

2.3.1. Cahit Uçuk'un Hayatı, Sanat Anlayışı ve Edebi Kişiliği, Eserleri

Cahit UÇUK (17 Ağustos 1909- 7 Kasım 2004)

Cahit Uçuk, 1909 yılında Selanik'te doğar. Babası İbrahim Vehbi Bey, Meclis-i Mebusan Siverek milletvekili ve Cumhuriyet dönemi kaymakamıdır. Babasının görevleri dolayısıyla Anadolu'nun pek çok yerini dolaşırlar. Bu ve başka nedenlerden dolayı yarım kalan öğrenimini kendi imkânları ve yardımlarla tamamlar.

Cahit Uçuk'un edebi şahsiyetinin oluşmasında ailesinin ve özellikle babasının etkisi büyüktür. Babası Hüseyin Cahit'in hayranıdır. Hatta Cahit Uçuk'un adını Hüseyin Cahit'e olan hayranlığından dolayı koyar. Yazarlık kariyerine 1935 yılında şiir yazarak başlar. Cahit Uçuk, Abdülhak Hamit'in tavsiyesiyle nesire yönelir. Böylece hikâye ve romana yazmaya başlar. Fransız ve Rus yazarların kitaplarını okur. Nazım Hikmet ile konuşmalarda bulunur, ondan etkilenir.

Uçuk, hayatını edebiyata adar ve çok sevdiği çocuklar için romanlar, öyküler, masallar ve manzum masallar yazarak Türkiye'nin sayılı çocuk edebiyatı yazarlarından birisi hâline gelir. Bu alanda çok başarılı olan Uçuk, meyvesini '*Türk İkizleri*' kitabıyla '*1958 Andersen Ödülü*'nü kazanarak elde eder. "*Türk İkizleri*" adlı çocuk kitabı ikizler serisine kabul edilerek dünyaca ünlü kitaplar arasında yer bulmuş; İngilizce, Almanca gibi birçok dile çevrilmiş ve "*Uluslararası Çocuk Kitapları Birliği'nin Hans Christian Andersen Yarışması*"nda şeref madalyası kazanmıştır.

Cahit Uçuk, dini ve manevi duyguları yüksek bir yazardır. İslam kültürünü türlü söz varlığı ögesiyle nakşeden Uçuk'un eserlerinde bu durum, net bir şekilde görülmektedir.

Uçuk, “*Sadece Sayı, Silsilename IP*” adlı kitabında, hayatını şöyle özetler: “*Diyarbakırlı ağırbaşlı, görgülü, soylu bir ailenin evladı olan babamın ve uçsuz bucaksız topraklarıyla, ekinleri, sürüleri, evcil hayvanlarıyla, içinden akan dereleriyle ünlü Köşeler Çiftliği’ni ve Selanik’teki güzelim evini bırakıp mübadele sonucu annesiyle birlikte Antalya’ya gelen annemin üzerlerine titredikleri çocuklarının en büyüğüydüm.*

Çocukluğum anılarımın ilk cildinde anlattığım gibi, doğayla hasır nesir, mutlu bir çocuk olarak geçmişti. Çok küçük yaşlardayken kaymakam olan babamın görevi nedeniyle İstanbul’dan Balıkesir’e göçmüş, sonra annemin çabalarıyla babamın tayinini önce o zamanki adı Alaîye olan Alanya’ya çıkınca Antalya’ya yerleşmiştik. Neler olmamıştı ki o uzun yıllar boyunca...

Antalya’da henüz 14–15 yaşlarında bir kızken Gazi Mustafa Kemal Paşa ile sekiz saat konuşmuş, onunla dans etmiş, manevi evladı Afet Hanım’a arkadaşlık etmişim. Hoş olmayan dedikodular sonucunda, Antalya’da yaşamak benim için imkânsız hale gelmişti. Bunun için İstanbul’a göçtük. Önce Şişli’de oturuyorduk. Şişli’den Kızıl Toprak’a tasındık. Derken Moda’ya...

İlk yazım 1935 yılında yayımlandı, Yarımay dergisinde. Nazım Hikmet üstadım yarım sayfalık bir övgü yazısı da yazmıştı. Sair-i âzam Abdülhak Hâmit ise şiirlerimi yazdığım defterimi Nazım Hikmet’ten evvel okumuş ve son sayfasında o da yarım sayfa uzunluğunda sevk veren bir yazı kaleme almıştı ki yıl boyunca kimliğimi gizlemiştim, sonra açıkladım. Herkes benim erkek olduğumu sanıyordu. Oysa adım Cahit’ti, soyadımı da kendim üretmişim. Bana mahsus bir soyadım olsun istemiş ve Üçok olan aile soyadımızı Uçuk’a çevirmiştim.

Antalya’dayken o zamanın şartlarınca istemediğim bir şekilde nikâhlanmışım. Damat adayıyla evlenmeyi hiç istemiyordum. Beni hep üzen bu olaydan bir süre sonra kurtulmuş, Cumhuriyet gazetesinin idarehanesinde tanıştığım Mahmut Yesari ile ilginç bir hikâye sonucunda evlenmişim. Bu arada ülkemizin içinde bulunduğu şartlar nedeniyle zorluklar çeken ailem, babamın emekli olması sonucu daha rahat yaşamak

için tekrar Antalya'ya göçmüşlerdi. Biz Mahmut Yesari Bey'le Galatasaray'da oturuyorduk. Mahmut Yesari Bey son derece nazik, tatlı bir insandı, benden hayli büyüktü. Olmadı, yürümedi... Boşandık.

Bu arada yazıyor, yazıyor, yazıyordum. Kitaplarım arka arkaya yayımlanıyor, gazetelerde, dergilerde tefrika ediliyor, beni tanıyan sevgili okurlarım hiç beklemediğim yerlerde bile karşıma çıkıyordu. Hepsi çok sıcak, unutulmaz anılardı. Okurlarımın bu sıcak ilgisi, gazete ve dergilerde çok sık sayfaları kaplamam Babiâli'nin bazı kalemlerini rahatsız ediyordu, çeşitli dedikodularla sütunların, sayfaların bana kapatılmasını sağlamaya çalışıyorlardı. Başarılı olamadılar...

Bir gün evvelce tanıdığım Galatasaray Kulübü'nün ünlü sağıcağı Cici Necdet diye bilinen Necdet Kayral ansızın Antalya'ya geldi. Benimle evlenmek istiyordu.

O arada kız kardeşim Kaya, Antalyalı diş doktoru Ethem Ağva ile nişanlıydı. Ben gençliğimde flört yaşayamamış, sevdiği bir gençle el ele gönül gönüle dolaşmamıştım. Mahmut Yesari Bey flörtüm değil, ağırbaşlı bir eşim, hatta arkadaşım olmuştu. Cici Necdet'in bu teklifi beni şaşırtmıştı. Ona peki demiş, evlenerek Ankara'ya yerleşmiştim. Bu arada Türk İkizleri kitabımla, Herte, Verte, Pitte kitabımla, Uçan Su, Değirmentası, Dikenli Çit gibi kitaplarımla ve sayısız hikâyelerim, masallarımınla tanınmış bir genç yazardım. Çocuk Esirgeme Kurumu'nun üyesiydim. Çocuk yayınları hazırlıyordum. Galatasaray'ın sağıcağı Necdet Cici olmanın getirdiği ün kocamı biraz şımartmış, sorumluluklarını tümüyle unutturmuştu. Bu nedenle onunla evliliğimiz kolay geçmiyordu. Ben biraz da ayrılma kararıyla Ankara'dan Antalya'ya ailemin yanına geldim. Burada mübadele sonucu, büyükannemin Selanik'teki muhteşem Köşeler Çiftliği'ne karşılık verilen portakal bahçesi ve çiftlikte biricik annemle, babamla bir müddet oturmaya karar vermiştim.

Kız kardeşim Kaya'nın dünyalar tatlısı bir oğlu olmuştu. Yavaş yavaş kendime geliyordum, iyiydim, aklımın bir köşeciği sürekli Necdet'le meşguldü, galiba gönlüm annemin babamın dizinin dibinde kalmayı istiyordu. Ama bir gün bir mektup geldi. Ülkemizin etrafında harp devam ediyordu. Necdet'i de tıpkı kardeşim Aydın gibi yedek subay olarak tekrar orduya çağırılmışlardı. Gidecekti ve benim de hiç değilse bir süre için gitmemi istiyordu. Gittim ona destek olmam, yanında yer almam gerekiyordu. Birlikteliğimizin en güzel zamanını savaş korkusu içinde geçen bu aylarda yaşadık.

Genç, cesur yakışıklı subay Necdet, başka bir Necdet'ti sanki. Ancak döndüğümüzde hayat Muratlı'daki gibi tatlı gitmiyordu yuva kurma yuvayı yürütme sorumluluğu yine benim üstümdeydi. Üstelik anne olmak isteklerimin kanlı acılarla son bulması ve benim acı çektiğim zamanlarda Necdet'in yanımda olmayışı... Ama bir nokta geliyor insan pes diyor. Pes dedim ben de. Hayatım devam ediyordu, yazılarıma hız vermiştim. Okurlarım, tanıdıklarım, arkadaşlarım beni hep evli biliyorlardı. Bu evlilik akdinin ortadan kalktığı duyulduğunda hayatımda hiç aklıma gelmeyecek birtakım olaylarla karşılaşabileceğimi düşünmeliydim..." (Uçuk, 2003:7).

Yeni bir evlilik yaptıktan sonra hayatına İstanbul'da devam eden Cahit Uçuk, 7 Kasım 2004'te vefat eder.

Cahit Uçuk Eserleri:

Romanları:

Kirazlı Pınar (1936)

Dikenli Çit (1936)

Kırmızı Balıklar (1937)

Sürü Çıngırakları (1941)

Uçan Su(1940)

Değirmen Taşı (1942)

Küçük Ev(1946)

Güneş Kokusu (1950)

Kanlı Düğün (1951)

Siyah Dantelli Şemsiye (1952)

The Black Lace Parasol(1958)

Hep Yarın (1955)

Sabır Taşı (1957)

Gecenin Bu Saatinde(1966)

Özlem Şarkısı (1967)

Bıraktığı yerden Yerden (1973).

Hikâye Kitapları:

Cin Tayfası (1945)

Unutmayacaktı (1964)

Artık Geçti (1965)

Cennet Bahçe (1969)

Altın Pabuçlar (1968)

Bir Işıklı Pencere (1969)

Değişen Sensin (1971)

Kurtların Saygısı (1970)

Üç Bacanın Dumanı(Basılmamış).

Tiyatroları:

Sihirli Bilezik (1943)

Yaşamak İstiyoruz (1945)

Gök Korsan (1946),

Bir Boşanma Sebebi, Unutmayacaktı (1964)

Dâhiyane Bir Keşif, Artık Geçti (1965).

Çocuk Romanları:

Türk İkizleri (1937)

Gümüş Kanat (1962)

Mavi Ok(1968)

Yalçın Kayalar (1972)

İran İkizleri (1974)

Sumru Kız, Doğanın Armağanı(1980)

Alın Teri (1981)

Küçük Çoban Âlim Kız 1,2,3(1992)

Âlim Kız Büyüdü 1,2,3,4,5 (1993)

Eve Doğan Güneş (1996)

Esrarengiz Yalı (1996)

Mavi Derinliklerdeki Sır (2004)

Sihirli Rüzgâr Çanı (2004)

Düğüm Düğüm Üstüne(2004).

Masalları:

Üç Masal (1944)

Ateş Gözlü Dev (1970)

Şahnazar (1956)

Şahnazar-I (1990)

Şahnazar-II (1940)

Kurnaz Tilki(1946)

Herte, Verte, Pitte 1, 2, 3, 4, 5 (1990)

Ateş Gözlü Dev (1993),

Kavalcık Masalı, Bir Işıklı Pencere (1969)

Sihirli Ayna (Basılmamış)

Fadiş, Bediş, Ediş (5 cilt)

Uzaydaki Mavi Bilye (10 Cilt).

Anıları:

Bir İmparatorluk Çökerken (1995)

Erkekler Dünyasında Bir Kadın Yazar (2003)

Yıllar Sadece Sayı (Silsilene II)(2003).

2.3.2. Cahit Uçuk'un Çocuk Romanlarının Tanıtımı

2.3.2.1. “Gümüş Kanat” Çocuk Romanının Özeti

Kemal on bir yaşlarında duygusal, düşünceli, ailesine düşkün ve zeki bir çocuktur. Annesi çalışkan, çocuğuna ve kocasına düşkün, yuvasına bağlı bir kadındır. Babası bir iş kazasında parmaklarını sakat kaldığı için çalışmamaktadır. Bu nedenle annesi evin geçimini sağlamak için evlere gündeliğe gitmektedir. Ailenin bu durumu Kemal'i çok üzmektedir. Kemal, bir gece rüyasında daha önce babasıyla beraber hayatını kurtardıkları ve Gümüş Kanat adını verdikleri bir kuşu görür. Kuş, Kemal'e bir işe girip çalışarak ailesine yardım etmesini böylece her şeyin yoluna gireceğini söyler. Kemal de ailesine katkı amacıyla babasının eski iş yerinde çalışmaya başlar.

Kemal'in çalışmasıyla beraber evdeki sıkıntılar azalır. Kemal, terbiyesi ve çalışkanlığı dolayısıyla ustası ve iş yerindeki diğer işçiler tarafından çok sevilir. Kemal

bir gün ustası ile iş yerinin altındaki dehlizlerde dolaşırken gümüş kanatlı bir para bulur ve parayı annesine hediye eder. Bir gece de rüyasında ustası ile beraber dolaştığı dehlizlerde tek başına gezdiğini ve kaybolduğunu görür. İçinde bulunduğu sıkıntıdan onu yine Gümüş Kanat kurtarmıştır. Gördüğü rüyadan çok etkilenen Kemal, tarihi eser kazıları yapan araştırmacılara bu rüyası vasıtasıyla yardım eder ve onlardan ödül olarak bir madalyon alır. Madalyonda yine Gümüş Kanat vardır.

Kemal kitap okumayı çok sever. Kitapçı Nevzat Bey'den hediye olarak bir kitap alır. Bu kitabı babasıyla okuyup bitirdikten sonra ciltlemek ister bu sırada kitap kapağında bir pul bulur. Bu pul çok eski ve değerlidir. Pulun üzerinde yine gümüş kanatlı bir kuş resmi vardır. Kemal'in babası pulun Nevzat Bey'e ait olduğunu kendilerinin alamayacağını oğluna açıklar. Ancak aile, Nevzat Bey'in kitabı Kemal'e verirken içindeki puldan haberdar olduğunu bilmemektedir. Kemal bunu ölüm döşeğine düşen Nevzat Bey'i hastane ziyaretine gittiğinde öğrenir. Daha sonra pul satılır. Kemal'in ailesi puldan elde ettikleri parayla bir iş yeri açar. Böylece rahat bir hayata kavuşurlar.

Gümüş Kanat çocuk romanında “fedakârlık, sadakat, dürüstlük, yardımseverlik, iyi niyet, azim, hayvan sevgisi, okuma sevgisi” temaları işlenmiştir.

2.3.2.2. “Türk İkiizleri” Çocuk Romanının Özeti

Fatma Bibi, kocası Hasan onbaşını bir vapur kazasında kaybetmiş, ikiizleri Parlak ve Durak ile beraber Sivas'ın bir köyünde hayatını sürdürmektedir. Yazları Yayla köyünde, kışları da kasabada yaşamaktadırlar.

Mevsim yazdır. Fatma Bibi ve ikiizler, hayvanları ile birlikte Yayla köyüne göç etmişlerdir. Tarlalarını ekip biçerek, hayvancılıkla uğraşarak geçimlerini sağlarlar. Parlak, annesinin ev ve bahçe işlerinde en büyük yardımcısıdır. Durak da evin erkeği olarak her türlü işte annesinin yanında olur.

Fatma Bibi ve ikiizleri bir gece gürültüyle uyanırlar. Kümesin duvarı yıkılarak, en değerli tavukları “tepeli tavuk” çalınmıştır. Hırsız yakalamak için ikiizler, kümesin çevresine “fak” adını verdikleri çukurlar kazarlar. Bir gece sonra faka hırsız yerine yoldan geçen Abuğ Hasan adında bir yolcu düşer. Fatma Bibi ve ikiizler, onu hırsız zanneder. Ancak Abuğ Hasan, ikiizlerin babası Hasan onbaşının erlerinden birisidir.

Abuğ Hasan, Hasan onbaşıyla Kurtuluş Savaşı'nda beraberce düşmana göğüs germiştir. Canından çok sevdiği Hasan onbaşının başına gelen bu felaket onu çok üzmekte ve onun öldüğüne inanmamaktadır. Abuğ Hasanın gidecek, kalacak bir yeri yoktur. Fatma Bibi, Abuğ Hasan'ın hâline acır ve onu yanlarına yardımcı olarak alır. Abuğ Hasan tarla işlerinde onlara yardım eder.

Harman zamanı gelip çatmıştır. Bir harman gününde Abuğ Hasan gizli gizli mektup okurken Parlak'a yakalanır. Mektup, Hasan onbaşından gelmektedir. Yani Parlak ve Durak'ın babaları ölmemiştir. Ancak Abuğ Hasan ve Parlak haber doğru çıkmaz da Durak ve Fatma Bibi üzülr diye haberi onlardan uzun süre saklarlar.

Yaz mevsimi bitmek üzere kasabaya dönme zamanı yaklaşmaktadır. Bu arada Durak ve Parlak Cumhuriyet Bayramı'nda yapılacak yarışma için hazırlanmaktadırlar. Parlak ve Fatma Bibi, Parlak'ın dokuyacağı halı için iplik hazırlamakta, Durak ise bir tane koç beslemektedir. Durak ve Parlak bu yarışmada birinci gelirlerse, alacakları para ödülüyle İstanbul'da okuyacakları hayalini kurmaktadırlar.

Nihayet, Kasabaya dönerler. Parlak halısını dokumuş, Durak da koçunu çok güzel beslemiştir. Yarışma günü gelmiş çatmıştır. İki kardeş yarışmada birinci olup ödülleri alırlar ve annelerine verirler.

Bu arada Abuğ Hasan'la Parlak gizli gizli Hasan onbaşıyla mektuplaşır. Babasının tez zamanda döneceğini öğrenen Parlak, Fatma Bibi'nin babasını birden karşısında görünce aklını yitireceğinden korktuğu için yavaş yavaş annesini babasının dönüşüne hazırlar. Abuğ Hasan da ona bu konuda yardım eder.

Bir kış gecesi Hasan onbaşı evine döner. Bütün aile bir araya gelmiştir, herkes çok mutludur. Hasan onbaşı kazayı ve başından geçen olayı anlatır. Çalışmış, para kazanmış ve nihayet evine dönmüştür. Fatma Bibi kocasına ikizler de babalarına kavuşmuştur.

Türk İkiizleri çocuk romanında “aile bütünlüğünün önemi, çalışmanın bir erdem olduğu ve başarının tesadüfler üzerine değil disiplin, alın teri ve sabır üzerine kurulu olduğu, doğanın insana sunduğu güzelliklere değer verilmesi gerektiği” temaları işlenmiştir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Yöntemi

“Söz varlığı araştırmaları üzerine herkes tarafından kabul gören ortak bir yöntem, bugüne dek belirlenememiştir. Farklı amaçlarla yapılan çalışmalar, araştırmacıların birbirlerinden habersiz ve bağımsız hareket etmesi, yabancı ülkelerdeki çalışmalara olan bağımlılık, ekip çalışmalarındaki sınırlılıklar, disiplinler arası ilişkilendirmedeki eksiklikler, söz varlığı unsurlarının benimsenmesindeki ölçütler, hedef kitlenin belirlenmesi vb. faktörler bu durumun en önemli etkenleridir.” (Baş, 2011: 27).

Bu bölümde; araştırma modeli, çalışma evreni ve örnekleme, veri toplama ve verilerin analizi hakkında açıklamalara yer verilmiştir.

3.1.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden Doküman İncelemesi (analizi) yöntemi kullanılmıştır. “Doküman İncelemesi, belgeler, arşiv kayıtları ve çeşitli materyalin araştırma konusu veriyi toplama ve çözümleme işlemidir.” (Gürbüz ve Şahin: 2017 428-429).

Araştırmamızda Cahit Uçuk’un çocuk edebiyatı alanında yazdığı “Türk İkizleri” ve “Gümüş Kanat” romanlarındaki söz varlığı öğeleri incelenmiştir. Bu öğeler türü, kaynak dili ve sıklığına göre sınıflandırılmış ve açıklanmıştır. Cahit Uçuk’un “Türk İkizleri” ve “Gümüş Kanat” çocuk romanlarının, başka herhangi bir eserle karşılaştırma yoluna gidilmeden, kendi bünyelerinde tarama yapılarak söz varlıklarının tespiti yapılmıştır.

3.1.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini, Cahit Uçuk’un eserleri oluşturmaktadır. Örneklem kitlesini ise Cahit Uçuk’un “Türk İkizleri” ve “Gümüş Kanat” çocuk romanları oluşturmaktadır.

Çalışmada kullanılan kitaplar:

Uçuk, C. (2018). *Gümüş Kanat*. İstanbul. Bilgi Yayınları.

Uçuk, C. (2008). *Türk İkizleri*. İstanbul. Bilgi Yayınları.

3.1.3. Verilerin Toplanması

Örnekleminizde kullanılacak kitap tespit edildikten sonra satın alma yoluyla temin edilmiştir.

Çalışmada veriler, Cahit Uçuk'un "Türk İkizleri" ve "Gümüş Kanat" eserlerindeki söz varlığı öğelerinin çözümlenmesiyle elde edilmiştir. Yazarın romanlarındaki söz varlığı öğeleri tespit edilerek tek tek fişlenmiştir. Fişleme işleminden sonra bu söz varlığı öğelerinin türleri ve kaynak dilleri "Etimolojik Sözlük", "Büyük Türkçe Sözlük", "Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü" ve "Türkçe İmla Kılavuzu" kullanılarak belirlenmiştir. Son olarak da sözcükler sayılarak sıklıkları (frekansları) belirlenmiştir. Yapılan bu tarama çalışmasından sonra tablolar dizini oluşturulmuştur. İncelenen çocuk romanlarındaki söz varlığına ait bütün öğeler (atasözü, deyim, ikilemeler, kalıplaşmış sözler, terimler, ilişki sözleri, argo) romanların kendi içinde tablolaştırılarak abecesel sıraya göre işlenmiştir. Daha sonra bütün romanların birleştirilmiş söz varlığı tablosu oluşturulmuştur.

3.1.4. Verilerin Analizi

Söz varlığıyla ilgili temel öğeler sözlüksel alan çalışması yapılarak saptanmıştır. Bu amaçla şu çalışmalar yapılmıştır:

1. Cahit Uçuk'un çocuk romanlarındaki her bir söz varlığı öğesinin türü incelenerek oluşturulan tabloda belirtilmiştir.
2. Söz varlığı öğeleri kaynak dili bağlamında incelenerek bunlar tabloda belirtilmiştir.
3. Bir söz varlığı öğesinin romanlarda ne kadar sıklıkla kullanıldığı yine tabloda belirtilmiştir.
4. Bütün bu saydıklarımızın kapsamında ayrıca yazarın romanlarında kullandığı toplam söz varlığı sayısı da belirlenmiştir.

5. Belirlenen söz varlığı ögeleri açıklanmış ayrıca ögelerin hangi romanda bulunduğu ve geçtiği satırlar, sayfa numaraları ile birlikte söz varlığı ögelerinin altında verilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUM

4.1. ÇOCUK ROMANLARININ SÖZ VARLIĞI VE TANITIMI

4.1.1. Çocuk Romanlarındaki Söz Varlığı

Cahit Uçuk'un "Türk İkizleri" çocuk romanı 1937, "Gümüş Kanat" çocuk romanı ise 1962'de yayınlanmıştır. Aşağıda Cahit Uçuk'un eserlerinden örnek cümlelere yer verilmiştir. Bu örnek cümlelerde yazarın eserlerini kaleme aldığı dönemdeki yazım ve noktalama kuralları esas alınmıştır.

4.1.1.1. Atasözleri

Yazar eserlerinde atasözlerine çok fazla yer vermemiştir. Yazarın kaynaklarda bulunmayan atasözleri (*) işareti ile belirtilmiş olup anlamları cümle içerisindeki kullanımlarından yola çıkılarak belirlenmiştir.

Aşağıda yazarın eserlerinde kullandığı atasözleri açıklanmış, atasözünün hangi kitaba ait olduğu ile kitapta geçtiği satırlar sayfa numaraları ile birlikte atasözlerinin altında verilmiştir.

Allah'ın verdiği canı Allah alır: Ruh bedende emanettir. Kişinin kendi hayatına yahut başkasının hayatına son verme hakkı yoktur. Bu hak Allah'a aittir.

"Bu sağlığın artık hiçbir kıymeti yoktu. Fakat *Allah'ın verdiği canı Allah alırdı.* Yaşayacaktı." (GK; s.40).

***Allah isterse ne olmazlar olur:** Her şey Allah'ın iradesinde ve kontrolünde gerçekleşir. Bu yüzden gerçekleşmesi imkânsız gibi görünen şeyler Allah'ın izniyle gerçekleşebilir.

"İçinden 'Niçin olmasın dedi, Allah isterse ne olmazlar olur...'" (GK; s.96-97).

Artık(fazla) mal göz çıkarmaz: Ne kadar ve ne türden mal olursa olsun malın fazlası elden çıkarılmamalıdır çünkü mutlaka bir gün gelir lazım olur.

“*Artık mal göz çıkarmaz* Fatma, üç aya kalmaz gelirim, diye çıktı gitti.” (Tİ; s.71).

***Ateş yağmurlarına göğüs ger de deryalarda boğul:** Bir işte büyük güçlükleri yendikten sonra önemsiz bir sebeple başarısızlığa uğramak.

“Hey gidi koca onbaşı hey, kim derdi ki, *ateş yağmurlarına göğüs ger de deryalarda boğul...*” (Tİ; s.71).

Ayaz paşa kol geziyor: Dışarıda çok soğuk var.

“Pencereden yana bir an baktı. Camlar buğulanmıştı. “Dışarıda *ayazpaşa kol geziyor*” diye düşündü.” (GK; s.99).

Çalışmak, öğrenmek için yaş yoktur: İnsan istedikten sonra her yaşta eğitilebilir.

“— Bizim okulun öğretmeni her zaman söyler: ‘*Çalışmak, öğrenmek için yaş yoktur!*’ Sen anlatırken düşündüm, madem ki Abuğ dayının yüreği yanıyor, isteği var. Niçin, neden öğrenmesin?” (Tİ; s.112).

Derdini söylemeyen derman bulamaz: İnsan sıkıntısını başkasına açıklayarak giderebilir.

“— Sen kimi arıyorsun, onu söyle bakalım? *Derdini söylemeyen dermanını bulamaz!..*” (GK; s.145).

***Doğru yolda gidenin alını ak olur:** Kötülükten uzak, hak yolunda olanın utanılacak bir durumu da olmaz.

“— İnsan, çığ yemezse, karnı ağrımaz Fatma Bibi. Benim de bir kötü niyetim, işlediğim bir yolsuz iş yoktu ki, üzüleyim. *Doğru yolda gidenin alını ak olur...*” (Tİ; s.103).

***Dünyada, dört başı bütün bir keyif yok:** Kusursuz bir mutluluğun mümkün olmayacağını anlatan bir söz.

“— Eh, ne yaparsın yavrum. *Dünyada, dört başı bütün bir keyif yok.* Onun ardından sizin sevginizle yüreğimin yarasına tuz bastım.” (Tİ; s.195).

***Dünyanın ne olacağı, yarının ne haber getireceği belli olmaz:** Yaşam bilinmezliklerle doludur. “İyiyken kötü duruma düşmek; kötüyken refaha ulaşmak mümkündür” anlamında kullanılan bir söz.

“— *Dünyanın ne olacağı, yarının ne haber getireceği belli olmaz* ki Fatma Bibi...” (Tİ; s.239).

***İnsan çiğ yemezse karnı ağrımaz:** Yanlışa sapmayan insanların çekinecek veya utanacak bir durumu da olmaz.

“— *İnsan, çiğ yemezse, karnı ağrımaz* Fatma Bibi. Benim de bir kötü niyetim, işlediğim bir yolsuz iş yoktu ki, üzüleyim. Doğru yolda gidenin alını ak olur...” (Tİ; s.103).

Ölümden öte(ye) köy (yok)var mı?: Her insan bir gün öleceğini bilmeli, sonu gelmez istekler peşinde koşmamalı, davranışlarını, işlerini bu bilinçle düzene koymalıdır.

“Doğum ve ölüm... Dünyanın en büyük sırrı idi. Annesi bazı konuşmalarında ‘*Ölümden öteye köy var mı?*’ derdi.” (GK; s.122).

Sabah ola, gün doğa: Sabah olsun, o vakte kadar iş belki düzelir.

“— *Sabah ola gün doğa,* şimdi yatalım. Yarın hırsızları buluruz.” (Tİ; s.39).

Suya(denize) düşen yosuna(yılana) sarılır: Güç bir duruma düşenlerin bundan kurtulmak için her türlü çareye başvurmaları olağandır.

“Ağaç, *suya düşüp yosuna sarılan* bir insan gibi dallarını halata dolamıştı.” (Tİ; s.179).

Yolcu yolunda gerek: Vakit geçirmeden yola devam edilmeli.

“Kafilenin içinde, hırsızlarla karşılaşmaktan ürkenler vardı. Bağırıştılar:

— Abuğ dayının sözü doğru!

— *Yolcu yolunda gerek!*” (Tİ; s.95).

4.1.1.2. Deyimler

Cahit Uçuk’un araştırmamıza konu olan eserleri deyimler açısından oldukça zengindir.

Eserlerde kaynaklarda bulunmayan deyimler (*) işareti ile belirtilmiş olup deyimlerin anlamları cümlelerin anlam akışlarına göre tahmin edilip anlamlandırılmıştır.

Aşağıda yazarın eserlerinde kullandığı deyimler açıklanmış, deyim hangi kitaba ait olduğu ile kitapta geçtiği satırlar sayfa numaraları ile birlikte deyimlerin altında verilmiştir.

Acele etmek: İvmek.

“Güneşi kaçırmamak için *acele ediyor* gibi idi.” (GK; s.59).

Acı çekmek: Uzun süre acı, üzüntü içinde bulunmak.

“— Çok *acı çekiyorum* Kemal... Fakat baban kendisi için üzüldüğümüzü katiben hissetmemeli.” (GK; s.16).

Açığa çıkmak: Belli olmak, anlaşılmak.

“Küçük kız, kıyıda duran maşayı alarak külleri eşeledi. Ateşler *açığa çıktı*.” (Tİ; s.156).

Açık gözlü: İşini bilen, bir işi kolay yürütme yollarını bulmakta, çıkarını sağlamakta becerikli, gözü açık.

“— Abuğ dayı, sen ne *açıkgöz* adamsın!” (Tİ; s.130).

Ağır başlı: Ciddî, olgun, hareketlerinde ölçülü, işlerini düşünce taşına yapan kimse.

“Durak’la Parlak’ın *ağır başlı*, büyük adamlar gibi konuşmaya dalıp soyunmayı unuttuklarının farkına varınca, el ele vererek onların dört yanını kuşatmışlar, gülererek, bağırarak dönmeye, zıplamaya başlamışlardı.” (Tİ; s.152).

Ağız kurumak: Susuz kalmak.

“Vücudu terlemiş, *ağız kurumuştur.*” (GK; s.13).

Akil öğretmek: Birine nasıl davranacağını göstermek, yol göstermek, akıl vermek.

“İkizlerin işi bitince, anaları Fatma Bibi onlara bir *akıl öğretti.*” (Tİ; s.28).

Akıllara durgunluk vermek: Hayranlık uyandırmak.

“Son günler içinde olanlar, *akıllara durgunluk verecek* türdendi.” (GK; s.173).

Aklı almamak: Bir şeyin olabileceğine inanmamak; uygun bilmemek.

“Bunu Kemal’in *aklı almıyordu.* Fakat işte böyleydi. İnsanların sevdikleri ölse de hayat akıp gidiyordu.” (GK; s.159).

Aklı başına gelmek: Davranışlarının yanlışlığını sezerek doğru yolu bulmak.

“*Aklı başına gelen* Fatma Bibi, döğünerek:

— Amanın bacım, kızını soğuk algınlığından öldüreceğiz!” (Tİ; s.177).

Aklı başında: Davranışları akıllıca olan.

“O başka *aklı başında* bir çocuktur.” (GK; s.168).

Aklı başından gitmek: Çok sevinçten veya çok korkudan ne yapacağını şaşırarak.

“Durak’ın *aklı başından gitti.* Dışarı fırladı. Bahçeyi, sofayı geçerek, anasının odasına girdi.” (Tİ; s.232).

Aklı ermek: Anlayabilmek; akıllıca olgunlaşmak.

“— Beni, yaşıam küçük diye *aklı ermiyor* sanmayınız.” (GK; s.39).

Aklı kesmek: Anlamak, idrak etmek.

“— Benim *aklım kesti!*

— Aklın neyi kesti? Parlak, iki elini birbirine vurarak şaklattı:

— Sana okumayı öğretmeyi.” (Tİ; s.112).

Aklına gelmek: 1)Hatırlamak, anımsamak; 2) Bir şeyi yapmayı düşünmek, tasarlamak.

“Kız Parlak, birdenbire ağaca çıkmak nereden *aklına geldi?*” (Tİ; s.127).

Aklına yatmak: Doğru olduğunu kabul etmek.

“Abuğ Hasan, yavaş yavaş inanıyor, ikizlerin sözleri *aklına yatıyordu.*” (Tİ; s.113).

Aklından geçmek: Düşünmek.

“Kemal’in *aklından geçen* kötü düşünceleri genç kadın sezer, bazen tatlı bir bakışla, bazen okşayışla, bazen de ılık bir kelimecikle siler temizlerdi.” (GK; s.111).

Aklından geçirmek: Bir şeyi yapmayı düşünmek, tasarlamak.

“Bunu *aklından geçirmek* bile bütün vücudunu titretiyordu.” (GK; s.111).

Aklını kaçırmak: Delirmek.

“— Baban çıkagelse aklımı kaçırmaktan korkarım.” (Tİ; s.200).

Aklını oynatmak: Çıldırarak.

“Buraya benden başkasını koy, *aklını oynatır.* Ama benim altmış senelik odamdır.” (GK; s.132).

Aksi gibi: İstenmediği hâlde, aksilik olarak.

“*Aksi gibi* sabahleyin de onlarla bu konu üzerine konuşamamıştı.” (GK; s.79).

Aldırış etmemek: 1) İlgi göstermemek, ilgilenmemek, ilgisiz kalmak; 2) Önem vermemek, aldırılmamak, umursamamak.

“— Niye gülüyorsunuz biliyonuz mu? Dincik sizi korkutayım dedim, ardından bağırdım, amma, siz *aldırış etmediniz!*” (Tİ; s.96).

Alın yazısı: Talih, kader, yazgı.

“Buna *alın yazısı*, kader demek belki en kolay yoldu. Fakat diyemiyordu işte.” (GK; s.29).

Ardı sıra: Arkasından, onu izleyerek.

“Abuğ Hasan, ikizler, onun *ardı sıra* ayvana girdiler.” (Tİ; s.101).

Asık surat(yüz): Kuskün, üzgün ya da öfkelenmiş kimsenin somurtkan yüzü.

“Sokaktaki karlar, denizin *asık yüzü*, alına değen cam, her şey, ama her şey üzüntülüydü.” (GK; s.5).

Aslan kesilmek: Aslan gibi güçlü ve cesur duruma gelmek.

“Fakat annesi, *arslan kesilmişti:*

— Hangi devirde yaşıyoruz, Celil? Türk kadını her devirde erkeğinin yardımcısı idi. Hele şimdi!... Bırak Celilciğim, evim için çalışayım.” (GK; s.16).

Aşağı kalmamak: Herhangi bir nitelik bakımından geri olmamak.

“Genç kadın oğlunun elini tuttu, sıcaktı. Kendisi de üşümüyordu. Heyecanı oğlundakinden *aşağı kalmıyordu.*” (GK; s.61).

Avaz avaz bağırarak: Var gücüyle bağırarak.

“— Sokaklarda, kar altında *avaz avaz* bağırılmaktan kurtuldum.” (GK; s.129).

Ayağına geçirmek: Bir şeyi aceleyle giymek.

“Kemal, terliklerini *ayaklarına geçirdi*, sırtına sabahlığımlararak tuvalete koştu.”
(GK; s.57).

Ayağına (ayaklarına) kapanmak: 1) Alçalırcasına yalvarmak 2) Bağışlanmak için yalvarmak.

“Birdenbire kendini yere atarak Fatma Bibi’nin *ayaklarına kapandı*:

— Sağ ol!..” (Tİ; s.65).

Bağına basmak: 1)Kucaklamak. 2) biriyle ilgilenererek onu koruyup kayırmak, yetiştirmek.

“Fatma Bibi, oğlunu yine *bağına basarak* öptü.” (Tİ; s.241).

Baş eğmek: 1) saygı göstermek için baş eğerek selamlamak. 2) direnmekten vazgeçip buyruk altına girmek.

“Önünde krallara *baş eğdiren* hükümdar ne kadar gençti!” (GK; s.92).

(Biriyle) Başa çıkmak: Güçlükler çıkararak biriyle olan işini, kendi istediğı yolda sonuçlandırabilmek.

“Abuğ Hasan, küçük kızla *başaya çıkamayacağını* anladı.” (Tİ; s.131).

Başboş bırakmak: Denetimi altında bulunması gereken kimseyi hiç de denetlemeyerek kendi bildiğini yapmaya bırakmak.

“Parlak, döğeni durdurarak öküzleri boyunduruktan çıkardı. *Başı boş bıraktı*.”
(Tİ; s.124).

Başı dönmek: 1)İnsana, eşyanın dönmesi, ayağının altından yerin çekilmesi vb. bir duygu gelmek. 2) sıkıntı yaratan bir durum karşısında bunalmak.

“Kemal’in *başı dönmeye* başladı. Gözlerinde renkli böcekler uçuşuyordu.” (GK; s.161).

Başına buyruk: Kimseden izin almaksızın dilediğini yapan.

“Dudakları kendi başına buyruk, ona danışmadan anlatıverdi.” (GK; s.53).

Başına devlet (talih) kuşu konmak: Beklemediği büyük bir nimeti ele geçirmek.

“Eğer ‘Gümüş Kanat’ adlı bir *tâlih kuşu başlarına konup* kaderlerinin yolunu bu sevinçler bahçesine çevirmese idi Kemal, belki mühendis çıkamayacaktı.” (GK; s.176).

(Bir şeyin) Başına geçmek: 1) görevi altında bulundurmak; 2) bir işin yönetimini ele almak; 3) bir işi yapmaya başlamak; 4) bir şeyin etrafında toplanmak, yer almak

“Köpekler, sıçrayarak geldiler. Çanağın *başına geçtiler.*” (Tİ; s.37).

Başına geçirmek: Başına giymek

“...beyaz kauçuklu spor pabuçlarını giyer, *başına* süveterinin örneği püsküllü külâhını *geçirerek* kartopu oynamaya çıkardı.” (GK; s.34).

Başına gelmek: Kötü bir durumla karşı karşıya kalmak.

“Süzen ve sen olmasaydınız bu sene *başına gelen* fırtınayı atlatamazdım.” (GK; s.143).

Başına güneş geçmek:Güneş çarpmak.

“Parlak, yakıcı *güneşin başına geçmemesi* için, saçlarına sardığı yazmanın altına iri dut yapraklarından bir deste koymuştu, böylelikle güneşin sıcaklığını kesmişti.” (Tİ; s.164).

Başına kalmak: İstemediği hâlde bir işi yapmak veya bir kimseye bakmak zorunluluğu ile karşılaşmak.

“— Benim de ikizler gibi küçükken babam öldü. Anam *başına kaldı.* Çalışmaya başladım. Anama baktım.” (Tİ; s.110).

Bayram havası esmek: Ortam neşeli, sevinçli bir duruma gelmek.

“Artık babası insanı ürküten o kansızlıktan kurtulmuş sayılırdı. Doktorun bunu söylediği gün evde gerçekten bir *bayram havası esmişti...*” (GK; s.101).

***Besiyeye sokmak:** Hayvanları yaşatmak ve geliştirmek için gereken besinleri yedirip içirme işi.

“— Geceleri toplanıp masal söyleyeceğiz, hikâye okuyacağız. Sonra daha, sen, halı dokuyacaksın, ben koçumu *besiyeye sokacağım...*” (Tİ; s.219).

Bin dereden su getirmek: Birini kandırmak için birçok sebep ileri sürmek, dil dökmek.

“Abuğ Hasan, *bin dereden su getirerek*, onu güldürüyor, eğlendiriyordu.” (Tİ; s.184).

Bir aralık: 1) İşler arasında kısa bir süre. 2) Geçmişte bir zaman.

“*Bir aralık* dışarıda yağın sert taneli kar, avuç avuç kum serpiliyormuş gibi camlara çarptı.” (GK; s.116).

Bir deri bir kemik kalmak: Çok zayıf (olmak).

“Beyaz çarşaf geçirilmiş örtünün üzerindeki, her zaman ellerini kuvvetle dostça sıkın elin *bir kemik ve bir deri olmuş* parmağındaki mavi taşlı yüzük olmasa ‘Hayır, hayır!... Nevzat Bey bu hâle gelemes.’ diyecekti.” (GK; s.149).

Bir hâl almak: ... bir duruma gelmek.

“Matbaa aklına geldikçe babası kederli *bir hâl alıyordu.*” (GK; s.14).

Bir koşu (gitmek): Koşa koşa fırlayıp (gitmek).

“Öğle tatilinde iki sokak ilerideki firma *bir koşuda giderek* çörek, ekmeke, matbaa sokağındaki bakkaldan peynir almak Kemal için on dakikalık işti.” (GK; s.103).

Birbirine girmek: 1) karışmak; 2) iplik vb. dolaşmak, çözülmeyecek duruma gelmek; 3) mec. kavga etmek, dövüşmek.

“Kemal’in kafası karıştırmıştı. Kelimeler *birbirine girmişti*.” (GK; s.175).

Birbirine katmak: 1) Aralarını açmak, aralarını bozmak, olay çıkarmak. 2) Karıştırmak.

“Küçükleri, çığıllıklarla oynatarak mahalleyi *birbirine katan* komşu çocuklarını aramıştı.” (GK; s.30).

Boğazına yumru tıkanmak: Konuşamaz olmak, sesi çıkmamak.

“Kapalı kapıların ardında sıralarına koşan, bağırarak okul arkadaşlarının seslerini duydukça *boğazına bir yumru tıkanıyordu*.” (GK; s.41).

Boğazında düğümlenmek: Söylemek istediğini heyecan veya üzüntü yüzünden diyememek.

“Sesi boğazında düğümlenerek:

— Bu bir para! diye kekeleydi.” (GK; s.68).

Boğazında kalmak: Ağızdaki lokmayı üzüntü dolayısıyla yutamaz duruma gelmek.

“Fatma Bibi; kızının zorlukla yutmak istediği lokmaların *boğazında kaldığını* gördükçe, içi içine sığmıyor:

— Bu kız hasta olsa gerek! Diye söyleniyordu.

Boğazından bir lokma geçmemek: Sevdiği bir kimsenin yokluğu veya yoksulluğu dolayısıyla bir yiyeceği yalnız başına yemekten üzüntü duymak.

“— Üç gün üç gece gözümün yaşı dinmedi, *boğazımdan bir lokma geçmedi*, bir yudumdu bile içmedim.” (Tİ; s.54).

Boş durmak: İşsiz kalmak, çalışmamak.

“— Fakat ben de *boş durmadım*.Sizi, istediğiniz yerde, hem de okuyabildiğiniz kadar, okutacak para kazandım.” (Tİ; s.267).

Boş durmamak: Her zaman bir işle uğraşmak.

“— Siz de *boş durmadınız*. Yüreğiniz kaygısız olsun, ben kusura bakmam.” (Tİ; s.44).

Boy atmak: Boyu uzamak, boylanmak, gelişmek.

“Oğlu iki buçuk ay içinde gözle görülür derecede *boy atmış* ve ruhu ile olgunlaşmıştı.”

Boynu bükük kalmak: Üzgün, kırılmış, acınacak ve yardım bekler bir durumda, zavallı bir biçimde.

“Şimdi ise sağ elinde beş parmak, öbüründe sargıların arasından görünen tek başına kalmış mahzun, *boynu bükük* bir başparmak.” (GK; s.8).

Boynunu bükmek: 1) Acındırıcı, çaresiz bir durumda kalmak. 2) Bir durumu, bir işi ister istemez kabul etmek. 3) Bitki canlılığını yitirmek.

“Çocuklar, susunca, Parlak, *boynunu büktü*, dertli bir halle içini çekti.” (Tİ; s.49).

***Burnuna çarpmak:** Bir kokunun ortamda bulunan kişilerce hissedilmesi.

“Keskin bir gübre kokusu burnuna çarptı. Durak, bu kokuyu, çocukluğunun güzel geçen vakitlerini hatırlattığı için severdi.” (Tİ; s.231).

Buz kesmek: Çok üşümek.

“Ayakları *buz kesilmişti*. Eğilerek baktı. Pabuçlarının dikişleri aralıktı.” (GK; s.34).

Can kulağı ile dinlemek: Büyük bir dikkatle, iyi kavramaya çalışarak dinlemek.

“..hatta karşılarındaki adamın kim olduğunu bile düşünmeden heyecan içinde, onun yüzüne bakıyor, söylediklerini *can kulağı ile dinliyorlardı*.” (Tİ; s.69).

***Can yoldaşlığı yapmak:** Yalnızlıktan kurtarmak için kişiyle birlikte yaşamak.

“İstanbul’a gitmek, okumak, bunlar güzel şeylerdi fakat anasını böyle yalnız bırakmak güç olacaktı. Güldü. Abuğ dayı vardı. Onun *can yoldaşlığını yapardı*, sonra, kim bilir, belki de...” (Tİ; s.165).

Canı istemek: Heves duymak.

“—*Canın istemiyor* sanıyorsun ama, bir kere eline alırsan, onu yiyecek bir daha isteyeceksin, o zaman vermeyeceğim.” (Tİ, s.15).

Canı sıkılmak: 1) İçi sıkılmak, yapacak bir işi olmamaktan tedirginlik duymak. 2) Öfkelenmek. 3) üzülmek.

“— Niye *canım sıkılacaktı*? Sevindim çocuklar. Bize yardımcı çıktı diye sevindim bile.” (Tİ; s.82).

****Canını kurtarmak:*** Bir canlının hayatını felaketten, tehlikeden veya zor durumdan uzaklaştırmak.

“— Bana onun işi ağır gelmez gayri! Yavrumun *canını kurtaran* köpeğe bakmak zor iş mi Abuğ Hasan?” (Tİ; s.186).

****Canını üzme:*** sözlerle veya davranışlarla kişinin neşesini kaçırmak, huzurunu bozmak.

“— Kızım, sıcak odanda otururken, yolları, fırtınaları, karları düşünüp, ne diye *canını üzüyorsun?*” (Tİ; s.246).

Canını vermek: 1) Kendini feda etmek. 2) Hiçbir şey esirgememek. 3) Bir şeye çok düşkün olmak, çok sevmek.

“Düzenli bir yaşayışları vardı. Kocasını seviyordu. Oğlu için *canını verebilirdi.*” (GK; s.20).

Cesaret almak: Herhangi bir durumdan, davranıştan güç almak.

“Parlak, anasından *cesaret almıştı:*

— Neden korkacaktım?” (Tİ; s.60).

Cesaret vermek: Birinin ylgınlığını gidermek, birini yreklendirmek.

“Bir babasına, bir annesine bakıyordu. Onların hâllerindeki sükûnet Kemal’e *cesaret verdi.*” (GK; s.170).

Cesaretini toplamak: Kendine güven duygusunu, yrekliliğini ve atılganlığını bir araya getirmek.

***Cevap yetiştirmek:** Sorulan her soruya yanıt vermeye çalışmak.

“— Babanıza her biri bir şey soruyor, o da *cevap yetiştiriyormuş.*” (Tİ; s.58).

“Kemal, bütün *cesaretini toplayarak* gılmeye çalıştı.” (GK; s.149).

Ceza vermek: 1) Cezalandırmak. 2) para cezası ödemek.

“— Kuzum anacığım, şunu çekip çıkaralım da, sonra *cezasını verelim.*” (Tİ; s.64).

Çakılıp kalmak: Bir yerde uzun süre hareketsiz kalmak.

“Birden sokağın kaldırımını üstünde *çakılıp kaldığını* fark etti. Bir rüyadan uyanmış gibi etrafına baktı.” (GK; s.35).

Çığlık atmak: Kulak tırmalayıcı korkunç sesler çıkararak acı acı bağırmak.

“Nemli, serin gölgesinde köyün bütün çocukları toplanmış, çığlıklar atarak, gülüşerek, koşmaca oynuyorlardı.” (Tİ; s.47).

Çığlık koparmak: Kulak tırmalayıcı korkunç sesler çıkararak acı acı bağırmak.

“Gözlerini onların üzerinde gezdiriyor, tepeli tavuğunu arıyordu. Birden büyük bir *çığlık kopardı:*

— Durak, tepeli tavuğum burada!” (Tİ; s.88).

Çıt çıkmamak: En küçük bir ses çıkarmamak.

“Celil, pertavsızı avucundaki pulun üstüne tuttu. Dakikalarca baktı. Odada *çıt çıkmıyordu.*” (GK; s.138).

Çiçek açmak: 1) Çiçeklenmek. 2) mec. Yeniden ortaya çıkmak, görüntü vermek.

“Eski evlerinin bahçesinde çekirdekten yetiştirdiği, babasının aşılacağı erik *çiçek açmıştı.*” (GK; s.30-31).

Değiş tokuş yapmak: Bir şey verip yerine başka bir şey alma, mübadele, trampa.

“Mikloş Efendi ile de *ej.* Ben Kadınlar Kongresi’nin bir serisini verdim. Yeni çıkan Memleket serilerinden aldım.” (GK; s.52).

Dehşet içinde kalmak: Çok korkmak.

“Örümcek ağlarını bozarak ilerlediği yolun geride kalan kısmını düşününce ağlarını dağıttığı bütün örümcekler vücudunu sarmış gibi, ürpertilerle *dehşet içinde kaldı.*” (GK; s.73).

Dem vurmak: Bir şeyden söz etmek, konu açmak.

“Celil güldü, karısına:

— Bak hele şuna! dedi piyasadan filân *dem vuruyor.*” (GK; s.127).

***Derdini eşelemek:** Üzüntüsünü ortaya çıkarmaya çalışmak, kurcalamak.

“Böyle lâf etmeyin kuzum. Ben, onun yokluğuna kendimi alıştırmak isterken, *derdimi eşelemeyin!*” (Tİ; s.251).

Dermanı kesilmek: Yorgunluktan güçsüzleşmek.

“— Köylüler, yolumu kesip söyledikleri vakit, dilim tutuluyordu. *Dermanım kesildi.* Oracığa yıkılıp, kalacaktım.” (Tİ; s.182).

Dert yanmak: Derdini sızlanarak anlatmak.

“— Kızdın mı Parlak? Senden başka *dert yanan* yok!” (Tİ; s.97).

Dikkat kesilmek: Bütün dikkatini bir şey üzerinde toplamak.

“Pencerenin kenarından uzandı. Kemal, *dikkat kesilmişti*.”

Dili tutulmak: Sevinç, korku, şaşkınlık vb. sebeplerle birdenbire söz söyleyemez olmak.

“— Köylüler, yolunu kesip söyledikleri vakit, *dilim tutuluyordu*. Dermanım kesildi. Oracığa yıkılıp, kalacaktım.” (Tİ; s.182).

Dilinden anlamak: 1) Bir canlının çıkardığı seslerden veya onun davranışlarından ne anlatmak istediğini anlama.; 2) mec. Söz konusu olan şeyin özelliğini bilmek.

“Abuğ Hasan, küçük kıza göz kırptı:

— Ben itlerin *dilinden anlarım*.” (Tİ; s.184).

Dişini sıkamak: 1) Darlığa, sıkıntıya dayanmak, katlanmak. 2) Sabretmek.

“— Yalnız *dişinizi sıkın* bekleyin!.. Günün birinde hepsini söylerim.” (Tİ; s.104).

Diz boyu: 1) Dize kadar olan. 2) Çok miktarda.

“Kar bazı yerlerde *diz boyu* idi.” (GK; s.107).

Diz çökmek: 1) Dizlerini yere koyarak oturmak. 2) Dize gelmek.

“Kahvesini, şekerini koyduktan sonra ocağın tam karşısına *diz çökerek* oturdu.” (Tİ; s.34).

Dizlerini dövmek: Pişmanlık duymak.

“Anası, bir ağacın dibine çömelmiş, ağlayarak, *dizlerini dövüyordu*.” (Tİ; s.168).

Dolanıp durmak: Sürekli olarak aynı yerde gezinmek.

“— Ne o evlât? Bir saattir buralarda *dolanıp duruyorsun*. Bir şey mi arıyorsun?”
(GK; s.145).

Dört bir taraf (yan): Her yan, bütün çevre.

“Birden aklına bir şey gelmiş gibi durarak, *dört bir yana* bakındı.” (Tİ; s.226).

****Dört yanını sarmak:*** Her bir yandan kuşatmak.

“İkizlerin koşarak geldiklerini görünce, sesleri kesildi, oyunlarını bırakarak, onların *dört yanını sardılar*.” (Tİ; s.47).

Dünyaya gelmek: Doğmak.

“Hemen koşarak ona yardım ettim. İşte bu güzel kız *dünyaya geldi*.” (Tİ; s.106).

Dünyaya getirmek: Doğurmak.

“Süzen ona bir erkek evlât *dünyaya getirmişti*.” (GK; s.31).

Düşünceye dalmak: Derin derin düşünmek.

“Abuğ Hasan, derin bir düşünceye dalmıştı. Yavaş yavaş başını kaldırdı. Gözleri yaşlanmış:

— Hey gidi koca onbaşı hey, kim derdi ki, ateş yağmurlarına göğüs ger de deryalarda boğul.” (Tİ; s.71).

Düzen vermek: 1) Düzenlemek, dağınıklıktan kurtarmak. 2) Akort etmek.

“Annesinin becerikli elleri, masallardaki perinin sihirli değneği gibi idi. Değdiği yere bir parıltı, bir *düzen veriyordu*.” (GK; s.19).

El açmak: 1) Dilenmek. 2) Başkasının yardımını isteyecek durumda olmak. 3) Kâğıt açmak.

“—*El açmış* yalvarıyordum, şu çocukları babasız, öksüz bırakma Allah’ım, diyordum.” (Tİ; s.54).

El ayak çekilmek: Ortalıkta hiç kimse kalmamak, ıssızlaşıp sessizleşmek.

“Fatma Bibi, gece, *el ayak çekildikten* sonra, arığı bahçeye çevirmiş, çimenliği sulamıştı.” (Tİ; s.157).

El çırpamak: 1) Alkışlamak, tempo tutmak. 2) Birini çağırmak için ellerini birbirine vurmak.

“Parlak, sevinçle *ellerini çırparak* bağırdı:

— Bahçemiz yemyeşil olmuş.” (Tİ; s.20).

El ele vermek: 1) El tutuşmak. 2) mec. Birlikte davranmak, bir konuda birleşmek.

“Bahçelerde, karşılıklı öten İs- hak, Yakup kuşlarının sesleri, yaprakları hışırdatan rüzgâr, derenin arığın şırıltısı *el ele vermiş...*” (Tİ; s.34).

El etmek: 1) Bir kimseyi el işaretiyle çağırmak. 2) Uzaktan el sallamak.

“Recep ve arkadaşları gülererek, oturdukları yerden fırladılar. Karşı kıyıya *el ettiler*, bağırdılar.” (Tİ, s.178).

El pençe divan durmak: 1) Saygı gösterilen kimse karşısında el kavuşturmuş bir biçimde. 2) Aşırı saygı göstererek.

“Kanı ateşten bir seldi, hızla damarlarında dönüyordu ve Kemal, Fatih ordusunun arslanları ile, Fatih’in karşısında *el pençe divan durmakta* idi.” (GK; s.61).

El (değmemiş) sürülmemiş: Bakımsız kalmış yer.

“O zaman matbaa yeni yapılmıştı, ama bu tonozlara *el sürülmemişti.*” (GK; s.65).

El yordamıyla: 1) Görmeden, elle yoklayarak. 2) Fazla bilgi olmadan, deneme yanılma yoluyla.

“Saatinin kadrana çok silik bir ışık vurmuştu. Pili bitiyordu. ‘*El yordamı* ile dönerim” diye düşündü.” (GK; s.74).

Elden geçirmek: Eksiklik veya bozukluklarını gidermek veya denetlemek için incelemek.

“Küçük kız, sağ elindeki keseye benzeyen yün örgü bulaşık bezini kuma batırarak, yarısı su içinde gömülü duran tencereleri, üskürelere, tasları, birer birer *elden geçirerek* ovuyordu.” (Tİ; s.162).

Ele geçmek: 1) Yakalanmak. 2) Edinilmek.

“Âlimlerden biri iki elleri arasına aldığı başını kederle sallayarak sükûtu ihlâl eyledi:

— Dostumuz maalesef *ele geçti*.” (GK; s.125).

Ele geçirmek: 1) Yakalamak. 2) Sahibi olmak.

“— Hakkın var Abuğ Hasan, onları *ele geçirmekten* vazgeçelim.” (Tİ; s.89).

Ele vermek: 1) Suçlu bir kimseyi haber verip yakalatmak, ihbar etmek. 2) Herhangi kötü bir şey yapanın yaptığını herkese bildirmek. 3) Ortaya çıkarmak.

“O bir anlık dalgınlığı, yüzündeki kederli ifadeyle onu *ele vermişti*.” (GK; s.27).

Eli boş dönmek: Umduğunu elde edemeden dönmek.

“— O gün simit almasaydınız benden, dedi, hâlâ ensemde karlar donarak bazen hiç para kazanmadan *eli boş dönerek* simit diye dolaşıp duracaktım.” (GK; s.129).

Elinden gelmek: Yapabilmek.

“*Elinden gelse* geri dönecekti. Fakat gözleri karanlığın uçurumuna dikildi, titreyişlerle oraya çakılıp kalmıştı.” (GK; s.71).

Eline geçmek: 1) Kazanmak, edinmek, elde etmek. 2) Rastlamak, bulmak. 3) Yakalamak.

“— Yine mektubu gönderenden!.. Ona karşılık vermemiz gerek!..

— Evet, mektup ellerine geçmemiş olabilir.” (Tİ; s. 188).

Eline sarılmak: Birine çok yalvarmak.

“Adam, duymuyor gibiydi. Yavaş yavaş kalkarak, Fatma Bibi’nin *ellerine sarıldı.*” (Tİ; s.65).

Eline tutuşturmak: Karşısındakinin isteyip istemediğini düşünmeksizin verivermek.

“Parlak:

—İçerim!

Dedi. Ve anasının *eline tutuşturduğu* ayran tasını son yudumuna kadar içerek, pencere önündeki minderliğe oturdu.” (Tİ; s.256).

El sıkmak: Selamlaşmak için birinin elini tutmak.

“Eliyle kuşları savarak ayağa kalktı. Birbirlerinin *elini sıktılar.*” (GK; s.81).

Elini uzatmak: Yardım etmek.

“Kemal çocuğa *elini uzattı:*

— Allahaismarladık Ayhan.” (GK; s.110).

Emanet bırakmak (etmek, olmak, vermek): Bir şeyi veya bir kimseyi birine veya bir yere bir süreliğine bırakmak.

“Bana, her zaman, Fatma derdi, bu çocukların biri sağ gözüm, öbürü sol gözüm. Ben ölürsem, sana *emanet olsunlar...*” (Tİ; s.55).

Evirip çevirmek: İyice, istediği gibi, adamakıllı gözden geçirmek.

“Kitabı sol elinin tek başparmağı ve sağ elinin hâlâ eski becerikli beş parmağı arasında *evirdi, çevirdi.*” (GK; s.97).

Falso yapmak: Yanlış davranışta bulunmak.

“— Fakat bu itimadı, en küçük bir *falsolu* hareketimle kaybetmem mümkün.”
(GK; s.125).

Farkına varmak: Gözüne çarpmak, fark etmek, anlamak.

“Birdenbire *farkına vardı*: İplik-Dikiş, ‘Heidelberg! Heidelberg! Heidelberg!’ diye bir şarkı tutturmıştu.”(GK; s.158).

Faydası dokunmak: Yararı dokunmak.

“—Nevzat Bey için üzülüyordum. Kitap satamıyor diye... Neyle geçiniyor diyordum? Şimdi iyi oldu. Hiç olmazsa böylelikle ona bir *faydam dokunacak...*” (GK; s.140).

Feda etmek: Kıymak, gözden çıkarmak.

“— Celilciğim, sen bir çocuğun iki kolunu kurtarmak için dört parmağını *feda etmişsin.*” (GK; s.29-30).

Fırsat kollamak: Yapmak istediği iş için uygun bir zaman veya bir durum beklemek.

“Alim Kavor, gizlice kurduğu telsiz odasına girme *fırsatını kolluyordu.*” (GK; s.117).

Fikir almak: Birinin düşüncesinden yararlanmak.

“En ufak *fikir ayrılığımızda* bile seslerimiz normal tonundan fazla yükselmez.”
(GK; s.142).

Gayret vermek: İsteklendirmek, özendirmek, yüreklendirmek.

“Fatma Bibi, çalışan ikizlere *gayret veriyordu*:

— Aferin yavrularım. Siz olmasanız Ben, hiç bir iş yapamazdım.” (Tİ; s.21).

***Geçen yıllara dalmak:** Geçmişe ait bir düşünce veya hayal ile düşünsel olarak bulunduğu ortamdan uzaklaşmak.

“Durak, elindeki tarih kitabını bırakarak ocak başında oturan anasına baktı. Yüzünde *geçen yıllara dalmış* bir ifade vardı.” (Tİ; s.229).

Geçinip gitmek: Çok iyi değilse de şöyle böyle geçinmek.

“Erzincan’da yıkılan kitaplığının karşısında günlerce konuşmadan oturmuş, sonra anacığının yurduna göç etmişti. "... ve işte evlât, *geçinip gidiyoruz...*” (GK; s.40-41).

Geri dönmek: Geldiği yere gitmek.

“Göğsünde bir yer eziliyor, soluğu kesiliyordu, ama esrarlı geçidin ağzı mıknatıs gibi onu çekiyordu. Elinden gelse *geri dönecekti.*” (GK; s.71).

Geri vermek: Aldığı yere veya kimseye vermek, iade etmek.

“—Okuduktan sonra size geri vereyim öyleyse.” (GK; s.83).

Geviş getirmek: Yutmuş olduğu yiyeceği midesinden ağzına çıkarıp yeniden çiğnemek.

“Parlak, çimenler üstünde yatan, *geviş getiren* Uslu’ya gülerek baktı.” (Tİ; s.16).

Gezip tozmak: Şurada burada hayli gezmek.

“— Peki Fatma Bibi... İkiizlerle *gezer, tozarız...*” (Tİ; s.75).

Girip çıkmak: 1) Bir yere kısa süre kalmak üzere uğramak. 2) Bir yere sık sık gelmek.

“Aşağı katın penceresinin tel kafesine bir kapıcık yapardı. ‘Zümrüt göz’ oradan *girip çıkabilirdi.*” (GK; s.88).

Göç etmek: Oturduğu yerden başka bir yere gidip yerleşmek.

“...yanlarında köpekleri, Ok, Tok,dağın eteğinden ince sarı bir şerit gibi *kıvrıla kıvrılayükselen* patıkayı tırmanarak, Yayla köyüne *göç ediyorlardı.*” (Tİ; s.11).

Göğsü kabarmak: Övünç duymak, kıvanmak, iftihar etmek.

“— Sağ olsaydı da, sizi böyle kocaman uşaklarolmuş görseydi, kim bilir ne kadar sevinir, *göğsü kabarırdı.*” (Tİ; s.55).

Göğsüne(bağrına) basmak: 1) Kucaklamak. 2) Biriyle ilgilenerak onu koruyup kayırmak, yetiştirmek.

“Fatma Bibi, kızını *göğsüne bastırması*, yüzünü onun yüzüne, saçlarına sürerek, sevinç gözyaşları döküyordu.” (Tİ; s.176).

Göğsünü kabartmak: Bir olay dolayısıyla kıvanç duygusunu ortaya koymak, övünmek.

“Durak, kurumla *göğsünü kabarttı:*

— Boyaları her yıl beraber kökleyip, seçe seçe öğrendim.” (Tİ; s.197).

Göğüs germek: Bir güçlüğe karşı koymak, dayanmak.

“—Bu kadar derin hassasiyet, bu incelikle yaşayışın çetin kavgalarına *göğüs geremez* yavrucuğum...” (GK; s.127).

Gönlünü etmek: Birini razı ve hoşnut etmek.

“Bin zorlukla hastabakıcının kaim kafalı *gönlünü ederek* nöbetçi hekime çıktı.” (GK; s.146).

Gönlünü hoş etmek: Birinin dileğini yerine getirerek onu sevindirmek.

“Birbirimizin gönlünü kıracak münakaşalardan kaçır, *gönlü hoş edecek* vesileler ararız.” (GK; s.142).

Gönül kırmak: Birini çok üzecek bir davranışta bulunmak, gücendirmek.

“Birbirimizin *gönlünü kıracak* münakaşalardan kaçır, gönlü hoş edecek vesileler ararız.” (GK; s.142).

Göz alabildiğine: Gözün görebileceği en uzak yerlere değin.

“*Göz alabildiğine* ova, bütün köyün ekini biçilmiş, bütün köyün döğeni kurulmuş bazı tarlalarda harman savuruyorlardı.” (Tİ; s.123).

Göz atmak: Uzun uzadıya üzerinde durmayıp şöyle bir bakmak.

“Sonra öbür odaya doğru bir *göz attı*. Kapı kapalı idi.” (GK; s.37).

Göz dikmek: Dikkatle bakmak, gözünü ayırmadan bir yere veya bir kimseye bakmak.

“*Gözlerini* mangaldaki ateşlere *dikmişti*.” (GK; s.170).

Göz gezdirmek: 1) Bir yazıyı derinlemesine incelemeyen okumak. 2) Birçok şeylere incelemeyen bakıp geçmek.

“*Gözlerini* onların üzerinde *gezdiriyor*, tepeli tavuğunu arıyordu. Birden büyük bir çığlık kopardı.” (Tİ; s.88).

Göz göze gelmek: Her iki tarafın bakışları karşılaşmak.

“Kocası ile göz *göze geldiler*. Celil’in bakışlarını bir buğu perdesi örtmüştü sanki.” (GK; s.28).

Göz kamaştırmak: 1) Keskin ışık, gözü bir süre göremez duruma getirmek. 2) Güzellik ya da başarı, görenleri hayran bırakmak.

“Beyaz bir buğu hâlinde göğü ortasından bölen Samanyolu, mavi ışıklı yüzü ile ay, *göz kamaştıran* altın güneş.” (GK; s.122-123).

Göz kırpmak: 1) Göz kapağını kapayıp açmak. 2) Başkasının söylediklerinin doğru olmadığını işaretle anlatmak için benimsediği kimseye bakarak gözünü kapayıp açmak.

“Parlak, Abuğ Hasan’a dönerek *göz kırptı*:

— Bugün başımızdan geçenleri anama sen anlat Abuğ dayı!” (Tİ; s.102).

Gözden geçirmek: 1) Okumak. 2) Niteliğini anlamak için bir şeyin her yanına bakmak, incelemek, muayene etmek. 3) Araç, motor vb.nin çalışıp çalışmadığını incelemek, denemek, denetlemek.

“Bahçenin her tarafını *gözden geçirdi*.” (GK; s.42).

Gözden kaybolmak: Ortadan çekilmek veya görünmez olmak, kaybolmak.

“İkizler, koşarak bahçeye çıktılar. Aralık bahçe kapısından rüzgâr gibi süzülerek, *gözden kayboldular*.” (Tİ; s.23).

Gözden (kaybetmek) yitirmek: Görünmemek, ortadan çekilip gitmek.

“İkizler, koşarak bahçeye çıktılar. Aralık bahçe kapısından rüzgâr gibi süzülerek, *gözden kayboldular*.” (Tİ; s.23).

Göze görünmez olmak: 1) Ortaya çıkmamak, ortalıkta dolaşmamak, saklanmak. 2) Kendisi var olduğu hâlde göz onu görememek. 3) Değersiz olmak.

“Oduna giderken, daha ormana Ulaşmadan kar başlamış, dört bir yan, ak duman içinde göze *görünmez olmuş*...” (Tİ; s.57).

Gözleri açılmak: Uyanmak.

Parlak’ın ağır ağır *gözleri açılmıştı*:

— Ne var anacığım?

— Gün doğuyor, kalkın yavrularım...

Gözleri buğulanmak: Gözleri yaşararak çevreyi bulanık görmek.

“— Rahmetlik baban da uzun boyluydu. Durak ona çekmiş... Sağ olsaydı...

Birden sustu. Durak’ın *gözleri buğulanmış* gibiydi.” (Tİ; s.158).

Gözleri dalmak: Gözü bir noktaya dikili olarak dalgın dalgın bakmak.

“Parlak, duralamış, Abuğ Hasan’ın yaşlı gözlerine dalmıştı.” (Tİ; s.131).

Gözleri dolmak: Ağlayacak kadar duygulanmak.

“— Bana acıyın!.. Benim suçum yok!..

Parlak’ın gözleri dolmuştu.” (Tİ; s.66).

Gözleri ışıldamak(parlamak): Gözlerinde sevinç ve istek belirlemek.

“Parlak, birazdan anasının yanına geldi. Gözleri ışıldıyordu:

— Ana, onu aldığımızı iyi ettik değil mi? Ben, çok seviniyorum.” (Tİ; s.73).

Gözleri parlamak: Gözlerinde sevinç ve istek belirlemek.

“Parlak’ın yüzü, sevinç ve keyfinden gülüyor, gözleri parlıyor, incecik sesiyle bir türkü mırıldanarak, kardeşinin köşeye dayadığı hasırları, birer birer alarak yere seriyordu.” (Tİ; s.22).

Gözleri yaşarmak: 1) Gözleri sulanmak. 2) mec. Duygulanmak.

“Nevzat Bey bazen zelzeleden bahsedecekti. O zaman ikisinin gözleri yaşarırdı.” (GK; s.180).

Gözleri yaşlanmak: 1) Gözleri sulanmak. 2) mec. Duygulanmak.

“Durak da onu öpüyordu. Fatma Bibi’nin gözleri yaşlanmıştı.” (Tİ; s.44).

Gözlerinde canlanmak: Anlatılan ya da düşünülen bir şeyi sanki gerçekten görüyormuş gibi hayal edebilmek.

“— Şimdi düşünüyorum, bunların hepsi rüya mı acaba? Hepsi sırası ile birer birer gözlerimde canlanıyor.” (GK; s.172).

Gözlerinden yaşlar boşanmak: Çok ağlamak.

“Gözlerinden yaşlar boşanıverdi. Genç kadın da ağlıyordu.” (GK; s.53).

Gözlerine dalmak: Gözü, karşındakinin gözüne dikili olarak dalgın bakmak.

“Parlak, duralamış, Abuğ Hasan’ın yaşlı gözlerine dalmıştı.” (Tİ; s.131).

Gözlerini ayırmamak: 1) Bir şeye sürekli olarak bakmaktan kendini alamamak.
2) Sürekli denetim altında bulundurmak.

“Parlak, gözlerini buzağıdan ayırmayarak sordu:

— Ana, Uslu ne zaman doğurdu?” (Tİ; s.106).

Gözlerini dikmek: Dikkatle bakmak, gözünü ayırmadan bir yere veya bir kimseye bakmak.

“Kemal sevinçle, heyecanla sözün sonunu bekleyerek gözlerini annesinin gözlerine dikti.” (GK; s.27).

Gözlerinin içi gülmek: Çok sevinçli olduğu, yüzünden gözünden belli olmak.

“—Babanın sözü olunca ağlardın. Şimdi ise gözlerinin içi gülüyor.”(Tİ; s.198-199).

Gözlerinin önüne gelmek: Bir şeyi zihinde canlandırmak, tasarlamak, hatırlamak.

“Hemen her gece yatağına girince o küçük, sıska çırağın iki kolunu kurtarıırken makineye kaptırdığı dört parmağı, dört ezik et parçası gözlerinin önüne geliyordu.” (GK; s.29).

Gözünü (bir şeyler) görmemek: Heyecana kapılıp başka hiçbir şeyle uğraşamaz duruma gelmek.

“—Uşaklar! Şu atlıya yol verini Bir kenara çekilin! Gözü bir şeyler görmüyor. Birimize çarpar, bir yanımızı incitir!” (Tİ; s.95).

Gözü dönmek: Aşırı bir isteğin, öfkenin etkisiyle ne yaptığını bilmez duruma gelmek.

“Kurtlar da acıkınca *gözleri dönermiş*. Ben de kurtlar gibi açım.” (Tİ; s.101).

Gözü kararmak: 1) Başı dönmek, hafif baygınlık geçirmek. 2) mec. Umutsuzluğun veya aşırı bir isteğin etkisi altında ne yaptığını bilmez duruma gelmek.

“Üç gündən beri bir lokma bir şey yememiştim. Başım dönüyor, *gözlerim kararıyor*, bacaklarım titriyordu.”

Gözü korkmak: Daha önce geçirdiği kötü bir denemeden sonra birinden veya bir şeyden zarar gelebileceği kanısına varmak.

“— Amma bir daha seni dere kıyılarına salamam, tövbeler olsun, *gözüm korktu* bir yol.” (Tİ; s.183).

Gözü pek: Korkusuz.

“Onbaşımı... Ne *gözü pek*, yılmaz askerdi!” (Tİ; s.69).

***Gözü seçmek:** Gözün bir nesneyi ayırt edebilmesidir.

“— Bir aralık, *gözlerim tâ uzaklarda bir karaltı seçti*. Bu, katırını yedeğine almış bir yolcu olmalı idi.

Gözüne çarpmak: Görünür olmak, dikkati çekmek.

“Sabahleyin Kemal gözlerini açınca halının çiçekleri üstünde titreşen güneş ışıkları *gözüne çarptı*.” (GK; s.57).

Gözüne girmek: Sevgi ve ilgisini kazanmak.

“Canla, başla çalıştım. Patronumun *gözüne girdim*. Aylığımlı arttırdı.” (Tİ; s.265).

Gözüne takılmak: Dikkati çeken bir şeyden bakışlarını ayıramamak.

“Parlak’ın *gözleri*, ay ışığının girdiği mavi perdeye *takılmıştı*.” (Tİ; s.142).

Gözüne zindan kesilmek: Büyük bir karamsarlık ve umutsuzluk içinde olmak.

“Kocamış anacığım ölmüş! Köy, *gözüme zindan kesildi*. Oturamadım.” (Tİ; s.72).

Gözünü açmak: 1) O yerde olduğunun farkına varmak. 2) Görüşünü değiştiren bilgi vermek, uyarmak.

“Atıyorum! *Gözünü aç*, yere düşmesin!.. Bölüşüp yeriz...” (Tİ; s.128).

***Gözünü ayırmak:** Gözlerini baktığı varlığın üzerinden çekmek.

“İkizler, yeni elbiseleri, ayaklarında temiz konduraları ile önden gidiyorlardı. Fatma Bibi *gözlerini onlardan ayırarak* kocasının eski dostu ve adaşı Abuğ Hasan’a baktı.” (Tİ; s.238).

Gözyaşı dökmek: Ağlamak.

“Fatma Bibi, kızını göğsüne bastırmış, yüzünü onun yüzüne, saçlarına sürerek, sevinç *gözyaşları döküyordu*.” (Tİ; s.176).

Gücüne gitmek: Gönlü kırılmak, onuruna dokunmak.

“Gömmece yalak oyununda, gömülmek Topaç’ın *gücüne gitmişti*.” (Tİ; s.208).

Güçlük çekmek: Zorlanmak.

“Seçimciler, Tosun’u, tartmak, dişine, boynuzuna, kuyruğuna bakmak için *güçlük çekiyorlardı*.” (Tİ; s.239).

***Güçten kesilmek:** Kuvveti azalmak, tükenmek.

“Düşünmek istemiyordu. Bir makine gibi *güçten kesilinceye* kadar çalışmalıydı.”(GK; s.22).

Günün birinde: Bilinmedik bir zamanda.

“Belki *günün birinde* arkeolog olursun Kemal, dedi. O zaman seni muavin alırım, beraber çalışırız.”(GK; s.113).

Gürültü etmek: 1) Düzensiz ve rahatsız edici sesler çıkarmak. 2) Kavga, karışıklık, tartışma çıkarmak.

“Sonra ben bir ıslık çalacağım, hep bir ağızdan bağırışmaya, *gürültü etmeye* başlayacağız.” (Tİ; s.86).

Gürültü koparmak: 1) Düzensiz ve rahatsız edici sesler çıkarmak. 2) Kavga, karışıklık, tartışma çıkarmak.

“Öğle paydosunda sokakta bir *gürültüdür koptu.*” (GK; s.157).

Gürültüyü kesmek: Aralarında uyum bulunmayan düzensiz sesler çıkarmaya son vermek.

“Murat amca dükkânın önünde görününce, davullar yavaşladı, oyunlar durdu, *gürültü kesildi.*” (Tİ; s.242).

Güven duymak: Güvenmek, inanmak.

“Onların kendisine *duydukları güveni* kaybettirmemek için, can acılarını, varlığını saran iç çöküntüsünü göstermemişti.” (GK; s.33).

Haber vermek: 1) Bildirmek, haber ulaştırmak. 2) Bir durumun, bir olayın belirtisi olmak.

“Hay Fatma Bibi sağ ol!.. Uslu doğurmuş da bize *haber vermedin!*” (Tİ, s.106).

Hak vermek: Birinin düşüncesini, davasını, iddiasını doğru bulmak.

“Durak kardeşine *hak verdi:*

Parlak doğru söylüyor ana, bu onun malı, önceden öyle karar vermiştik.” (Tİ; s.106).

Hâl almak: ... bir duruma gelmek.

“Oğlunun güzel yüzü büyük bir erkek ifadesi ile ciddi ve kararlı bir *hâl almıştı.*”(GK; s.38).

Hâli kalmamak: Gücü, takati, eski durumu olmamak.

“Benim uykum geldi. Yorgunluktan, korkudan, üzüntüden, duracak *halim kalmamış.*”

Hâli duman olmak: Kötü duruma düşmek.

“—Bundan sonra, hırsızlık yapmaya kalkarsanız işiniz yaman, *hâliniz, duman olur!*” (Tİ; s.92).

Harman yapmak: Birçok çeşitten birer parça alıp yeni bir birleşim oluşturmak.

“Suyun gelişine bak, biz *harman yaptık*, ekin kaldırdık amma, yüce dağların tepeleri hâla karlı...” (Tİ; s.150).

Hatırını kırmak: Üzmek, gücendirmek.

“Fatma Bibi, kızının keyfini kaçırmamak için, onun *hatırını kırmadı.*” (Tİ; s.22).

Hatırını saymak: Gerekli saygıyı göstermek.

“Sağ olsun patronum da *hatırımı sayar*, tamirâtı bu odaya sokmadı.” (GK; s.132).

***Hava tutturmak:** Müzik parçalarından bir tür seslendirmek.

“Davullar, yeni bir *hava tutturmuştu.*” (Tİ; s.239).

***Havası değişmek:** Atmosferi, ambiyansı farklı hâle gelmek.

“— Bu kırmızı mutfağı biraz renklendirmek lâzım. Masamızı maviye boyarsak, eski mavi tül perdeleri de penceremize asarız. Pencerenin önüne iki saksı çiçek... Buranın *havası değişir.*” (GK; s.19).

Hayal kurmak: Gerçekleşmesi istenen, özlenen şeyi düşünmek.

“— Çocukluğumdan beri *hayal kurardım*, dedi, belki bu duvarların arasında bir hazine gizlidir.”(GK; s.66).

Hayretler içinde kalmak: Şaşakalmak, şaşırmak.

“Karanlık, korkunç ağızlara sırtını çevirdi. O zaman *hayretler içinde kaldı.*” (GK; s.75).

Hazırlıklı olmak: Hazırlanmış olmak.

“İnsan böyle bir sevince *hazırlıklı olmazsa*, sarsıntısına dayanamıyor.” (GK; s.172).

Heyecan vermek: Heyecan duymasına sebep olmak.

“Hele, sevgili Atatürk’ün büstü... Hepsine onun karşısında imişler gibi *heyecan veriyordu.*” (GK; s.173).

Hiç olmazsa: 1) Büyük, ileri, çok, üstün sayılmasa bile, başka bir şey yapılmamış olsa bile. 2) Bari, yetersiz olmakla birlikte.

“Hasta mı idi yoksa? Nerede oturduğunu bilse idi keşki. Hiç olmazsa gidip yoklardı.” (GK; s.49).

Hoşuna gitmek: Beğenmek.

“— Abuğ Hasan, bu senin *hoşuna gitti* mi?” (Tİ; s.97).

Islık çalmak: Islık sesi çıkarmak.

“Yeni makineler tatlı birer *ıslık çalarak* çalışırlardı.” (GK; s.8).

Istirap(acı) çekmek: Yapılan yanlış bir işin doğurduğu sıkıntı ve üzüntü içinde bulunmak.

“— Yavrucuklarım! Size ne kadar *istirap çektirdim.* Hastalığım uzayıp giderse ya da ölüm beni aranızdan alırsa...” (GK; s.32).

İçi ısınmak: Hoşlanmak, sevmek.

“Süzen’in bir an oğlunun sevinci ile *içi ısındı.*” (GK; s.21).

İçi içine sığmamak: Telaş, sabırsızlık, coşkunluk göstermekten kendini alamamak.

“...çiğdem sarısı, daha çeşit renkli yünleri; ikide bir de kuruyup kurumadıklarını anlamak için yokluyor, *içi içine sığmayarak* söyleniyordu:

— Ah bir yol -bir kere- kasaba damımıza göçsek! Tezgâhımı kursam, şu renk renk yünlerle, çiçekli bahçeler gibi bir halı dokusam!..” (Tİ; s.202).

İçi parçalanmak: Birine çok acıyıp üzülmek.

“—Tam dört aydır, *içim parçalanarak*, yüreğim yanarak, bu müjdeyi anamdan sakladım.” (Tİ; s.264).

İçin için gülmek: Belli etmeden, gizli gizli gülmek.

“Parlak, *için için gülüyordu*. Eğer anası Abuğ dayı ile konuştuklarını bilse, sevinçten çıldırırdı.” (Tİ; s.141).

***İçine acı düşmek:** Karşılaşılan bir olay yahut durumdan ötürü üzüntüye kapılmak.

“Bahçe sessizliğe gömülünce ihtiyar kapıcının içine bir acı düşerdi.” (GK; s.179).

***İçine çökmek:** Bir olayın ya da durumun kişiye verdiği üzüntü, sızı, dert, hoşnutsuzluk.

“— Davarları sağıncaya kadar bahçede üşümüşüm. Onları ahıra yerleştirirken, *içime bir tatsızlık çökmüştü*.” (Tİ; s.218).

İçine kurt düşmek: Kendisine zararı dokunacak bir durum meydana geleceğinden kuşkulananmak.

“— Bu yol, yine *içime bir kurt düştü*. Sakın, ben öldüm diye, Fatma evlenmesin?” (Tİ; s.266).

***İçine ümit düşmek:** Olması beklenen veya olacağı düşünülen şeyle ilgili umutlanmak.

“— Uzaklarda, beyaz karların üzerinde bir karartı belirmişti. *İçime bir ümit düştü.* Gözyaşlarım diniverdi.” (Tİ; s.55).

İçini çekmek: İç çekmek.

“Büyük bir soluk alarak, keyifle *içini çekti.*” (Tİ; s.24).

***İçi serinlemek:** Aşırı susuzluğun giderilmesi sonucu oluşan rahatlama.

“Küçük kızın, uzun zamandan beri kuruyan *içi serinledi.*” (Tİ; s.176).

İlmik atmak: İlmik yapmak.

“Sol yandan gelen ışık, halının üzerine vuruyor, *ilmik atan* sağ elin gölgesi, iplikleri gölgelemiyordu.” (Tİ, s.226).

İpini koparmak: Başiboş kalmak.

“— Ana, Tosun ipini koparmış, kaçmış!” (Tİ; s.232).

İsim (ad) takmak: 1) Adlandırmak. 2) Alay etmek veya övmek amacıyla lakap takmak.

“Sonra onu pencereden ‘Azat buzat, Cennet kapısında beni gözet!’ diye salıverdiği ‘Gümüş Kanat’ *ismini taktığı* güzel kuş.” (GK; s.36).

İş görmek: 1) İş yapmak. 2) İş yapmaya uygun olmak.

“Fatma Bibi, kızının *iş görmesine*, gülerek, göğsü kurumla şişerek bakıyordu.” (Tİ; s.31).

İş vermek: Birine yapacak iş göstermek.

“— Ya! Demek çalışacaksın Kemal!

—Evet efendim. Eğer burada babamın atölyesinde bir *iş verirseniz...*” (GK; s.44).

İşe koyulmak: İşini yapmayı sürdürmek.

“Köpek, sağ kıyıdan suya atlayıp, sol kıyıya ulaşınca, onlar, kollarını paçalarını çimreyerek *işe koyuldular.*”(Tİ; s.171).

İşe yaramak: Elverişli olmak.

“— Sağ ol ana. Biz, fakların çukurlarını kazdık. Bugünün pazar olması *işimize yaradı.*” (Tİ; s.44).

İtimadını(güvenini) kazanmak: Kendisine inandırmak.

“Aylıların *itimadını kazanmak* için uzun zaman onlara hizmet ettim.” (GK; s.125).

İyiliği(faydası) dokunmak: Yararlı olmak, yararını görmek.

“— Yaşa, Abuğ Hasan! Hem kendini büsbütün temize çıkardın, hem de köylüye, benim Parlak’ıma *iyiliğin dokundu.*” (Tİ; s.103).

Kafası karışmak: Önceki bilgi ve düşünceleri altüst olmak.

“Kemal’in *kafası karıştırmıştı.* Kelimeler birbirine girmişti.” (GK; 175).

Kahkaha atmak: Yüksek sesle gülmek.

“Parlak, çingıraklı bir *kahkaha atarak* güldü.” (Tİ; s.91).

Kalbi çarpmak: 1) Kalbi çok vurmak. 2) Çok heyecanlanmak. 3) Yüreği çarpmak.

“Omuzuna bir el dokunmuştu. *Kalbi şiddetle çarpmaya* başladı.”(GK; s.180).

Kalbi(yüreği) yerinden fırlamak: Yüreği yerinden oynamak.

“Durak, Tosun’u seçimcilerin önüne getirdiği vakit, *yüreği göğsünden fırlayacak* gibi atıyordu.” (Tİ; s.239)

Kanat çırpma: 1) Uçmak. 2) Kanatlarını hareket ettirmek. 3) mec. Yeni bir başlangıç yapmak.

“Kuş bir *kanat çırpması* ile daldan havalandı.” (GK; s.36).

Karar vermek: Bir sorunu karara bağlamak, kararlaştırmak.

“— Annemle *karar verdik* efendim; babam iyi oluncaya kadar biz çalışacağız.” (GK; s.44).

Karşı koymak: Boyun eğmemek.

“İçinden ağlamak geliyordu. Bu kadar büyük ve beklenilmeyen sevince insan nasıl *karşı koyabilirdi?*” (GK; s.168).

Karşılık vermek: 1) Küçük büyüğüne karşı gelmek. 2) Cevap vermek, yanıt vermek.

“Ok’la Tok’un havlamalarına, köyün bütün köpekleri havlayarak *karşılık veriyordu.*” (Tİ; s.60).

Kaşlarını çatmak: Kızmak, öfkelenmek.

“Durak, *kaşlarını çatmıştı:*

— Tavuğu çalan hırsızsa da, çakal, tilki ise de yakalayacağız!” (Tİ; s.49).

Kendi hâline bırakmak: İlgilenmemek, karışmamak.

“Onu biraz kendi hâline bırakmak lâzımdı.” (GK; s.163).

Kendinden geçmek: 1) Bilinci işlemez olmak, kendini kaybetmek, bayılmak. 2) Bir şey karşısında coşkuya kapılmak, duygulanmak. 3) Uykuya dalmak, uyuyakalmak.

“*Kendimizden geçmiş* bağırarak onun ardından ilerliyor, gidiyorduk.” (Tİ; s.69).

Kendine gelmek: 1) Ayılmak. 2) Akli başına gelmek.

“Bardaklardaki ateş rengi nar şerbetleri, onların yanan yüreklerini serinletti. Biraz *kendilerine gelebildiler.*” (Tİ; s.262).

Kendini alamamak: İstemeyerek bir işi yapma durumuna girmek.

“Fatma Bibi, kızının haline gülmekten *kendini alamadı.*” (Tİ; s.121).

Kendini atmak: 1) Güçlkle ve ivedi olarak bir yere sığınmak, kaçmak. 2) Vakit geçirmeden hemen gitmek.

“Sonra kollarını açarak *kendini* Abuğ Hasan’ın göğsüne *attı.*” (Tİ; s.138).

Kendini bilmek: 1) Akli ve muhakemesi yerinde olmak. 2) Baliğ olmak. 3) Ağırbaşlı olmak. 4) Kendinin ve çevresinin bilincine varmak. 5) Durum ve onuruna yakışacak biçimde davranmak.

“Gözlerimi açınca, kendimi hastalar yurdunda buldum. Meğerse, tam bir ay, *kendimi bilmeden yatmışım.*” (Tİ, s.69).

Kendini bulmak: 1) Kişilik kazanmak. 2) Maddi ve manevi konularda durumunu düzeltmek. 3) Kendine gelmek.

“Kapıyı annesi açtı. Kemal *kendini* onun kolları arasında *buldu.*” (GK; s.52).

Kendini kaptırmak: 1) Bir şeyin etkisinden kurtulamayacak duruma düşmek. 2) Uğraşmaya başladığı bir işten kendini kurtaramamak.

“Derin bir memnunlukla *kendini* işine kaptırmıştı.” (GK; s.100).

Kendini kaybetmek: 1) Bayılmak. 2) Aşırı duygulanma dolayısıyla çevrede olup bitenin farkına varamamak.

“— Başım büsbütün dönmeye başladı. *Kendimi kaybettim.*” (Tİ; s.72).

Kendini sıkmak: Kendini zorlamak, çaba göstermek.

“Kemal, kendini sıkıyordu. Sanki böyle yapınca kendi sağlığından Nevzat Bey’e aktarılacakmış gibi idi...” (GK; s.149).

Kendini toparlamak: 1) Herhangi bir konuda eskiden kötü olan durumunu düzeltmek. 2) Bir konuda dikkatini yoğunlaştırmak. 3) Sağlığına kavuşmak. 4) Çeki düzen vermek.

“Dur bakalım, sağ ol demeye başlama!.. Hele bir *kendini topla da*, hesaplaşalım.” (Tİ; s.65).

Kendini toplamak: 1) Herhangi bir konuda eskiden kötü olan durumunu düzeltmek. 2) Bir konuda dikkatini yoğunlaştırmak. 3) Sağlığına kavuşmak. 4) Çeki düzen vermek.

“Kendini toplayarak pencereden çekildi.” (GK; s.10).

Kendini tutmak: 1) Kendine hâkim olmak. 2) Dayanmak, sabretmek.

“Boynuna sarılıp öpmek, onun hafifçe gül ve yonca çiçeği kokan bağına sokulmak istiyordu. Özlemişti. Fakat *kendini tutarak* ellerindeki paketleri alırken:

— Hoş geldiniz anneciğim, dedi.” (GK; s.18).

Kendini tutamamak: 1) Bir durum karşısında sessiz ve heyecansız kalamamak. 2) Kendine hâkim olamamak.

“*Kendini tutamıyordu*. Gözyaşları akıyordu işte...” (GK; s.161).

Keyfi kaçmak: Neşesi kalmamak.

“Müjdem var!.. Fakat şimdi söylemem... Eğer söylersem, işin *keyfi kaçır*.” (Tİ; sç140).

Keyfini kaçırmak: Üzmek.

“Fatma Bibi, kızının *keyfini kaçırmamak* için, onun hatırını kırmadı.” (Tİ; s.22).

Keyif çatmak: Keyfetmek.

“Yaz insanı yorar, karıncalar gibi çalışır, didiniriz, kışlıklarımızı yaparız, kış gelince, ocaklarımızın başında *keyif çatarız*, dinleniriz.” (Tİ; s.218).

****Kıs kıs gülmek:*** Belli etmeden, gizli gizli gülmek.

“Abuğ Hasan *kıs kıs gülüyordu:*

— Kösele çiftliğine gidiyoruz.” (Tİ; s.77).

Kocaya vermek: Kız veya kadını evlendirmek.

“...kahvemi pişirecek, ayranımı, şerbetimi getirecek, çevremi işleyecek, çorabımı örecek, kızımı hemen *kocaya veremem.*” (Tİ; s.199).

Kolayını bulmak: Kolaylıkla yapabilmeyi sağlamak veya yapma yolunu bulmak.

“Akşam eve dönelim hele. Ben, bir *kolayını bulurum.*” (Tİ; s.132).

Koluna girmek: Kolunu birinin koltuğu altından geçirmek.

“Annesinin *koluna* daha fazla girerek ona *sokuldu.*” (GK; s.110).

Konuk gelmek: Bir yere veya birinin evine kısa bir süre kalmak için gelmek.

“— Çakallar, tilkiler için açtığımız faka ne diye *konuk geldin?*” (Tİ; s.68).

Konuk olmak: Bir yerde kısa bir süre ağırılanmak.

“Sen de eve, anangile söyle, bizim sana *konuk olacağımızı* haber ver.” (GK; s.110).

Konuşmaya dalmak: Başka şeylerle ilişkiyi keserek belli bir konudan söz etmek.

“Durak’la Parlak’ın ağır başlı, büyük adamlar gibi *konuşmaya dalıp* soyunmayı unuttuklarının farkına varınca, el ele vererek onların dört yanını kuşatmışlar, gülererek, bağrışarak dönmeye, zıplamaya başlamışlardı.” (Tİ; s.152).

***Korkusunu almak:** Tehlikeli bir durum karşısında hissedilen kaygının ortadan kaldırılması.

“—O gün bizi korkutmuştun, bugün *korkumu aldın*. Sağ ol Recep dayı...” (Tİ; s.179).

Korkuya kapılmak: Korku düşmek.

“Fenerini koluna tutunca müthiş bir *korkuya kapıldı*.” (GK; s.74).

***Kötülüğü dokunmak:** Bir kimsenin etrafındaki kimselere zarar vermesidir.

“Şimdi biz onları nasıl yakalayacağız?

— Bir çaresini bulacağız elbet!..

— Bize bir *kötülükleri dokunmasın!*...” (Tİ; s.79).

Kulağı kırışte olmak: Söylenecek sözü, gelecek haberi sabırsızlıkla beklemek.

“Hepsinin *kulağı kırışte idi*. Atların, katırların, eşeklerin, kuzuların, keçilerin ayak seslerinin gürültüleri arasından, başka bir ses çıkıverecek, biraz önceki bağırtıyı duyacaklarmış gibi geliyordu.” (Tİ, s.95).

Kulağına fısıldamak: Çok alçak ve hafif bir ses tonuyla kulağına eğilip bir şeyler söylemek.

“Kardeşinin kulağına fısıldadı:

— Bunu, şimdi söyleyemem. Kısa bir zaman sonra, sen de, anam da öğreneceksiniz.” (Tİ; s.228).

Kulağına girmemek: Söylenen sözlere önem vermemek, söylenenleri anlamamak, benimsememek.

“Deminden beri gözüm hep armutta idi... Sözler *kulağıma girmiyordu*.” (Tİ; s.128).

***Kulağında çınlamak:** Geçmiş bir zamanda gerçekleşen bir konuşmada söylenen sözlerin kişinin aklına getirip sesleri duyuyormuş gibi hissetmesi.

“— Onun sözleri Fatma Bibi'nin Durak'la Parlak'ın kulaklarında çınıyor, uğulduyordu.” (Tİ; s.71).

Kulak kabartmak: Belli etmemeye çalışarak dinlemek.

“Durak, kardeşinin sesine *kulak kabartmıştı*.” (Tİ; s.105).

Kulak kesilmek: Büyük bir dikkatle dinlemek.

“Üçü de *kulak kesilmişlerdi*. Ahıra kapadıkları Ok'la Tok, havlamaya başlamışlardı.” (Tİ; s.60).

Kulak vermek: 1) Merak edip dinlemek, işitmeye çalışmak. 2) Değer vermek, önemsemek.

“Birden isimlerinin çağırıldığını duydular. *Kulak vererek* dinlediler.” (Tİ; s.30).

***Kulakları dört açılmak:** Dikkatle dinlemek.

“Mikloş Efendi'nin en ufak kelimesini kaçırmamak için *kulakları dört açılmıştı*.” (GK; s.167).

Kulaklarını dikmek: Hayvan dikkat kesilmek.

“Ok, *kulaklarını dikerek* ortalığı dinledi, sonra kesik kesik havladı.” (Tİ; s.184).

Kuvvet almak: Herhangi bir yardımla gücü artmak, kuvvetlenmek.

“Istanpanın koluna yapışan eli çelikleşmiş, sevincinden *kuvvet alarak* daha hızlı, daha kuvvetli çalışmaya koyulmuştu.” (GK; s.104).

Kuvvet toplamak: Gücünü artırmak, kuvvetlenmek.

“Ümidi çoğaldıkça gözlerindeki ateş benekleri azalıyor; kollarına ellerine *kuvvet topluyordu*.” (Tİ; s.170).

Küçük düşmek: Değeri ve onuru sarsılmak.

“Abuğ Hasan, söylerken, sesinin yavaş yavaş yükseldiğini hissetmemiş, bunları Parlak’ın nasıl duyduğuna şaşıyor, ikizlerin yanında *küçük düştüğüne* üzülüyordu.” (Tİ; s.111).

Laf etmek: Söz etmek.

“Onlar bağırsa bağırsa okul, öğretmen, ders *lâfi ediyorlardı.*” (GK; s.48).

Lakırdısını (sözünü) kesmek: Biri konuşurken söze karışıp onun konuşmasına fırsat vermemek.

“— O savaştan döndü geldi. Sonradan...

Fatma Bibi, onun *lâkırdısını kesti:*

— Ben, deyimereyim Parlak...” (Tİ; s.70).

Lanet etmek: İlenmek, kötülüğünü istemek.

“Kopan parmaklarına, hücreleri birbirini yiyen kanma *lânet etti.*” (GK; s.113).

Malum olmak: İçine doğmak.

“— Kim bilir Fatma Bibi... Belki de kızın düşü olacak... Temiz yüreklere, her şey önceden *malûm olur...*” (Tİ; s.258).

Mecbur olmak: Herhangi bir şeyi yapmak zorunda bulunmak.

“Sigortanın verdiği aylık...Babası bundan bahsederken hep gülüyordu. Belki de çok azdı, yetmiyordu. Annesi bu yüzden çalışmaya *mecbur olmuştu.*” (GK; s.16).

Merakta (bırakmak) koymak: Kaygı içinde bırakmak.

“— Abuğ dayı, beni *merakta koyma*, sabah sakladığın mektubu çıkar, okuyalım. Bilmediğimi öğreneyim.” (Tİ; s.136).

***Merakının ateşi sönmek:** Bir şeyi anlamak veya öğrenmek için duyulan isteğin sona ermesi.

“— Benim de dileğim seninkisinin eşi... Haydi, şimdi git yat... *Merakının ateşi söndü.*”(Tİ; s.139).

Meydan bırakmamak: Fırsat vermemek.

“Kardeşinin karşılık vermesine *meydan bırakmadan*, kendisi bağırdı:

— Ben de rüyada mıyım? Uykuda mıyım? Neyim!” (Tİ; s.147).

Meydana çıkmak: 1) Ortaya çıkmak, görünmek. 2) Belli olmak. 3) Yetişmek, büyüme.

“Ağaçlar da kırılıyor, bazen kökleri *meydana çıkararak* devriliyorlardı.” (GK; s.41).

Mola vermek: Uzun süren yolculuğa, yürüyüşe veya çalışmaya, dinlenmek amacıyla bir süre ara vermek, oturup dinlenmek.

“Sizin *mola verdiğiniz* çayırın üst başında yatıyordum.” (Tİ; s.97).

Mükâfat görmek: Herhangi bir olumlu davranışın, özverinin veya bir sıkıntının iyi sonucunu elde etmek.

Ne de olsa: Ne denli eksiği, kusuru olursa olsun, böyle olmakla birlikte□ anlamında kullanılan bir söz.

“Vakia havalarda düzelmişti, ama *ne de olsa* mevsim kıştı.” (GK; s.170).

Ne olursa olsun: Her durumda, olumlu veya olumsuz bütün şartlarda□ anlamında kullanılan bir söz.

“Kalbi deli deli çarparak, ‘*Ne olursa olsun* gireceğim.’ dedi.” (GK; s.71).

O gün bugün: O günden beri.

“— Hâlbuki Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u alınca zenginler paralarını gömdükleri yerden çıkardılar, fakirler ise kurulan aşhanelerde karınlarını doyurdular ve *o gün bugün* o zamanki beraberlik sürdü gitti.” (GK; s.66).

Ocağına düşmek: Birine koruması için sığınmak veya yardım etmesi için yalvarmak.

“Aman etme Parlak! *Ocağına düştüm...* Ver şu kâğıdı geriye...” (Tİ; s.131).

Olan oldu: İş işten geçti, artık yapacak bir şey kalmadı anlamında kullanılan bir söz.

“*Olan olmuştu* bir kere. Bıçağın ne suçu vardı? Onun duygusu, zekâsı, akli yoktu ki!...”

Omuz silkmek: Aldırmamak, önem vermemek.

“Parlak omuzlarını silkti:

— Sen bilirsin Abuğ dayı!” (Tİ; s.102).

Omuz vermek: 1) Omzuyla dayanmak. 2) mec. Destek olmak.

“Abuğ Hasan, ona *omuz verdi*. Durak, kapının üstündeki demir parmaklıklara tutunarak kendini çekti.” (Tİ; s.88).

Ortak olmak: Bir şeyi paylaşmak veya bir şeye katılmak.

“Güzel bir yemek yaptıkları zaman Kemal de masrafa *ortak olarak* onlarla yemek yiyordu.” (GK; s.128).

Ortaya atmak: Söylemek, ileri sürmek.

“Durak, kartopuna çıkmak sözünü *ortaya attıkça*, Parlak, gözlerindeki o tuhaf belirtilerle kardeşine bakıyor” (GK; s.128).

Ortaya çıkmak: 1) Yokken var olmak, meydana çıkmak, türemek. 2) Biri kendini göstermek.

“— Oğlumda, beni ürküten bir önsezi var... Buna kuvvetli bir altıncı his de eklenince, *ortaya* bizi şaşırtan hadiseler *çıkıyor...*” (GK; s.113).

Oyun oynamak: 1) Birini aldatmak, kandırmak. 2) mec. Hile yapmak.

“Parlak, çalışmayı çok severdi. Çalıştıktan sonra *oyun oynamak* daha keyifli, daha yürek rahatıyla oluyordu.” (Tİ; s.164).

Oyuna dalmak: Oyuna kaptırıp zamanın nasıl geçtiğini anlamamak.

“— Çocuklar! *Oyuna daldınız* galiba? Yemek vakti geldi. Çorbanız ateşte kaynıyor, karnınız acıkmadı mı?” (Tİ; s.31).

Ödü patlamak: Ansızın çok korkmak.

“— Korkudan hepimizin ödü patladı. Pekmez şerbeti, iyi gelir.” (Tİ; s.178).

Ömür sürmek: 1) İyi ve rahat yaşamak. 2) Yaşamı belli şartlar içinde sürüp gitmek.

“Çalışmam, gayretlerim beni iş sahibi etti. Ev kurdurdu. Evlât sahibi oldum, rahat bir *ömür sürdüm.*” (GK; s.67).

Önüne katmak: Önden yürütüp kendisi ardı sıra gitmek.

“Mademki istiyorsun, sizin küçükleri *önümüze katıp* tarlaya götürelim.” (Tİ; s.119).

****Öpücüklerle boğmak:*** Çok öpmek.

“Parlak, kardeşinin sözlerini duyunca, sıçrayarak yerinden kalktı. Durak’ın boynuna sarılarak onu *öpücüklerle boğdu.*” (Tİ; s.45).

Örnek almak: 1) Bir kimseye huy ve davranışta uymak, birini ölçü olarak benimsemek. 2) Bir şeyden kendisi için ders çıkarmak. 3) İncelemek üzere insan ve hayvan vücudunun veya bitkinin herhangi bir yerinden doku parçası almak.

“Beğendiği birçok halılardan *örnek alarak*, dilediği gibi, çiçekli bahçelere benzeyen bir halı dokuyordu.” (Tİ; s.224).

Paha biçilmez: Değeri ölçülemeyecek kadar yüksek.

“Oğlumun ilk hediyesi bu... *Paha biçilmez* bir mücevhere bundan fazla sevinemezdim...” (GK; s.70).

Para etmek: Değeri olmak.

“Eğer bu pul Avrupa’da, hele Amerika’da satılsa meraklısını bulur, çok *para eder.*” (GK; s.166).

Pay düşmek: Bölüşmede hisse ayrılmak, belirli bir bölüm verilmek.

“Patrona haber vereceğim, elbet bana da bir *pay düşecek.*” (GK; s.67).

Peşi sıra: Ardınca.

“Bilgin Kavor’un *peşi sıra* gizli telsiz odasına gitmek üzere küçük, ürkek adımlarla yürüyordu.” (GK; s.117).

Peşinde koşmak: Elde etmek için uğraşmak.

“Birçok kimseleri *peşinde koştur*an, genç insanlara yollarını şaşkırtan parayı ancak yeteri kadar istiyordu.” (GK; s.26).

Peşine düşmek: 1) Arkasından gitmek, izlemek. 2) Bir isteğin gerçekleşmesini sağlamaya çalışmak.

“Kavaklıkta oynayan çocuklar *peşimize düşmüşlerdir.*” (Tİ; s.82).

Plan kurmak: 1) Bir amacı gerçekleştirecek şeyleri düşünmek, tasarlamak. 2) mec. Bir düzen hazırlamak.

“Kemal’in zihni *plânlar kurmaya* başlamıştı bile...” (GK; s.130).

Rahata kavuşmak: Rahatlamak.

“Gözyaşlarındaki tuz, yüreklerindeki yanışı dindirmişti; üçü de derin, sonsuz bir rahatlığa kavuşmuşlardı.” (GK; s.54).

Razı olmak: Uygun bulmak, beğenmek, benimsemek, istemek, kabul etmek.

“Babası, zaten evde hiç durmadan didinen, evin büyük işlerini bir makine düzeniyle yerine getiren karısının bir de dışarıda işe gitmesine bir türlü *razı olmak* istememişti.” (GK; s.16).

Rengi solmak: 1) Yüz, hastalık sebebiyle beyazlaşmak. 2) Rengi atmak.

“İçinden, ‘Yavrucuğum bugün evde kapalı kaldı. *Rengi soluk.*’ diye üzülerek düşündü.” (GK; s.20).

Rengi uçmak: 1) Yüz, hastalık sebebiyle beyazlaşmak. 2) Rengi atmak.

“Annesi, oğlunun *renge uçmuş* yüzüne, üzüntü ile irileşmiş gözlerine bakarak gülümsedi.” (GK; s.116).

Renk gelmek: Renklenmek, canlanmak.

“Sarı yüzüne *renk gelmiş*, soluk dudakları kızarmıştı.” (Tİ; s.176).

Renk vermek: 1) Çamaşır rengi solmak. 2) Neşe, canlılık veya değişiklik kazandırmak. 3) Açık etmek.

“Yirmi beş mumluk elektrik ampülü bu penceresiz sofaya iç sıkıran bir *renk veriyordu.*”

Renkten renge girmek: Korkudan veya utançtan yüzünün rengi değişmek, sıkılmak.

“Abuğ Hasan, *renkten renge girerek*, yalvarıyordu.” (Tİ; s.131).

Resim çekmek: Fotoğraf makinesiyle bir şeyin biçimini kâğıda geçirmek.

“Gözlerini fotoğraf makinesine benzetti. Her köşesinin *resimlerini çekiyordu* sanki.” (GK; s.42).

Rüyalarına girmek: 1) Rüyasında görmek. 2) mec. Bir şeyden çok etkilenmek, çok korkmak.

“Ne tuhaf bir rüya idi. Ya küçük kuş? Her zaman *rüyalarına girmesinin* manası ne idi?” (GK; s.78).

Sabun köpüğü gibi sönmek: Etkisi kısa sürmek.

“Kemal durgunlaşırverdi. Eskiden hiç de böyle değildi. Hâlbuki şimdi neşesi *sabun köpüğü gibiydi, hemen söniyordu.*” (GK; s.15).

Sayıp dökmek: Ne var ne yok, hepsini söylemek.

“Şimdi burada kimsenin kusurunu *sayıp dökmeyeceğiz.* Yalnız birinci gelen halının, neler yüzünden, seçimi kazandığını söyleyeceğiz.” (Tİ; s.242).

Selam söylemek: 1) Selamını birine götürmesini söylemek. 2) Birinin gönderdiği selamı başkasına iletmek.

“Birbirlerinin kuvvetle elini sıktılar.

— Annem sana çok *selâm söyledi.*” (GK; s.130).

Selam vermek: 1) Selamlamak. 2) din b. Başını sağ ve sol omuzlarına çevirerek namazı bitirmek.

“Sınıflara dağılan öğretmenlere başı ile *selâm vererek* tahta basamakları ağır ağır indi.” (GK; s.41).

Selamete ulaşmak(çıkma): Esenliğe kavuşmak, kurtulmak.

“Niçin hep geri gitmeyi deniyorum... Karşımdaki yol belki beni *selâmete ulaştırır!*” (GK; s.75).

Ses çıkarmamak: Bir şeyi hoş görerek karşı çıkmamak, itiraz etmemek.

“Durak, *sesini çıkarmadı.* Kafile yeniden yola düştü.” (Tİ; s.95).

Ses seda çıkmamak: 1) Haber çıkmamak. 2) Hiçbir tepki görülmemek.

Sesi kesilmek: Bir şey söylemeyerek susmak.

“İkizlerin koşarak geldiklerini görünce, *sesleri kesildi*, oyunlarını bırakarak, onların dört yanını sardılar.” (Tİ; s.47).

***Sesi tıkanmak:** Ses çıkaramaz duruma gelmek.

“— Cumhuriyet bayramına sekiz gün vardı. Bizim seçim, bayramın ikinci günü olacaktı. Demek ki on gün sonra... Sözüünü bitiremedi. Hıçkırıklar *sesini tıkamıştı*.” (Tİ; s.233).

Sesini çıkarmamak: Bir şey üzerindeki düşüncesini söylememek.

“— Otobüse binince seni çantama saklayacağım. *Ses çıkarmayacağına* söz ver, olur mu Yeşil Göz?” (GK; s.88).

Sesini kesmek: Söylemekteyken susmak.

“Kemal’in gözleri yaşlarla doldu. Boğazını yine o *sesini kesen* yumru tıkadı.” (GK; s.43).

***Sessizlik çökmek:** Ortamda bir sakinliğin gerçekleşme durumudur.

“O kitaplarını açarken; Parlak, kitapların ortasında duran lâmbayı yakmıştı. İkisi karşılıklı oturdular. Kitaplarını açtılar. Odaya derin bir *sessizlik çökmüştü*.” (Tİ; s.109).

Set çekmek: 1) Suyun akmasını, toprağın kaymasını önlemek için duvar yapmak; 2) mec. Bir işi, bir davranışı, bir isteği önlemek, engellemek.

“Gördüklerini hakikatten ayırmaya heyecanı *set çekmişti*.” (GK; s.107).

***Sevinçten deli olmak:** Aşırı mutluluk sonucu aklını yitirir gibi hissetmek.

“— Bugün belli etmemin sebebi vardı. Bugün babamın geleceğini biliyorduk. Ben, o, düşü gördüğümü söyleyerek, anamı, babamın gelişine, biraz olsun alıştırmasaydım, o, *sevinçten deli olurdu*.” (Tİ; s.264).

Seyre dalmak: Bir şeye kendini vererek bakmak.

“Kemal, ambalajların kamyonundan indirilişini *seyre daldı*.” (GK; s.157).

Sığınacak(kaçacak) delik aramak: Korku ile saklanacak yer aramak.

“— Zenginler hazinelerini gömecek yer arıyorlar, fakirler *sığınacak delik arıyorlar*.” (GK; s.66).

Sır saklamak: Bir sırrı açığa vurmamak, başkasına söylememek.

“Ana oğul, sevdikleri insan iyileşinceye kadar onu bütün üzüntülerden koruyacaklarına, kurtulması için hiçbir fedakârlıktan çekinmeyeceklerine ve aralarındaki *sırrı saklayacaklarına* söz verdiler.” (GK; s.39).

Soğuk almak: Üşüyerek hastalanmak, üşütmek.

“— Amanın bacım, kızı soğuk algınlığından öldüreceğiz!..” (Tİ; s.177).

Soluğu kesilmek: 1) Soluk almaz duruma gelmek. 2) mec. Aşırı heyecanlanmak; 3) mec. Gücü tükenmek.

“Kemal, heyecandan *soluğu kesilerek*, iki avucunu birleştirip babasına uzattı.” (GK; s.13).

Suluk almak: 1) Havayı ciğerlere çekmek, nefes almak. 2) Dinlenmek.

“Hayvanlar, büyük *soluklar alarak* su içiyorlardı. Parlak, bir yeri acımış gibi, bağırdı.” (Tİ; s.16).

Suluk soluğa kalmak: Nefes alamayacak duruma gelmek, çok yorulmak.

“Koşmaya başlamışlardı. Bendin kıyısına geldikleri zaman *soluk soluğa kalmışlardı*.” (Tİ; s.149).

Söz açmak: Bir konu üzerinde konuya başlamak.

“Babasına pullardan *söz açmalıydı*. İkisinin ortaklaşa zevklerinden biri.” (GK; s.14).

Söz atmak: Laf atmak.

“Sonra bir hain düşünce, tıpkı bir akrep gibi yüreğindeki ümide ‘Parmaksız ve kansızlığı gitgide artan bir koca ile mi?’ diye ağulu bir *söz attı*.” (GK; s.21).

Söz dinlemek: Söylenen bir sözü, verilen bir öğüdü kabul etmek, davranışlarını bunlara uydurmak.

“Yerimden fırladım, bacaklarım titriyordu. Fakat, onun *sözünü dinledim*.” (Tİ; s.56).

Söz vermek: Bir işi yapacağını kesinlikle bildirmek.

“— Onlarla buluşacağım Kemal! Onun için üzülme, olur mu? Bana *söz ver*...”

Söze başlamak: Konuşmaya başlamak, bir konuya girmek.

“Parlak, merakla doğruldu:

— Sonra ana!

Fatma Bibi, *söze bıraktığı yerden başladı*.” (Tİ; s.54).

Söze karışmak: Başkaları konuşurken araya girip konuşmak.

“Durak, *söze karıştı*:

— Köseler çiftliğinin sahipleri, yalnız kışın gelir, karlarda gezer, tozarlarmış.” (Tİ; s.78).

Sözü ağızında kalmak: Konuşmasını bitirememek.

“Abuğ Hasan’ın *sözü ağızında kaldı*. Arkadan dik bir bağırma duyulmuştu:

— Hey, nereye gidiyorsunuz?” (Tİ; s.93).

Sözü geçmek: 1) Kendisini kabul ettirmiş olmak, hatırı sayılmak. 2) Adı anılmak, bahsedilmek.

“Babasının *sözü geçince* gözü dolan, dudağı titreyen Parlak’ın, ne gözleri dolmuş, ne dudağı titremişti.” (Tİ; s.198).

Sözünü (laf) değiştirmek: Başka konuyu dile getirmek, başka bir şeyden söz etmek.

“Parlak, sözünü değiştirdi:

— İşte anacığım, senin çorap yünlerini de taradım.” (Tİ; s.200).

Sözünü kesmek: Biri konuşurken söze karışıp onun konuşmasına fırsat vermemek.

“Durak, kardeşinin sözünü kesti:

— Parlak, ağaçta bir armut buldu, yedik...” (Tİ; s.129).

Sözünü tutmak: 1) Öğüdüne uymak. 2) Verdiği sözü yerine getirmek.

“— Ben, her zaman sözünün eri olan bir kızım. Verdiğim sözü tutarım.” (Tİ; s.228).

Sözünün eri olmak: Verdiği sözü ne pahasına olursa olsun yerine getiren bir kişi olmak.

“— Ben, her zaman sözünün eri olan bir kızım. Verdiğim sözü tutarım.” (Tİ; s.228).

Sulu sepken: Karla karışık yağmur.

“Sulu sepken kar yağıyordu.” (GK; s.40).

***Sükûtu ihlal eylemek:** Konuşması beklenen ve fakat uzunca bir süredir konuşmayan kişinin nihayet konuşması.

“Âlimlerden biri iki elleri arasına aldığı başını kederle sallayarak sükûtu ihlâl eyledi:

— Dostumuz maalesef ele geçti.” (GK; s.125).

Sürüp gitmek: Eskiden olduğu gibi, eskiden nasılsa gene öyle olmak, öyle devam etmek.

“— Hâlbuki Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u alınca zenginler paralarını gömdükleri yerden çıkardılar, fakirler ise kurulan aşhanelerde karınlarını doyurdular ve o gün bugün o zamanki beraberlik *sürdü gitti*.” (GK; s.66).

Şarkı tutturmak: Bir şarkının sözlerini veya sadece bestesini seslendirmek.

“Birdenbire farkına vardı: İplik-Dikiş, ‘Heidelberg! Heidelberg! Heidelberg!’ diye bir *şarkı tutturmuştu*.”(GK; s.158).

Şaşkına dönmek: Beklenmedik bir durum karşısında şaşkınlaşmak.

“Elektrik ışığı ile *şaşkına dönen* kocaman bir örümcek, ucu duvardaki kovuğa bağlı ağının üstünde bir ip cambazı salıntısı ile yürüyerek kaçtı.”

Şüphe etmek: Kuşkulananmak.

“—Son günlerde benden *şüphe ediyorlar*. Her adımını kontrol altında...” (GK; s.125).

Talihi gülmek: Şansının açılması, iyiye gitmesi.

“Ve gene biliyordu ki, hayatta acılara sabırla, ağır başlılıkla dayanıp mücadele edenlerin yüzüne *talih gülüyordu*.” (GK; s.175).

Taş kesilmek: Hiçbir şey söylemez olmak.

“Kemal, başı yastığın üstünde duran Nevzat Bey’i görünce *taş kesilerek* durdu.” (GK; s.148).

Tavır takınmak: Belli bir durum veya davranış biçimini benimsemek, vaziyet almak.

“Yüzündeki gülümseme silinmişti. Ciddi ve kati bir *tavır takınmıştı*.” (GK; s.139).

Tek başına: 1) Kimseye sormadan. 2) Başkasının yardımı ve ortaklığı olmaksızın.

“İzinsiz, hem de *tek başına* buraya girmek!’ diye düşündü.”

Telaşa düşmek: Telaşlanmak.

“— Parlak, kızım!.. Hana araba da gelir, otomobil de. Ama sen neden bu *kadar telâşa düşüyorsun?*” (Tİ; s.258).

Temize çıkarmak: Aklandırmak.

“Abuğ Hasan’ın çocuklarla birlik olup, hırsızları bulması, onu *temize çıkarmıştı.*” (Tİ; s.102).

Tempo tutmak: El çırparak veya el ve ayaklarını bir yere vurarak bir müziğe eşlik etmek.

“Bazen şarkı, bazen Batı müziği *temposu tutuyorlardı.*” (GK; s.100).

Ter basmak: Çok terlemek.

“Göz pınarları niçin böyle yanıyordu? Vücudunu *ter basmıştı.* Yoksa hasta mı idi?” (GK; s.41).

Tos vurmak: Alın veya boynuzla vurmak, süsmek.

“Durak’ı görünce, halsiz, yorgun olmasına rağmen, burma boynuzlu başını eğerek geriledi. Durak’ın göğsüne *tos vurdu.*” (Tİ; s.235).

Tozu dumana katmak: 1) Ortalığı altüst etmek. 2) Toz kaldırarak hızla gitmek veya kaçmak.

“Karşıdan *tozu dumana katan* bir atlının geldiğini gördüler. Rüzgâr gibi koşuyordu.” (Tİ; s.95).

Tövbeler olsun: Bir kimsenin herhangi bir işten çok pişman olarak tekrarlamama kararı aldığını anlatan bir söz.

“Amma bir daha seni dere kıyılarına salamam, *tövbeler olsun,* gözüm korktu bir yol...” (Tİ; s.183).

* ***Tuttuğun taş altın olsun:*** “Her işin olumlu gitsin, refah içinde yaşa” anlamında kullanılan bir söz.

“— Sağ ol evlât, sağ ol! *Tuttuğun taş altın olsun* yavrum...” (GK; s.81).

Tuttuğunu koparmak: Becerikli olmak, giriştiği her işte başarı sağlamak.

“Fatma Bibi, çocuklarının, *tuttuklarını koparan* bir hâlde söz söyleyişlerine, Abuğ Hasan’ın sevinçli gülüşüne bakıyordu.” (Tİ; s.112).

Türkü söylemek: Ezgisiyle bir türküyü seslendirmek.

“Sonra, geceleri ‘Kamerde İlk İnsanlar’ okunurken ‘Zümrüt Göz’ kucığında mır mır *türkü söyleyerek* yatardı.” (GK; s.88).

Türkü tutturmak: Türkü söylemek.

“Sokak aydınlıktı; sandıkları kamyondan indiren adamlar, neşeli *türküleri tutturmuşlardı.*” (GK; s.161).

Tüyleri diken diken olmak: 1) Üşümekten veya korkmaktan vücuttaki kılların dipleri kabarıp kıllar dikilmek.

“Aklına bıçak geldi, *tüyleri diken diken oldu.* Sonra kendi kendini topladı.” (GK; s.133).

Tüyleri ürpermek: Kötü bir olay, soğuk, gıcıklanma vb. sebeplerle korku veya tiksinti duymak.

“Ezan okunuyordu. Gökten bir ses yağmuru yağıyordu. *Tüyleri ürperdi.* Bu, güzel, yürekten taşma bir ürperti idi.” (GK; s.89).

Uykusu kaçmak: 1) Uyumak amacıyla yatmışken herhangi bir sebeple uyuyamamak. 2) Kaygılanmak, tedirgin olmak.

“Gece, bir aralık *uykum kaçtı.*” (Tİ; s.147).

Uykuya dalmak: Uykuya başlamak.

“Kedisini uyandırmadan birkaç kere okşadı. Sonra rahat, derin bir *uykuya daldı.*”
(GK; s.163).

Ümide düşmek: Umuda düşmek.

“Uzaklarda, beyaz karların üzerinde bir karartı belirmişti. İçime bir *ümit düştü.*
Gözyaşlarım diniverdi.” (Tİ; s.54).

Ümidini kesmek: Umudunu kesmek.

“Bütün köylülerle beraber ben de *ümidimi kesmiştim.*” (Tİ; s.54).

Ümit vermek: Umut vermek.

“— Çok acı çekiyorum Kemal... Fakat baban kendisi için üzülduğümüzü katiyen hissetmemeli. Ona *ümit ve cesaret vermeliyiz* yavrum.” (GK; s.16).

Ümitsizliğe düşmek: Umutsuzluğa düşmek.

“Bazen, ‘Babam iyileşecek, muhakkak iyileşecek.’ diye düşünüyor, bazı zamanlar da içini üşüten karanlık bir *ümitsizliğe düşüyordu.*” (GK; s.23).

Ün salmak: Ünü herkesçe bilinmek ve her yerden duyulmak.

“Parlak’ın halısı daha bitmeden kasabada *ün salmıştı.*” (Tİ; s.226).

Üstün gelmek: 1) Benzerlerinden daha yüksek düzeyde olmak. 2) Bir kimseden veya bir şeyden daha yüksek, daha değerli olmak.

“Durak’ın koçu Tosun, kiloca, boyca, sağlamlıkça hepsinden *üstün gelmişti.*”
(Tİ; s.241).

Üstüne düşmek: Bir kimseyle veya bir şeyle çok ilgilenmek.

“Onlar konuşurlarken Abuğ Hasan, yanlarına yaklaştı:

— Kızın *üstüne düşmeyin!..*” (Tİ; s.248).

***Vakit bulamamak:** Aşırı yoğun olma durumundan ötürü zaman ayıramamak.

“Hepsi güzel amma Fatma Bibi, bu arada ben de okumayı öğrenmeye *vakit bulamadım*.” (Tİ; s.111).

Vakit geçirmek: Oyalanmak, uğraşmak.

“Eriştesi, bulguru, yağı, kesmecesi, sucuğu, pastuğu, kışlık yaş yemişi olan köylüler; bütün kış ocak başında, halı dokuyup, çorap örüp, yemiş yiyip, masal söyleyerek *vakit geçirirlerdi*.” (Tİ; s.190-191).

Veda etmek: 1) Vedalaşmak, esenleşmek. 2) mec. Sevilen bir şeyle olan ilgisini kesmek.

“Arkadaşlarına *veda ederek* evin yolunu tuttular.”(GK; s.108).

****(içinin) Yangını söndüremek:*** Acı verici bir olay nedeniyle yaşanan üzüntünün sona ermesi.

“— Şu dünyaya geldim, gidiyorum, iyisini de, kötüsünü de gördüm, geçirdim... İçimin bir köşesi yanar durur, o *yangını bir türlü söndüremedim* Fatma Bibi...” (Tİ; s.110).

Yara almak: Yaralanmak.

“— Askerlikte onbaşı olmuş, savaflara girmiş, bir kaç *yara almıştı*.” (Tİ; s.68).

****Yaraya tuz basmak:*** Çekilen acıyı hafifletecek çareler bulmak.

“— Eh, ne yaparsın yavrum. Dünyada, dört başı bütün bir keyif yok. Onun ardından sizin sevginizle yüreğimin *yarasına tuz bastım*. Ne de olsa, yıllar, yürek ateşini küllüyor...”

Yardımda bulunmak: Yardım etmek.

“Bu soğukta simit satarak geçinmeye çalışan çocuğa nasıl *yardımda bulunacaklarını* düşünüyorlardı.” (GK; s.108).

****Yardıma dokunmak:*** Faydası olmak, iyiliğini görmek.

“— Sağ, olsun konumuz, komşumuz!.. Bize büyük *yardımları dokundu.*” (Tİ; s.160).

Yarından tezi yok: Gecikmeksizin, hemen.

“— Bunu anlayacağız Parlak, *yarından tezi yok.* İşe başlayalım.” (Tİ; s.39).

Yedeğe almak: 1) Bağlayarak ardından çekip götürmek. 2) Destek verip yanında yürümek, yürümesine ve hareketine yardımcı olmak.

“En önde Fatma Bibi, onun ardından Durak, sonra Parlak, katırları *yedeğe almış* yürüyorlar...” (Tİ; s.11).

Yer tutmak: 1) Yer ayırmak. 2) Yer kaplamak. 3) İşlevi ve etkisi olmak. 4) Önemli sayılmak, önemi olmak.

“Babası Cağaloğlu’nda, eski çalıştığı büyük matbaanın yakınında bir *yer tutmuştu.*” (GK; s.174).

Yerinden fırlamak: Oturulan yerden hızla kalkmak.

“Parlak, sevinçle *yerinden fırlayarak,* yatak odasının kapısını itti, içeri girdi.” (Tİ; s.105).

Yerine getirmek: 1) İstenileni, gerekeni yapmak. 2) Eski duruma döndürmek. 3) İfa etmek.

“—Eksik olma ecem... Sen olmasan, öğretmenimizin ‘Her gün dişini ov.’ diye verdiği öğüdü yerine getiremeyeceğim.” (Tİ; s.145).

Yerli yerinde olmak: 1) Eskiden olduğu yerde bulunmak. 2) Uygun, yakışır olmak.

“Geri çekilerek masaya baktı. Her şey *yerli yerinde* idi.” (GK; s.23).

Yeter de artar: Fazlasıyla yeter anlamında kullanılan bir söz.

“— Buradaki kazancım bana da, kuşlarıma da *yetip artıyor* bile.”

Yığılıp kalmak: 1) Birikmek. 2) Düşmek, yıkılmak.

“— Köylüler, yolunu kesip söyledikleri vakit, dilim tutuluyordu. Dermanım kesildi. Oracığa *yığılıp, kalacaktım.*” (Tİ; s.182).

Yoğurt çalmak: Yoğurt yapmak için süte yoğurt mayası koymak.

“Süt ılınınca, içeri aldı. Bir parça *yoğurt çalarak* sütü mayaladı.” (Tİ; s.219).

Yok olmak: Ortadan kalkmak, kaybolmak.

“Durak’ın gözleri parlıyordu, güldü:

Eğlence değil iş. Her gece, bir tavuğumuzun *yok olmasına* baş eğemeyiz!” (Tİ; s.39).

Yol açmak: 1) Yol yapmak. 2) Kapanmış olan yolu geçilir duruma getirmek. 3) Kalabalık bir yerde genellikle saygıdeğer bir kişinin geçmesi için insanları kenara çekip yol vermek. 4) mec. Bir olayın sebebi olmak. 5) mec. Davranışlarıyla başkalarına örnek olmak.

“Türkler, kendilerine yeni bir *yol açmak* zorunda idiler.” (Tİ; s.229).

Yol almak: Yolda ilerlemek.

“Durak, ıslık çalıyor, köpekler sıçrayarak kesik kesik havlayarak yürüyor, küçük kafiye ince patikada *yol alıyordu.*” (Tİ; s.17).

Yol bulmak: İstenen sonuca varmak için uygulanması gereken davranış biçimini bulmak, çözüm, çare bulmak.

“— Hey gidi ne akıllı kızsın Parlak! En güç işlerde bile bir kolaylık *yolu bulursun.*”

Yol göstermek: 1) Kılavuzluk etmek, yolu bilmeyene anlatmak, tarif etmek. 2) mec. Ne yapılacağını, nasıl davranılacağını öğretmek.

“Fatma Bibi, adama damlarının *yolunu gösterdi.*” (Tİ; s.66).

Yol vermek: 1) Geçmesine izin vermek. 2) Hızını artırmak. 3) İşten çıkarmak, işine son vermek.

“Uşaklar! Şu atlıya *yol verin!* Bir kenara çekilin!” (Tİ; s.95).

Yola çıkmak: 1) Araca binmek üzere yol üstünde durmak. 2) Bir yere varmak için bulunduğu yerden ayrılarak yolculuğa başlamak, harekete geçmek. 3) Herhangi bir şeyi esas almak, oradan başlamak.

“Babanız, oduna gitmek üzere *yola çıktığını*, kar, tipi başlayınca yolunu kaybettiğini anlatmış.” (Tİ, s.58).

Yola düşmek: Yola çıkmak, yol almaya başlamak.

“—Haydi çocuklar *yola düşelim* artık. Geç kalacağız.” (Tİ; s.16).

Yola koyulmak: Yola düzölmek.

“Katrırın yularını eline aldı. *Yola koyuldu.*” (Tİ; s.16).

Yoluna girmek: İstenilen, gerekli olan biçimde gelişmeye başlamak.

“Elbet bütün işler *yoluna girer*, sen de mektebe devam edersin.” (GK; s.81).

Yoluna koymak: İstenilen biçime getirmek, düzene koymak.

“Bir akşam yemekten sonra bütçelerini *yoluna koymak* için annenin çalışmasına karar vermişlerdi.” (GK; s.15-16).

Yolunu kesmek: Engel olmak, engellemek.

“Durak onun *yolunu keserek*, elinden sitili aldı.” (Tİ; s.101).

Yolunu şaşırmaq: Yanlış yola sapmaq.

“Birçok kimseleri peşinde koştıran, genç insanlara *yollarını şaşırtdan* parayı ancak yeteri kadar istiyordu.”(GK; s.26).

Yolunu tutmak: Bir yere doğru gitmeye başlamak.

“Sabahları, ikizler mektebe giderken Fatma Bibi ile o tarla *yolunu tutuyorlar.*” (Tİ; s.74).

Yorgunluk çıkarmak: 1) Dinlenmek. 2) Yaptığı işten, yorgunluğu unutturan, sevindirici bir sonuç almak.

“Yazın bütün *yorgunluklarını çıkararak*, dinlenmek zamanı gelmişti.” (Tİ; s.244).

Yük olmamak: 1) Sıkıntılı bir işini başkasına yaptırmak. 2) Paylaşmaları gereken bir harcamayı arkadaşının ödemesine bırakmak.

“— O zaman, senin paranın yanına, ben de kendi payıma düşeni koyarım. Sana *yük olmadan* okumaya giderim...” (Tİ; s.194).

***Yüreği bulanmak:** İçinde bulunduğu durumdan rahatsızlık duymak.

“Durak, bu kaçıştan hoşlanmamıştı. *Yüreği bulanıyor*, sızlıyordu.”

Yüreği burkulmak: Çok üzölmek, çok acı duymak.

“İyileşiyor muydu acaba? Yüzüne bakınca yüreği burkuldu. Hayır... Bu yüzde renksizlik, gözlerde derin bir üzüntü vardı.” (GK; s.23).

Yüreği çarpmak: 1) Kalbi çarpmak veya çalışmak. 2) Coşku sebebiyle kalp hızlı hızlı çarpmak veya çalışmak. 3) Merak, kaygı, korku, heyecan vb. duygularla tedirgin olmak, huzursuz olmak.

“*Yüreğim öyle çarpıyor* ki Abuğ dayı!” (Tİ; s.135).

Yüreği hoptamak: Birdenbire korkup heyecanlanmak.

“Hevesle sokağa döndü. *Yüreği sevinçle hoptadı.*” (GK; s.79).

***Yüreği kabına sığmamak:** Sevinç, korku, kızgınlık, üzüntü, sevgi vb. sebeplerle ortaya çıkan heyecandan dolayı kalbi yerinden çıkacak gibi hissetmek.

“Kemal’in *yüreği kabına sığmıyordu*. Son günler içinde olanlar, akıllara durgunluk verecek türdendi.” (GK; s.173).

***Yüreği kopmak:** Sevinç, korku, kızgınlık, üzüntü, kıskançlık, sevgi vb. sebeplerle ortaya çıkan heyecanı güçlü bir biçimde hissetmek.

“— O kadar kalabalık var ki ana... Seçim güzel olacak. *Yüreğim kopacak* gibi çarpıyor, hem seviniyor, hem üzülüyorum.” (Tİ; s.236).

Yüreği oynamak: Ansızın heyecanlanmak veya korkmak.

“Parlak, ağacın üstünde olduğundan, kendini unutmuş, Recep dayının, sularla boğuşurcasına, ağaca yaklaşması ile *yüreği oynuyor*, onun başına bir kötülük gelir diye korkuyordu.” (Tİ; s.171).

Yüreği yanmak: 1) Çok acımak. 2) Felakete uğramak.

“— Sen anlatırken düşündüm, mademki Abuğ dayının *yüreği yanıyor*, isteği var. Niçin, neden öğrenmesin?” (Tİ; s.112).

Yüreğine kurt düşmek: Şüphelenmek, içine kurt düşmek.

“Oraya gelince, *yüreğime bir kurt düştü*. Mektuplarıma cevap gelmemiştir. Acaba çoluğumun çocuğumun başına bir iş mi gelmişti?” (Tİ; s.265).

Yüreğine su serpmek: Bir kimseyi kaygı sebebinin ortadan kalkmasıyla veya yeniden umut verecek bir haberle ferahlatmak.

“— Ne ise, arkadan, kurtulduğunu, bir şeyciklerin olmadığını söylediler. *Yüreğime serin sular serpildi*.” (Tİ; s.182).

***Yüreğine uzanmak:** İnce bir davranış veya güzel bir sözle birinin sevgisini kazanmak.

“Fakat başını kaldırınca bir çift tatlı mavi göz ılık, yumuşak bir ışıkla insanın *yüreğine uzanırdı*.” (GK; s.12).

***Yüreğini kaplamak:** Kalbin, bir durum veya olay karşında hissettiği güçlü duygu ile dolması.

“Babasına bakınca sevgi ve hayranlık duygusu *yüreğini kapladı*.” (GK; s.12).

***Yüreğini (gönül) okşamak:** Birini hoş bir söz veya davranışla sevindirmek, iltifat etmek.

“O, tatlı, sıcacık sesiyle Kemal’in *yüreğini okşar* gibi:

— Sağ ol yavrum! dedi.” (GK; s.18).

***Yüreğini sarmak:** Kalbin, bir durum veya olay karşında hissettiği güçlü duygu ile dolması.

“Bu sevgi ateşi ılık ılık *yüreklerini sarar*, bir an öylece dururlardı.” (GK; s.20).

***Yürek ateşini küllemek:** Bir acıyı, bir sıkıntıyı unutturmak.

“— Eh, ne yaparsın yavrum. Dünyada, dört başı bütün bir keyif yok. Onun ardından sizin sevginizle *yüreğimin* yarasına tuz bastım. Ne de olsa, yıllar, *yürek ateşini küllüyor...*” (Tİ; s.198).

Yüzünden okumak: 1) Ezbere değil, yazılmış kâğıttan okumak. 2) Herhangi bir durumu yüzünden anlamak.

“Kemal annesinin *yüzünden* düşüncelerini *okumak* istiyor gibi idi.” (GK; s.38).

Zihninden(aklından) geçmek: Düşünmek.

“Usta Barba, Kemal’in *zihninden geçenleri* anlamış gibi sözüne devam etti.” (GK; s.66).

Zincire vurmak: Prangaya vurmak.

“Yakın, uzak köylerden gelen bir çok köylü; *zincire vurulmuş*, iple boynuzlarından bağlı koçları yanlarında tütüyorlardı.” (Tİ; s.236).

Ziyaret etmek: 1) Birini görmeye gitmek. 2) Bir yeri görmeye gitmek.

“Nevzat Bey’i Numune Hastanesi’nde *ziyaret ettim.*” (GK; s.154).

Zorluk (güçlük) çekmek: 1) maddi açıdan sıkıntı içinde olmak; 2) mec. Zorlanmak.

“— Bu dağ yolundan gideceğiz. Biraz *zorluk çekeceğiz* amma kestirmedir...” (Tİ; s.84).

4.1.1.3. İkilemeler

Cahit Uçuk’un eserlerinde ikilemelere sıkça yer vermiştir. Tespit edilen ikilemeler, Aksan (2000), Hatiboğlu (1981) çalışmalarına dayanarak sınıflandırılmıştır.

Eserlerde kaynaklarda bulunmayan ikilemeler (*) işareti ile belirtilmiş olup ikilemelerin anlamları cümlelerin anlam akışlarına göre tahmin edilip anlamlandırılmıştır.

Aşağıda yazarın eserlerinde kullandığı ikilemeler açıklanmış, ikilemelerin hangi kitaba ait olduğu ile kitapta geçtiği satırlar sayfa numaraları ile birlikte ikilemelerin altında verilmiştir.

4.1.1.3.1. Anlamca İlişkili Olanlar:

4.1.1.3.1.1. Eş ve Yakın Anımlı Olanlar:

Çift çubuk: Mal mülk, para edebilecek bütün varlıklar.

“— Gitme kal, Abuğ Hasan! Evimizin adamı olursun, bizimle beraber çiftimize çubuğumuza çalışırsın.” (Tİ; s.72).

Eş dost: Tanıdıklar.

“Bütün köylü, konu komşu, *eş dost*, çevrelerine bir yuvarlak çevirmişlerdi.” (Tİ; s.177).

Karı koca: Birbirleriyle evlenmiş kadın ve erkek.

“*Karı koca* belirsizce gülümseyerek birbirlerine baktılar.” (GK; s.126).

Ses seda: Haber, iz, alamet, belirti.

“— Fırtına dindi. Bakın dışarıda *ses seda* yok.” (Tİ; s.245).

Üstü başı: Giysisi, kılafeti, kılığı.

“*Üstü başı* temizdi ama pek ısıtıcı değildi.” (GK; s.108).

4.1.1.3.1.2. Karşıt Anlamlılar:

Aşağı yukarı: Tama yakın, yaklaşık olarak.

“Küçük ayaklarıyla suları bulandırarak, *aşağı yukarı* dolaşiyor, kahkahalarla gülüyordu.” (Tİ; s.14).

Bata çıka: Güçlkle, zorlukla.

“Burunlarından ikişer uzun buğu çıkararak karlara *bata çıka* koşuyorlardı.” (GK; s.107).

Düşe kalka: Güçlkle.

“Bata çıka, *düşe kalka* koşuyordum. Yolun dönemecinde bayır görünmüyordu.” (Tİ; s.54).

İleri geri: Önce öne sonra arkaya doğru hareket ederek.

“Şimdi de sekiz iş saatinde kendi elinin yedi bin kere *ileri geri* bir kolu çektiğini gördükçe hayret ediyordu.” (GK; s.100).

4.1.1.3.2. Aynı Sözcüğün Tekrarlanmasıyla Kurulanlar:

Acele acele: Çok ivedi, zaman yitirmeden.

“İçinin hisleri yüzüne vurur, onu üzer diye gülümseyerek *acele acele*:

— Niçin olmasın Celil? dedi.” (GK; s.96).

Aça aça: Açarak.

“Uzakta, karla örtülü köy yolundan, iz *aça aça* geliyordu.” (Tİ; s.249).

Ağır ağır: Ağır bir biçimde, yavaş yavaş.

“Durak, çömelmekten yorulmuş gibi, *ağır ağır* doğruldu.” (Tİ; s.107).

Al al: Kırmızılaşmış, kızarmış.

“Bu derin sükûn anne oğla heyecan veriyordu. İkisinin de yanakları *al aldı.*” (GK; s.107).

Ateş ateş: Sıcak sıcak.

“Yanakları *ateş ateşti.* Yüzüne çarpan kar tanecikleri hemen eriyordu.” (GK; s.40).

Avaz avaz: Yüksek sesli olarak.

“— Sokaklarda, kar altında *avaz avaz* bağırmaktan kurtuldum.” (GK; s.129).

Avuç avuç: Bol bol, pek çok.

“Bir aralık dışarıda yağan sert taneli kar, *avuç avuç* kum serpiliyormuş gibi camlara çarptı.” (GK; s.116).

Ayrı ayrı: Her biri ayrı olarak.

“İkizler, gülümseyerek hepsine *ayrı ayrı* bakıyorlardı.” (Tİ; s.47).

***Bağrışa bağrışa:** Yüksek ses çıkararak.

“Onlar *bağrışa bağrışa* okul, öğretmen, ders lâfi ediyorlardı.” (GK; s.48).

Basa basa: Basarak.

“Parlak, döşeğinden kalkarak, parmaklarının ucuna *basa basa* kapıya yürüdü.” (Tİ; s.134).

Biçim biçim: Türlü biçimsel özelliklerde, çeşit çeşit.

“En güzel resimler, renkli elışı kâğıtlarından *biçim biçim* süsler, fenerler, şeytanminareleri, yelpazeler, yeşillikler, çiçekler duvarlara asılıyordu.” (GK; s.173).

Birer birer: Teker teker; sırasıyla.

“Ürkmüş kurbağalar gibi, *birer birer* suya atılıyorlardı.” (Tİ; s.152).

Boğum boğum: Çok boğumlu.

“O, çıplak göğsü, kollarındaki kuvveti *boğum boğum* şişerek, ipe tutuna tutuna ilerliyordu.” (Tİ; s.171).

Buğulu buğulu: Buğulanmış durumda.

“Kemal, içini çekti... Gözleri *buğulu buğulu* idi.” (GK; s.126).

Canlı canlı: Diri diri, henüz ölmemiş bir biçimde.

“İşine ilk başladığı zaman yeşil yaprakları *canlı canlı* idi.” (GK; s.99).

Cıvık cıvık: Sıvı, yapışkan, bulaşık bir durumda.

“Yollar katran rengi bir kar çamuru ile *cıvık cıvıktı*.” (GK; s.40).

Çabuk çabuk: Hızlı hızlı, beklenenden çok daha erken.

“Herkes bir an önce evine gitmek üzere *çabuk çabuk* hazırlanıyordu.” (GK; s.159).

****Çarpa çarpa:*** Çarparak.

“Dağın sol yamacındaki küçük dere, taşlara *çarpa çarpa* şarkı söyleyerek akıyordu.” (Tİ; s.13).

Çatır çatır: Güçlük çekmeden.

“— *Çatır çatır* okuyup yazıyorsun.” (Tİ; s.130).

Çeşit çeşit: Çeşitli olan, türlü türlü.

“Heybelerden Fatma Bibi’ye, Durak’a, Parlak’a, Abuğ Hasan’a, *çeşit çeşit* elbiseler, terlikler, kunduralar, kumaşlar, mendiller, sabunlar, kokular, şekerlemeler çıktı.” (Tİ; s.267).

Çıtır çıtır: Çok taze, gevrek.

“— Akşam simidi! *Çıtır çıtır!*...diye bağırın sesi donmuş gibi idi.” (GK; s.108).

Dalga dalga: Arka arkaya, yığın hâlinde.

“Göğsünde gurur *dalga dalga* kabarıyordu.” (GK; s.127).

Dalgın dalgın: Çevresiyle ilgilenmeden, düşünceli olarak.

“Parlak, *dalgın dalgın* bakınıyordu.” (Tİ; s.27).

Damla damla: Azar azar.

“Avucundaki kuşun yarı aralık ağzına *damla damla* su akıttı.” (GK; s.13).

Delî delî: Delice, hızlı ve dengesizce.

“Celil o zaman kalbinin *delî delî* çarptığını fark etmişti.” (GK; s.31).

Derin derin: Uzun uzun.

“*Derin derin* soluklarla bu havayı içine çekti.” (GK; s.41).

Diken diken: Dik duruma gelmiş, dikleşmiş.

“Aklına bıçak geldi, tüyleri *diken diken* oldu.” (GK; s.133).

Dolana dolana: Dönerek.

“Kahvaltıdan sonra tekrar yola düştüler. Dağın kıyısında *dolana dolana* inen yol, geniş bir dere kumsalına vardı.” (Tİ; s.214).

Doya doya: Doyasıya.

“Onun sevgili ana kokusunu *doya doya* içine çekerek bir müddet öylece kaldı.” (GK; s.37).

***Döndüre döndüre:** Döndürerek.

“Abuğ Hasan, başını iki yana *döndüre döndüre* güldü.” (Tİ; s.102).

Döne döne: Kendi eksenini üzerinde dönerek.

“Ağaç, suların üstünde, *döne döne* onlara doğru geliyordu.” (Tİ; s.174).

Duya duya: Hissederek.

“...yüreklerinde heyecanların en yücesi, yüzyılların gerisine dönmüş, koca Fatih’in heybetli varlığını kendi ruhlarında *duya duya* öylece kalmışlardı.” (GK; s.61).

Düşüne düşünce: Aklından geçirip, göz önüne getirerek.

“— Babamı *düşüne düşünce* uyumuşum.” (Tİ; s.249).

***Elmas elmas:** Elmas gibi.

“Kara tüylü koca örümcek, üstündeki su tanecikleri ile *elmas elmas* yanan beyazımsı ağının ortasına kurulmuştu.” (GK; s.71).

Fıkır fıkır: Fıkır sesi çıkararak.

“Parlak, hem söylüyor, hem de *fıkır fıkır* gülüyordu.” (Tİ; s.41).

Fırl fırl: Sürekli ve hızlı bir biçimde.

“İkizlerin dört yanlarında *fırl fırl* dönerek, havladılar.” (Tİ; s.252).

***Forma forma:** Tek kâğıt tabaka üzerine basılan on altı sayfalık kırılmış kitap parçası biçiminde.

“Kâğıdı hafifçe tutarak havalandırınca, makine kâğıdı kapıp gider, öbür ucundan *forma forma* akıttırdı.” (GK; s.7).

Güle güle: Gülerek.

“— Sağ ol yavrum, *güle güle* git.” (Tİ; s.29).

***Gümüş gümüş:** Gümüş gibi.

“Madalya, koyu renkli kadife yatağının üstünde, *gümüş gümüş* parladı.” (Tİ; s.118).

Harıl harıl: Hızlı bir biçimde.

“İkizlerin kış odalarının ocağı, çıralı çam kütükleri, kokulu ardıçlar, çıtırtılı meşalelerle çatılmış, *harıl harıl* yanıyor, ak sıvalı duvarlarda kırmızı alevler titreşiyordu.” (Tİ; s.244).

Hayran hayran: Hayranlık duyarak.

“Bazen makine ustabaşısı, o makineyi *hayran hayran* seyrederken içeri giriyordu.” (GK; s.47).

Hemen hemen: Tam değilse bile ona pek yakın.

“Oğlu *hemen hemen* anasının boyunda idi.” (GK; s.169).

Hıçkırma hıçkırma: İç çekip ağlayarak.

“Fatma Bibi’nin kapalı gözlerinden yaşlar sızıyor, *hıçkırma hıçkırma* ağlıyor, söyleniyordu.” (Tİ; s.261).

Hızlı hızlı: Çabucak.

“Kemal, kasketi elinde, çantası koltuğunda, hızlı hızlı yürüyordu.” (GK; s.179).

Homurdana homurdana: Öfke, kızgınlık, can sıkıntısıyla anlaşılmaz sesler çıkararak.

“Büyük ve ciddi tavırları ile *homurdana homurdana* çalışırlardı.” (GK; s.7).

Hüngür hüngür: Yüksek sesle ve hıçkırma hıçkırma.

“Yalnız başı görünüyor ve *hüngür hüngür* ağlıyordu.” (Tİ; s.63).

Ilık ılık: Ne soğuk ne de sıcak, ılıkça bir durumda.

“Bu sevgi ateşi *ılık ılık* yüreklerini sarar, bir an öylece dururlardı.” (GK; s.20).

İçin için: İçinden, açığa vuramayıp, gizli gizli.

“Oğlu ile her zaman *için için* gururlanırdı.” (GK; s.32).

İkişer ikişer: İkili gruplar biçiminde.

“Gıcırtilı merdivenleri *ikişer ikişer* çıktı.” (GK; s.22).

İnce ince: En ince ayrıntısına kadar inerek üzerinde titizlenerek.

“Fatma Bibi, kızının beline sarkan, *ince ince* örülmüş saçlarını okşayarak sevdi.”
(Tİ; s.16).

İri iri: Büyük, çok iri.

“Kemal’in gözleri *iri iri* açılmıştı.” (GK; s.137).

İsteksiz isteksiz: Gönülsüz bir şekilde.

“Parlak, dönerek, anasının uzattığı ekmeğe, *isteksiz isteksiz* baktı:

Canım istemiyor ana...” (Tİ; s.14).

Kaba kaba: Özensiz, gelişigüzel bir biçimde.

“— Öyle güzel taramışsın ki Parlak, insanın *kaba kaba* değil, incecik eğireceği geliyor.” (Tİ; s.195).

Kalem kalem: Parça parça, bölüm bölüm.

“Sultanahmet Camisi’ne, *kalem kalem* göğe uzanan narin minarelerine baktı.”
(GK; s.76).

Kandil kandil: Aydınlanarak.

“O anı düşündükçe Kemal’in göğsünde o günkü sevinç havai fişekler gibi patlıyor, *kandil kandil*, renk renk içinin derinliklerine yükseliyordu.” (GK; s.101).

Kap kap: Bir kap dolusu, birçok kaptan oluşan.

“Biraz sonra satıcı çocuğun *kap kap* uzattığı mısırları kuşlara serpiyordu.” (GK; s.50).

Kelime kelime: Hiçbir kelimeyi atlamadan, olduğu gibi, aynen.

“Babası, heyecanlarını uzatmak ister gibi ağır ağır, *kelime kelime* okuyordu.” (GK; s.124).

Kare kare: Kareli olarak.

“*Kare kare* camlı, büyük pencerenin yarı aralık kanadını açarak başını uzattı.” (GK; s.10).

Kesik kesik: Kısa kısa.

“Ok, Parlak’ın ne sorduğunu anlamış gibi, elindeki ekmeğe bakarak, *kesik kesik* havladı.” (Tİ; s.120).

Keyifli keyifli: Keyfi yerinde, neşeli bir biçimde.

“Parlak, tatlı sesiyle, *keyifli keyifli* söylendi.” (Tİ; s.101).

Kıs kıs: "Sessiz ve alaylı bir biçimde gülmek" anlamındaki kıs kıs gülmek deyiminde kullanılır.

“Abuğ Hasan *kıs kıs* gülüyordu.” (Tİ; s.77).

Kıvrıla kıvrıla: Kıvrılıp bir yere doğru dönerek.

“...bir şerit gibi *kıvrıla kıvrıla* yükselen patikayı tırmanarak, Yayla köyüne göç ediyorlardı.” (Tİ; s.11).

Korka korka: Ürke ürke, çekinerek.

“*Korka korka* omuzuna baktı; hayır, ‘Gümüş Kanat’ görünmüyordu.” (GK; s.42).

Köy köy: Bir köyden bir başka köye, birçok köy.

“O zaman bu zaman *köy köy* dolaşır gezerim.” (Tİ; s.72).

Kucak kucak: Bol bol, kucaklar dolusu.

“Abuğ Hasan, ahırın önündeki sundurmadan *kucak kucak* odun, kütük taşıyor, ocağa yığıyordu.”(Tİ; s.256).

Küskün küskün: Gücenik, dargın ve üzgün olarak.

“Parlak, *küskün küskün* Abuğ Hasan’a bakıyordu.” (Tİ; s.97).

Mır mır: Mırıldanma biçiminde konuşma.

“Sonra, geceleri ‘Kamerde İlk İnsanlar’ okunurken ‘Zümrüt Göz’ kupağında *mır mır* türkü söyleyerek yatardı.” (GK; s.88).

Mini mini: Küçücük.

“*Mini mini* gözleri ile Kemal’e bakıyordu.” (GK; s.10).

Neler neler: akla gelebilecek birçok şey anlamında kullanılır.

“Paslı âletlerin yanında dibi delinmiş bakır tencereler, fotoğraf makineleri, bileyi çarkları, *neler neler*.”(GK; s.132).

Öfkeli öfkeli: Öfkelenip kızmış bir durumda.

“Sopanın ucu ağa bulaşınca örümcek uzun bacakları ile *öfkeli öfkeli* sığmağına kaçtı.” (GK; s.71).

Parıl parıl: Parıldayarak, ışık saçarak.

“Gözleri *parıl parıl* yanıyor, soluklarının ateşini genç kadın yüzünde hissediyordu.” (GK; s.38).

Parmak parmak: Parmak biçiminde.

“Çıplak ağaçların dallarında *parmak parmak* kar yükselmişti.”

Pembe pembe: Pembeleşmiş, yoğun olarak pembe görünümlü.

“Ocaktaki kütükler çtırdayarak yanıyor, alevler titreşiyor, ikizlerin yüzlerini *pembe pembe* gösteriyordu.” (Tİ; s.56).

Pırıl pırıl: Çok temiz, tertemiz.

“Fatma Bibi, bir hafta önce gelip odaları temizlediği için, odalar *pırıl pırıldı.*” (Tİ; s.24).

Renk renk: Çeşitli renklerde olan.

“Yeşil yaprakların arasında, *renk renk* entarili, mintanlı bir sürü çocuk, kahkahalarla gülererek bağırişiyorlar...” (Tİ; s.50).

Sallana salana: Çeşitli yönlere bir eğilip bir doğrulmalar ve dalgalanmalar biçiminde devinmek.

“Topaç, *sallana sallana* ağaçların arasından kayboldu.” (Tİ; s.209).

****Sap sap:*** Türlü ekinlerin taneleri ayrıldıktan sonra harmanda kalan parçalanmış ya da parçalanmamış uzun sapları.

“Taradıkça karışık yünler *sap sap* oluyor, içlerindeki kirler, çer çöp tarağın ortasında kalıyordu.” (Tİ; s.192).

Savrula savrula: Savrulma işi yapılarak.

“Dallardaki son yaprakların solgun renkleri arasında *savrula savrula* beyaz kelebekler uçuşuyordu.” (GK; s.104).

Savura savura: Sallayarak, dalgalandırarak.

“Parlak, sıçrayarak, saçlarının incecik örgülerini, entarisinin uzun eteklerini *savura savura*, ayvandan çıktı.” (Tİ; s.45).

Seçe seçe: Ayırt ederek.

“— Boyaları her yıl beraber kökleyip, *seçe seçe* öğrendim.” (Tİ; s.97).

Semt semt: Bir semtten, yerleşim biriminden başka birine gitmek, gezmek.

“Tatil günleri bir yanında annesi, öbür yanında babası İstanbul’u *semt semt* dolaşırlardı.” (GK; s.50).

Seni seni: Yaramaz, hınzır.

“— Demek ki bent, kuruldu. Bir de beni bent kuracağız, diye uyandırıyordun! *Seni şeytan seni!..*” (Tİ; s.145).

Sessiz sessiz: Sessiz bir biçimde, kimseye bir şey duyumsatmadan.

“Annesinin boynuna sarıldı. *Sessiz sessiz* ağlıyordu.” (GK; s.154).

Sıcak sıcak: Sıcak olarak.

“Kalbi *sıcak sıcak* göğsünde çarpıyordu.” (GK; s.35).

Sık sık: Arası çok geçmeden, az aralıkla, sık olarak, sıkça.

“Göz kapakları *sık sık* kapanıp açılıyordu.” (Tİ; s.142).

Sıktı sıktı: İyice.

“Delikanlıların biri, ağzı *sıktı sıktı* bağlanmış çuvalı yakalayıp, dut sıkma yerinin üzerine koydu.” (Tİ; s.160).

Sıra sıra: Sıra biçiminde, dizilmiş olarak.

“— Derenin en derin yerine kazıkları *sıra sıra* çaktık.” (Tİ; s.145).

Sinsi sinsi: Gizlice, belli etmeden, sinsice, kurnazca.

“Durak, *sinsi sinsi* gülüyordu.” (Tİ; s.43).

Soluya soluya: Hızlı hızlı nefes alır bir biçimde.

“Çocuklar, Abuğ Hasan’ı can kulağı ile dinlerlerken, hayvanlar *soluya soluya* yokuşu tırmanıyorlardı.” (Tİ; s.87).

Şaşkın şaşkın: Şaşırılmış bir biçimde, hayretle, şaşarak.

“Durak, *şaşkın şaşkın* bakıyordu.” (Tİ; s.168).

****Şerit şerit:*** Herhangi bir maddenin dar, düz, ince ve uzun parçası biçiminde.

“Elinde kâğıt makası, renkli kâğıtları *şerit şerit* keserken; arada bir kendisini unutuyordu.” (GK; s.175).

Şıkır şıkır: Parlak, pırıl pırıl.

“Duru ışıltılı su, beyaz çakılların üzerinden *şıkır şıkır* akıyordu.” (Tİ; s.86).

Şımarık şımarık: Şımarılmış bir biçimde.

“Sonra mırıltısı odayı kaplayarak *şımarık şımarık* Kemal’in kucağına geldi.” (GK; s.115).

Tas tas: Kap kap.

“— Korkudan hepimizin ödü patladı. Pekmez şerbeti, iyi gelir.

Diye, herkese *tas tas* dağıtıyordu.” (Tİ; s.178).

Tatlı tatlı: Güzel, hoş gidecek bir biçimde, tatlılıkla, güzel güzel.

“Oğlaklar sıçradı. Kuzu Pamuk, *tatlı tatlı* meledi.” (Tİ; s.232).

Tek tek: Birer birer, bir bir.

“Köyün sonundaki elik yokuştan kasaba yoluna inmeye başladıkları vakit, rüzgâr, birdenbire kesilmiş, *tek tek* tanelerle yağmur yağıyordu.” (Tİ; s.213).

Tekrar tekrar: Üst üste, ardı ardına, yeniden defalarca.

“Parlak, hepsini *tekrar tekrar* öpüyor, odanın ortasında sevinçle oynayarak dönüyor, türkü söylüyordu.” (Tİ; s.238).

Tel tel: Tel biçiminde olan, ayrı ayrı.

“Yün, taranmış bir saç gibi *tel tel* ve tertemiz olunca, onları üst üste koyarak, kolayca bükülmesi için, dizinin üstünde yuvarlayarak sardı, sümek yaptı.” (Tİ; s.192).

Titrek titrek: Titreyerek, cansızca.

“Kırmızı, sarı alevler *titrek titrek* yükseldi.” (GK; s.9).

Titreye titreye: Titrer biçimde.

“Parlak, sevinçle döşeginden çıkararak, *titreye titreye* urbalarını, yün çoraplarını, yemenilerini giydi.” (Tİ; s.212).

Top top: Top biçiminde olarak, yuvarlak yuvarlak.

“Serçeler artık *top top* kabarık değillerdi.” (GK; s.178).

***Tutkal tutkal:** Tutkal gibi.

“Annesi eve dönünce, içinin her köşesine *tutkal tutkal* yapışan üzüntüler kar gibi erimişti.” (GK; s.22).

Tutuna tutuna: Tutup bırakmayarak, sarılıp asılarak.

“O, çıplak göğsü, kollarındaki kuvveti boğum boğum şişerek, ipe *tutuna tutuna* ilerliyordu.” (Tİ; s.171).

Uslu uslu: Uslu bir biçimde, kimseyi rahatsız etmeden sessiz ve sakin olarak.

“Siz, burada *uslu uslu* oturun!.. Ben, birazdan geri döneceğim.” (Tİ; s.135).

Usul usul: Çok yavaş ve sakince, telaşsız.

“Omzundaki kuşu ürkütmemeye dikkat ederek *usul usul* yere çömeldi.” (GK; s.182).

Utana utana: Utanarak, çekinerek; mahcup bir şekilde.

“Başını ocaktan yana çevirerek, *utana utana* sordu:

— Derse ne zaman başlarız?” (Tİ; s.113).

Utangaç utangaç: Utanarak ve sıkılarak çekingen ve mahcup bir durumda.

“*Utangaç utangaç* önüne bakarak, mırıldandı:

— Kusurumu bağışla, Abuğ dayı.” (Tİ; s.131).

Uykulu uykulu: Uykusunu almamış bir biçimde.

“*Uykulu uykulu* sordu:

— Ne var?” (Tİ; s.155).

Uzun uzun: Uzun süre, uzunca bir zaman dilimi boyunca.

“Fatma Bibi, onun ardından *uzun uzun* bakarak, gülümsedi.” (Tİ; s.197).

Ürkek ürkek: Çekigen bir biçimde.

“Sonra *ürkek ürkek* çantasının kapağını açarken:

— Bu da Peri Padişahının oğlu! dedi.” (GK; s.93).

Vakit vakit: Ara sıra, zaman zaman; belli zaman aralıklarında.

“*Vakit vakit* onun yanına koşacaktı.” (GK; s.120).

Yavaş yavaş: Yavaş bir biçimde, ağır ağır, adım adım, aheste aheste, aheste beste, sepil sepil.

“*Yavaş yavaş* çocukluğunun masal ve hayal dünyasından çıkmasına yardım etmeliyim. (GK; s.126).

Yeni yeni: Yeni olarak, bugünlerde, çok yakınlarda.

“*Yeni yeni* makinelerin projelerini yapan bir mühendis.” (GK; s.7).

Yer yer: Zaman zaman.

“*Yer yer* toprak meydana çıkmıştı.” (GK; s.158).

****Zümrüt zümrüt:*** Zümrüt gibi.

“Dallarda, dua etmek için açılmış elleri andıran yapraklar *zümrüt zümrüt* yeşildi.” (GK; s.35).

4.1.1.3.3. Adıllardan Oluşmuş İkilemeler:

Şunun bunun: Herkesin, el âlemin.

“— Neler duydum, meğerse iki adam, geceleri köyleri dolaşıp, *şunun bunun* tavuğunu, oğlağını, kuzusunu çalıp getiriyorlar, ambara saklıyorlarmış.

4.1.1.3.4. Aynı Kök veya Gövdeden "-li" Ekiyle Kurulan İkilemeler:

Belli belirsiz: Zorlukla seçilerek, yarı bellisiz olarak, duyularak, çok az belli olarak.

“Nihayet makinede *belli belirsiz* bir kıpırdama oldu ve sonra muntazam tıktıklar başladı.” (GK; s.124).

Yerli yerine: Kendine ait olan yere.

“Hepsini *yerli yerine*, sahiplerine verdik.” (Tİ; s.102).

Yerli yerinde: Uygun, yakışır bir biçimde, gerektiği gibi.

“Her şey *yerli yerinde* idi.” (GK; s.22).

4.1.1.3.5. Ayrı Kök veya Gövdeden "-li" Ekiyle Kurulan İkilemeler:

Sağlı sollu: Sağ ve sol yönlerde.

“Sağlı sollu vapurlar gidip geliyorlardı.” (GK; s.52).

4.1.1.3.6. Ayrı Kök Veya Gövdeden "-siz" Ekiyle Kurulan İkilemeler:

Sessiz soluksuz: Hiç ses çıkarmadan.

“Hepsi sessiz soluksuz durarak, ona bakıyorlardı.” (Tİ; s.251).

Yersiz yurtsuz: Barınacak yeri olmayan.

“— Hepiniz sağ olun, eksik olmayın! *Yersiz, yurtsuz* Abuğ Hasan’ın da yatacak bir döşeği, barınacak bir köşesi oldu...” (Tİ; s.72).

Uçsuz bucaksız: Sınırsız, alabildiğine.

“Denizde, o, geniş ovalar gibi *uçsuz bucaksız* sulara yüzmek kim bilir ne kadar keyifliydi.” (Tİ; s.165).

4.1.1.3.7. Ayrı Eylemliklerden Kurulan İkilemeler:

Değiş tokuş: Değişim.

“Mikloş Efendi ile de *değiş tokuş* yaptık. Ben Kadınlar Kongresi’nin bir serisini verdim. Yeni çıkan Memleket serilerinden aldım. (GK; s.52).

Sarmaş dolaş: Birbirine sarılıp kucaklaşmış bir durumda.

“Annesine sarılarak öptü. O sırada oturma odasının kapısına gelmişlerdi. Öylece *sarmaş dolaş* içeri girdiler.” (GK; s.169).

4.1.1.3.8. Aynı Ortaçtan Kurulan İkilemeler:

Değer değmez: Değdiği anda, hemen.

“Daha Kemal’in eli başına *değer değmez* mırmır türküsüne başladı.” (GK; s.169).

Geçer geçmez: Geçtiği anda, hemen.

“...onu öpüp yandaki odaya *geçer geçmez* kulaklarına makinelerin sesleri doluyor ve o kanlı hayaller gözlerinde canlanıyordu.” (GK; s.29)

Koyar koymaz: Koyduğu anda, hemen.

“Başlarını yastıklarına *koyar koymaz*, derin, kıpırtısız bir uykuya daldılar.” (Tİ; s.188).

Susar Susmaz: Sustuğu anda.

“Abuğ Hasan, *susar susmaz* Parlak’ın ince sesi duyuldu.” (Tİ; s.111).

4.1.1.3.9. Ayrı Ortaçtan Kurulan İkilemeler:

Gelip geçen: Gelenler, uğrayanlar, ziyaret edenler, gelen geçen, gelen giden.

“... meydana fakir çocukların *gelip geçenlere* sattıkları mısırları kapışmak için konup kalkangüvercinleri seyretti.” (GK; s.50).

Konup kalkan: Bir yere inip yukarı doğru yükselmek.

“... meydana fakir çocukların *gelip geçenlere* sattıkları mısırları kapışmak için *konup kalkan* güvercinleri seyretti.” (GK; s.50).

4.1.1.3.10. Aynı Sözcükten Kurulan Çıkmalı İkilemeler:

****Ağaçtan ağaca:*** Ağaçlar arasında karşılıklı olarak.

“...bir sürü çocuk, kahkahalarla gülere gülere *ağaçtan ağaca* konuşuyorlar, kopardıkları, kestikleri dalları ağaçlardan aşağı bırakıyorlardı.” (Tİ; s.50).

Boydan boya: Bir uçtan öbür uca kadar.

“Fakat sokağı *boydan boya* geçince kendini hiç bilmediğı bir semtte buldu.” (GK; s.87).

Daldan dala: Oradan oraya, düzensiz, kararsız bir biçimde.

“Düşünceleri *daldan dala* sıçırıyordu.” (GK; s.118).

Delikten deliğe: Bir delikten başka bir deliğe doğru.

“Onu dehlizin karanlık yoluna düşüren belki de bu fikirdi. Bu fikir Kemal’i av peşindeki avcı gibi *delikten deliğe* sürüklüyordu.” (GK; s.72).

Derinden derine: Uzaklardan.

“*Derinden derine* sesler duyulmaya başlamıştı.” (Tİ; s.81).

İçten içe: Gizli gizli, belli etmeden.

“Durak’ın arkasını, Parlak’ın gülümser gibi *içten içe* sevinen güzel yüzünü görüyordu.” (Tİ; s.110).

Oradan oraya: Bir yerden başka bir yere.

“Artık ben bir esir gibi *oradan oraya* gidiyordum.” (Tİ; s.265).

****Yerinden yerinden:*** Bulunduğı yerden.

“Biraz sonra tastaki, yoğurtlu buğday çorbası bitmişti. Parlak, *yerinden yerinden* fırlayarak kalktı.” (Tİ; s.33).

4.1.1.3.11. Ayrı Sözcükten Kurulan Çıkmalı İkilemeler:

Sağdan soldan: Rastgele yerlerden veya kişilerden.

“Haylaz sıçraya zıplaya, *sağdan soldan*, birer tutam ot koparıp yiyerek geliyordu.” (Tİ; s.11).

4.1.1.3.12. Aynı Sözcükten Kurulan Yönelmeli İkilemeler:

Ardı ardına: Ara vermeden, aralıksız olarak, sürekli bir biçimde.

“Annesinin gözlerinden yaşlar sızıyordu; onu tekrar göğsüne bastırdı. ‘Oğlum! Evlâdım! Yavrum!’ diye *ardı ardına* sıcak kelimecikler sıralıyordu.” (GK; s.52).

Omuz omuza: Dayanışma içinde, birlikte.

“— Köprüler kuran, binalar yapan mimar mühendis kadınlarımız erkeklerle *omuz omuza*, çalışıyor.” (Tİ; s.130).

Kendi kendine: Başkasının yardımı ve ortaklığı olmadan.

“Bir düğmesi çevrilince *kendi kendine* dönen merdaneler...” (GK; s.6).

Soluk soluğa: Koşmaktan güçlükle soluk alarak, sık sık soluyarak, yorgun, bitkin veya telaşlı bir biçimde, nefes nefese.

“Kemal *soluk soluğa* durdu.” (GK; s.76).

Üst üste: Birbirinin üstüne konulmuş bir biçimde.

“Paslı demir kapı, küf kokulu karanlık dehliz, *üst üste* gerilmiş örümcek ağlarının kurşuni duvarı...” (GK; s.65).

Yan yana: Biri ötekinin yanında olarak.

“Hep *yan yana* koşuyorlardı.” (GK; s.47).

4.1.1.3.13. Ayrı Sözcükten Kurulan Yönelmeli İkilemeler:

****Güle konuşa:*** Sevinç içinde gülerek, konuşarak.

“Çocuklar, *güle konuşa*, pilâvları, etleri, börekleri, tatlıları yediler.” (Tİ; s.211).

Güle oynaya: Sevinerek, neşe ile.

“Çocuklar da, yanlarında getirdikleri yiyecekleri çıkarmışlar, *güle oynaya* yiyorlardı.” (Tİ; s.86).

Sağa sola: Rastgele yerlere veya kişilere.

“Kemal’in annesi de *sağa sola* koşuyordu.” (GK; s.174).

****Sıçraya zıplaya:*** Havaya doğru neşeli ve sürekli bir biçimde zıplamak.

“Haylaz *sıçraya zıplaya*, sağdan soldan, birer tutam ot koparıp yiyerek geliyordu.” (Tİ; s.11).

4.1.1.3.14. Ayrı Sözcükten Kurulan Yüklemeli İkilemeler:

Sağı solu: Çeşitli yerleri.

“*Sağı solu* dolaştı, kümeste uyuyan tavuklara baktı.” (Tİ; s.37).

4.1.1.3.15. Ayrı Sözcüklerden Kurulan Kalmalı İkilemeler:

Arada sırada: Ara sıra

“Soğuk evde hasta baba, *arada sırada* iş bulan bir anne.” (GK; s.35).

4.1.1.3.16. Kurucularından Biri Anlamını Kaybetmiş İkilemeler:

Çoluk çocuk: Çocuklarla birlikte aile topluluğu.

“—Acaba *çoluğumun çocuğumun* başına bir iş mi gelmişti?” (Tİ; s.265).

Kabı kacağı: Tencere, tava, sahan vb. mutfak eşyası.

“— Sabah, *kabı kacağı* dereye taşıdıktan sonra kasabaya gitmişti.” (Tİ; s.181).

Konu komşu: Bütün komşular, birbirine yakın yerde oturan kimseler.

“Sel kıyısından eve döndüklerinde, *konu komşu*, ‘geçmiş olsun, hoşça kalın!’ diyerek dağılmış...” (Tİ; s.180).

Tek tük: Az, seyrek olarak.

“Artık üstlerinde *tek tük* yaprak kalan çınarların, kestanelerin dalları sallanıyordu.” (GK; s.159).

Yorgun argın: Çok yorulmuş, gücü kalmamış bir biçimde.

“Durak, Parlak, Abuğ Hasan, köyün itiklerini sahiplerine dağıttıktan sonra, *yorgun argın* evlerine döndüler.” (Tİ; s.99).

Zar zor: Güçlkle.

“*Zar zor* bir ekmek parası çıkıyor.” (GK; s.109).

4.1.1.3.17. Kurucuları Anlamını Kaybetmiş İkilemeler:

Ivir zivir: Küçük, önemsiz.

“Usta Barba, Kemal’in aklından geçenleri anlamış gibi, kolu ile masanın üstündeki *ıvir ziviri* süpürüp yer açtı.” (GK; s.132).

4.1.1.4. Kalıp Sözler

Eserlerde, yazarın karakterler arasındaki diyaloglara sıkça yer vermesinden kaynaklı kalıp sözlere sıkça rastlanmıştır. Tespit edilen kalıp sözler H. Gökdayı'nın (2008) yapmış olduğu tasnife dayanarak sınıflandırılmıştır.

Kaynaklarda bulunmayan kalıp sözler (*) işareti ile belirtilmiş olup kalıp sözlerin anlamları cümlelerin anlam akışlarına göre tahmin edilip anlamlandırılmıştır.

Aşağıda yazarın eserlerinde kullandığı kalıp sözler açıklanmış, kalıp sözlerin hangi kitaba ait olduğu ile kitapta geçtiği satırlar sayfa numaraları ile birlikte kalıp sözlerin altında verilmiştir.

4.1.1.4.1. Birini yüceltmek için kullanılanlar:

Efendim: Bir sesleniş karşısında "buradayım" anlamında kullanılan bir söz.

“— Kemal...

— Buyrunuz *efendim!*...

— Kemal, seni karşiki hanımların atölyesine vereceğiz.” (GK; s.84).

Paşa: Saygı veya sevgi hitabı.

“Karşısında Kemal’i görünce, kocaman bir:

— Oooo! saldı. Gel bakalım *Paşa...*” (GK; s.165).

4.1.1.4.2. Dilek ve temenni bildirenler:

Aferin: Övme, takdir, beğenme vb. duyguları belirtmek için söylenen söz, bravo.

“Fatma Bibi, çalışan ikizlere gayret veriyordu:

— *Aferin* yavrularım. Siz olmasanız Ben, hiç bir iş yapamazdım.” (Tİ; s.22).

Afiyet olsun: “Yarasın, ağız tadıyla yensin” □ anlamında kullanılan bir iyi dilek sözü.

“— Hay eline sağlık Parlak, tadına doyum olmaz bir kahve pişirmişsin...

— *Afiyet olsun* ana...” (Tİ; s.35).

Bahtın açık olsun: “Şansın yaver gitsin, talih yüzüne gülsün” anlamında kullanılan bir söz.

“Sen benim en iyi talebemsin Kemal! İnşallah yakında gene okula dönersin.

Onun sırtını okşadı:

— Haydi yavrum, *bahtın açık olsun...*” (GK; s.41).

Bahtiyar ol: “Mutlu ol, sevin” anlamında kullanılan bir söz.

“— Kemal! Kemal, çocuğum! Seni burada gördüğüme ne kadar memnunum! Bütün olanlara ne kadar sevindim! *Bahtiyar ol*, çocuğum! Hep mesut ol yavrum.” (GK; s.180).

Canın sağ olsun: Üzülmeye gerek olmadığını karşı tarafa bildirilmesi için kullanılan iyi dilek sözü.

“— *Canımız sağ olsun* yavrum, neden üzüleyim? Üç dört tavuğumuz gurk olur elbet. Çakalların kaptıklarının yerine daha çok piliç çıkarırız.” (Tİ; s.27).

Cennette buluşacağız: Birbirini çok seven kimselerin ölüm nedeniyle ayrı kalmaları durumunda söylediği bir temenni sözü.

“— İşte yavrum, bizden ayrılıp sonsuz âleme giden sevgililerimiz daima içimizde yaşar.

— Sonra *cennette buluşacağız* onlarla, değil mi anneciğim?” (GK; s.121).

Dert görme: “Üzüntü, hastalık yaşama” anlamında kullanılan bir söz.

“—Amma iyi yürekli kızsın. Sağ ol!*Dert görme!*.. Sıkıntı çekme!..” (Tİ; s.68).

Elin dert görmesin: Ellerine sağlık anlamında kullanılan bir iyi dilek sözü.

“Celil karısına, onun kızarmış ellerine muhabbetle bakarak:

— Sağ ol karıcığım, dedi, *ellerin dert görmesin!*” (GK; s.69).

Eline sağlık: El emeği ile güzel bir şey yapana söylenen iyi dilek sözü.

“Parlak, bir kaşık çorba içti:

— Oh! *Eline sağlık* ana, öyle güzel olmuş ki...” (Tİ; s.33).

Geçmiş olsun: Hastalananlara, kaza geçirenlere, beklenmedik büyük bir olumsuz durumdan kurtulanlara veya hapishaneye girenlere söylenen iyi dilek sözü.

“Kemal:

— *Geçmiş olsun* efendim. Çok üzüldüm.” (GK; s.86).

İşiniz kolay olsun: Bir iş yapmakta olanlara söylenen iyi dilek sözü.

“Fatma Bibi gülüyordu:

— *İşiniz kolay olsun!*

— Kolaysa başına gelsin ana...” (Tİ; s.51).

Kolay gelsin: Bir iş yapmakta olanlara söylenen iyi dilek sözü.

“— *Kolay gelsin, Fatma Bibi!..*

— Sağ olun çocuklar!.. Kolaysa başınıza, gelsin!..” (Tİ; s.157).

Kolaysa başına gelsin: “Kolay gelsin” diyen kişiye yapılan işin pek de kolay olmadığını ifade etmek için kullanılan bir söz.

“Fatma Bibi gülüyordu:

— *İşiniz kolay olsun!*

— *Kolaysa başına gelsin ana...”* (Tİ; s.51).

Kurtlar gibi açım: Bir insanın fazlasıyla hissettiği açlık duygusunun bir tasvir ediliş şeklidir.

“—Ben görmemişim ana!.. Kurtlar da acıkınca gözleri dönermiş. Ben de *kurtlar gibi açım.*” (Tİ; s.101).

Nur içinde yatsın: Sevilen ve sayılan bir ölüden söz ederken söylenir.

“— *Nur içinde yatsın* koca Atatürk...Türk milletine çok güzel bir yol açtı.” (Tİ, s.230).

Öl desen ölmez miyim: “Her ne istersen kabulümdür” anlamında kullanılan bir söz.

“— Sen *öl desen ölmez miyim* anacığım... Ben şimdilik kütükleri arık başında söndürür, ateşleri, korları, küller, döner gelirim...” (Tİ; s.108).

***Şu çocukları babasız, öksüz bırakma Allah'ım:** Evlatlarının öksüz kalmaması için Allah'a yapılan bir yakarış.

“— El açmış yalvarıyordum, şu çocukları babasız, öksüz bırakma Allah'ım, diyordum.” (Tİ; s.54).

Uğurlu olsun: Mutlu bir olay dolayısıyla söylenen bir iyi dilek sözü.

“İkizler, sevinçle gülerek, analarına cevap verdiler:

— Göçümüz *uğurlu olsun* ana...” (Tİ; s.19).

Yaşa: Memnuluk bildirmek için kullanılan "çok yaşa!" anlamında bir söz.

“Parlak, sevinçle ellerini çırpıtı: Yaşa Durak! Desene bize eğlence çıktı.” (Tİ; s.39).

Yaşasın: Yaşa, kahrolsun karşıtı.

“— *Yaşasın* Abuğ dayı... Pazar ekmeğini ben de çok severim.” (Tİ; s.221).

***Yüreğiniz kaygısız olsun:** “Kalbinizde üzüntüye, kedere yer olmasın” anlamında kullanılan bir temenni sözü.

“— Siz de boş durmadınız. *Yüreğiniz kaygısız olsun*, ben kusura bakmam.” (Tİ; s.44).

4.1.1.4.3. Dinî inançlar bildirenler:

Allah bağışlasın: "Tanrı çocuğun sağlıklı büyümesini sağlasın" anlamında kullanılan bir söz.

“— *Allah bağışlasın*... Korkulacak bir şey değil! Keskin bir zekâsı, dolu dizgin heyecanı, geniş bir hayal âlemi var!... Çocuğumuzda eksiklik yok! Her şey cömertçe verilmiş.” (GK; s.95).

Allah büyük: Günün birinde hakkını alacağına, kendine yapılan haksızlıkların düzeleceğine inanmak gerektiğini anlatan bir söz.

“Orası bir mektep gibi idi. Çalışanlar iyi para kazanan birer usta olabilirdi. Belki sonra Ayhan da okuluna dönebilirdi. *Allah büyüktü.*” (GK; s.110).

Allah esirgesin: "Tanrı korusun! Tanrı kötü durumla karşılaştırmayın!" anlamında kullanılan bir söz.

“Yoksa söylemek istediği, fakat söyleyemediği bir sözü mü vardı? *Allah esirgesin.* Yoksa hasta mıydı çocuğu?” (GK; s.170).

Allah korusun: "Tanrı tehlikeye, kötü duruma düşürmesin" anlamında kullanılan bir söz.

“— Ya... Ya bu kaza, bu kazanın çok büyüğü oğlunun başına gelseydi daha mı iyi idi?

Celil korku ile iliklerine kadar ürperdi.

— *Allah korusun* Süzen, *Allah korusun!* Neler söylüyorsun yavrucuğum?” (GK; s.56).

Allah'a ismarladık: Ayrılmanın kalan veya kalanlara söylediği bir iyi dilek sözü.

“Öğretmenimin ellerinden öperim. *Allahaismarladık* efendim!

— Güle güle evlâdım, kusura bakma...” (GK; s.86).

Âmin: "Öyle olsun, Allah kabul etsin" anlamlarında, duaların arasında ve sonunda kullanılan bir söz.

“— Sonra Allah'ım, sen çok cömertsin. Bize güzel bir ev ver. Orada mesut olalım. Ne olur Allahcığım, ne olur... *Âmin!*” (GK; s.90).

***Azat buzat Cennet kapısında bizi gözet:** Günahlarından arınmak, sevaba girmek amacıyla para ile kuş salarken söylenen bir söz.

“Sonra onu pencereden ‘Azat buzat, Cennet kapısında beni gözet!’ diye salıverdiği ‘Gümüş Kanat’ ismini taktığı güzel kuş. O kadar neşeli ötüyordu ki.” (GK; s.36).

Canına rahmet: "Allah rahmetini esirgemesin" anlamında kullanılan iyi dilek sözü.

“— *Canına rahmet* anam, çok güzel yün boyardı. Hem de hepsi kök boya ile.” (Tİ; s.201).

Çok şükür Yarabbi: Allah’a duyulan minneti dile getirme.

“— Karıcığım, evlât ekmeği yiyorum desene! Allah’ım! *Çok şükür Yarabbi!* Bugünleri gördüğüme! diyordu.” (GK; s.55).

Hayırdır inşallah: 1) Anlatılan bir rüyayı iyiye yormak için kullanılan bir söz.

“— Rüya imiş! dedi.

— *Hayırdır inşallah* yavrum!” (GK; s.39).

İnşallah: “Tanrı dilerse, Tanrı nasip ettiyse” anlamlarında dilek anlatan bir söz.

“— Güle güle evlâdım, kusura bakma... Haftaya *inşallah* hocan iyileşir.

Kemal:

— *İnşallah* efendim, dedi.” (GK; s.86-87).

Maşallah: "Ne güzel, Allah nazardan saklasın" anlamlarında beğenme duyguları bildiren bir söz.

“Yıkanıp giyinmesi, oturma odasına koşması o kadar kısa sürmüştü ki, kahvaltı masasına oturunca annesi:

— Ooo, *Maşallah!* dedi.” (GK; s.57).

Şükür olsun: 1) Tanrı'ya minnet duygusunu sunmak, şükreylemek. 2) Bir kimseye minnet duymak, gönülden borçlu olmak.

“Gözleri yaş içinde, yüzü sarı, bunlara değin sevinçliydi:

— Geçmiş olsun Parlak’ım Bin *şükür olsun...*” (Tİ; s.182).

Şükür: 1) İsim Tanrı'ya duyulan minneti dile getirme. 2)Mutlu bir olay veya durumdan, yapılan bir iyilikten duyulan hoşnutluğu bildirme.

“Fatma Bibi, onun ardından uzun uzun bakarak, gülümsedi:

— *Şükür* yetiştirene!.. Evimin erkeği oldu.” (Tİ; s.197).

Tanrı sizi ayırmasın: “Tanrı beraberliğinizi daim kılsın” anlamında kullanılan bir söz.

“Durak da onu öpüyordu. Fatma Bibi'nin gözleri yaşlanmıştı:

— *Tanrı sizi ayırmasın...*” (Tİ; s.45).

Tanrıya şükür olsun: Tanrı'ya minnet duygusunu sunmak, şükrelemek.

“— Aç gözünü Fatma!.. Ben, evinin erkeği, çocuklarının babası Hasan onbaşı, gayri yuvama dönebildim. *Tanrıya şükür olsun*, hepimiz sağsınız...” (Tİ; s.261).

4.1.1.4.4. Eleştirme, uyarma, tehdit etme ve meydan okuma bildirenler:

Düş önümüze: Bir kişiyi önüne katmak için söylenen bir söz.

“Fatma Bibi, adama damlarının yolunu gösterdi:

— *Düş önümüze* bakalım, içeride konuşalım...” (Tİ; s.66).

Görürüz: “İşin sonucunu anla, anlarsın” anlamında kullanılan bir tehdit sözü.

“ Ben çukuru daha önce kazacağım göreceksin...

Durak, sinsi sinsi gülüyordu:

— *Görürüz!..*” (Tİ; s.43).

İşin gücün yok mu: Gereksiz şeyler yaptığı, vaktini boşa harcadığı düşünülen kişiye karşı söylenen bir eleştiri.

“Parlak, yüzünü buruşturarak, yağız delikanlıya baktı:

— Recep dayı, senin *işin gücün yok mu*, herkesin ardına koşuyorsun?” (Tİ; s.97).

***İşiniz yaman, hâliniz dumandır:** Muhatabını perişan edip kötü duruma düşüreceğini ifade eden bir tehdit sözü.

“— Bundan sonra, hırsızlık yapmaya kalkarsanız *işiniz yaman, hâliniz, duman olur!*” (Tİ; s.92).

Zorla kız verilmez: Gelin adayının gönlü olmadan evliliğin gerçekleşmemesi gerektiğini anlatan bir eleştiridir.

“— Bakalım senin kızın köyün en yiğit delikanlısını beğenecek mi? Alacak mı? *Zorla kız verilmez.*” (Tİ; s.199).

4.1.1.4.5. Emir telakki etme bildirenler:

Başüstüne: Bir isteğin, buyruğun hemen yerine getirileceğini bildiren söz, oldu.

“— Hemşire hanım! Bu delikanlıyı sekizinci koğuşta on sekiz numaraya götür. Hastayla kısa bir görüşme yapacak.

Genç kız:

— *Başüstüne* efendim!” (GK; s.147).

Buyurun: Bir sesleniş karşısında "emredin" anlamında kullanılan bir söz.

“— Kemal...

— *Buyrunuz* efendim!...

— Kemal, seni karşıki hanımların atölyesine vereceğiz.” (GK; s.84).

Elimi öpen alır: “Rızamı alana kızımı veririm” anlamında bir söz.

“— Kızım köyün en güzel, en akıllı, en becerikli kızı olduktan sonra, *elimini öpen onu alır* Fatma, anlıyor musun?” (Tİ; s.199).

4.1.1.4.6. Hitaplaşma adabı bildirenler:

Ellerinden öperim: Birine duyduğun saygı ve sevgi göstermek için kullanılan bir söz.

“Süzen teyzem merak etmesin, olur mu?”

— Kemal:

— Ben söylerim! dedi. Annenin *ellerinden öperim...*” (GK; s.177).

Kim o: İşitilen sesin belirsizliği karşısında kullanılan seslenme sözü.

“Öğretmenin evinin soluk kırmızı boyalı tahta kapısının tokmağını iki kere, fakat saygılı bir şekilde vurdu.

Derinlerden bir ‘*Kim o?*’ sesi...” (GK; s.85).

4.1.1.4.7. Kutlama ve tebrik bildirenler:

***Dertli başımın güneşi doğdu:**Tüm üzüntülerin sona erip güzel günlerin başlayacağını anlatan bir söz.

“— Geceyi gündüz ettik. *Dertli başımın güneşi doğdu.* Yarı karanlık yüreğim aydınlandı. Şimdi yatalım, köylümüz, geldiğini duyarsa, ne bugün, ne de gece, seni uyutmazlar.” (Tİ; s.269).

Gözümüz aydın: Sevinçli bir olay dolayısıyla kullanılan bir kutlama sözü.

“Gözün, *gözümüz aydın* Durak... Tosun kurtuldu.” (Tİ; s.235).

Müjdem Var: Sevindirici haber verileceği zaman söylenen bir söz.

“— Ok, Tok!.. Size verilecek büyük bir *müjdem var...* Anlıyor musunuz?” (Tİ; s.140).

4.1.1.4.8. İzin isteme bildirenler:

Müsaade ederseniz: “İzninizle” anlamında kullanılan bir söz.

“— Sen okuluna, küçük bey! Müsaade ederseniz, kocama çıraklık şerefi bana kalsın!” (GK; s.163).

4.1.1.4.9. Öğüt bildirenler:

***Anasını hoşnut eden çocuklar, hiç yoksulluk çekmezler:** “Anne ve babasının gönül rızasını alan evlatların işleri her zaman rast gider” anlamında kullanılan bir söz.

“— Hiç unuttur muyum ana? Ben yanında olmasam, sana kim yardım eder? Kim ocağı yakar?”

— Aferin kızım. *Anasını hoşnut eden çocuklar, hiç yoksulluk çekmezler.*” (Tİ; s.29).

***Doğmak gibi ölmek de var bu dünyada:** “Dünya fanidir ve ölmek kaçınılmazdır”□ anlamında kullanılan bir söz.

“— İnsanlar yaşamak isterler çocuğum. Kendilerinden ziyade sevdiklerinin yaşamasını isterler... Fakat *doğmak gibi ölmek de var bu dünyada*. Gelen muhakkak ki, günün birinde gidecek.” (GK; s.120).

***Dünyada hazine çalışmak, saadet sağlıkmış:** İnsan çalışarak tembellikten ve yoksulluktan kurtulur, hantallığını üzerinden attığı için sağlığına kavuşur.

“— Ne hazine çıktı, ne altın!... Sonra anladım ki dün-yada hazine çalışmak, saadet sağlıkmış.” (GK; s.67).

***Dünyanın hâli belli olmaz:** Yaşamın insanoğlunun başına neler getireceğinin meçhul olduğunu anlatan bir söz.

“Abuğ Hasan, onun gözlerindeki bakışların sevinçli mahzunluğunu görünce, başını iki yana salladı:

— Ne dersin Fatma Bibi... *Dünyanın hali belli olmaz ki...*”

***Entarisinin eteğini toplayarak iş görenler yorulmazlar:** “İnsan kendini çalışmaya uygun hâle getirirse hem işi çabuk biter hem de daha az yorulur” anlamında bir söz.

“— Aferin kızım, entarisinin eteğini toplayarak iş gö-renler yorulmazlar.” (Tİ; s.22).

***Gelen muhakkak ki günün birinde gidecek:** “Herkes ölecek, ölmek kaçınılmazdır” anlamında kullanılan bir söz.

“— İnsanlar yaşamak isterler çocuğum. Kendilerinden ziyade sevdiklerinin yaşamasını isterler... Fakat doğmak gibi ölmek de var bu dünyada. *Gelen muhakkak ki, günün birinde gidecek.*” (GK; s.120).

4.1.1.4.10. Özür dileme bildirenler:

Affedersiniz: 1) Özür dilemek için söylenen bir söz. 2) Birisine rahatsızlık verildiğinde söylenen bir seslenme sözü. 3) Yanlış anlaşılma, görgü kurallarına aykırı düşme gibi durumlarda söylenen bir söz.

“— *Affedersiniz* babacığım... Matbaayı düşünüyordum. Dalmışım!...” (GK; s.8).

Kusura bakma:“Beni hoş gör” anlamında kullanılan bir temenni sözü.

“— Güle güle evlâdım, *kusura bakma*... Haftaya inşallah hocan iyileşir.” (GK; s.86).

Kusurumu bağışla: Yapılan bir hata karşında af dilemek amacıyla kullanılan bir temenni sözü.

“— *Kusurumu bağışla*, Abuğ dayı... Delilik ettim. Her adamın gizli bir işi olabilir. Birdenbire bunu düşünemedim...” (Tİ; s.131).

Özür dilerim: 1) Özrünü ileri sürerek bir işi yapmayı istememek, bir işten bağışlanmasını istemek. 2) Yaptığı bir yanlıştan ötürü bağışlanmasını istemek.

“Genç arkeolog:

— *Özür dilerim!* dedi.” (GK; s.114).

4.1.1.4.11. Rica etme, yalvarma ve çaresizlik bildirenler:

Ne yapmalı, dünya bu: Talihin insana neler göstereceğinin belli olmadığını anlatan bir sözdür.

“Abuğ Hasan, söylerken, sesinin yavaş yavaş yükseldiğini hissetmemiş, bunları Parlak’ın nasıl duyduğuna şaşıyor, ikizlerin yanında küçük düştüğüne üzülyordu. Başını önüne eğerek, mırıldandı:

— *Ne yapmalı, dünya bu!*” (Tİ; s.111).

Oldu bir iş: Gerçekleşen bir iş için hayıflanmanın gereksiz olduğunu anlatan bir söz.

“Parlak, küskün küskün Abuğ Hasan’a bakıyordu:

— Abuğ Hasan, bu senin hoşuna gitti mi?

Abuğ Hasan, başını salladı:

— Gitmedi amma, ne dersin? *Oldu bir iş...*” (Tİ; s.97-98).

Ricam var: Muhabata dileğini iletirken söylenen bir söz.

“— Aysan ablacığım, dedi, sizden bir *ricam var!*...” (GK; s.129).

Ricam olacak: Muhabata dileğini iletirken söylenen bir söz.

“Bunu da anneciğine hediye ediyorum, dedi, ecdadımdan kalma bir yadigârdır... Senden sadece bir *ricam olacak* Kemal... Yaparsın değil mi yavrucuğum?” (GK; s.151).

Zahmet oldu: “Size de yorgunluk ve zahmet verdim, kusuruma bakmayın” anlamında kullanılan bir söz.

“Parlak, utanarak gülümsedi:

— Sana, *zahmet oldu* ana.” (Tİ; s.44).

Zahmet olmazsa: "Rica ederim" yerine kullanılan bir nezaket sözü.

“— Elmaları yıkayıp sofrayı kurayım mı anneciğim?

Genç kadın soğan tahtasının üstünde ustalikle çabuk çabuk soğan doğruyordu.
Başını kaldırmadan:

— *Zahmet olmazsa* yavrum! dedi.” (GK; s.22).

4.1.1.4.12. Selamlaşma bildirenler:

4.1.1.4.12.1. Hâl ve hatır sorma:

Bugünün nasıl geçti: Muhatabının bir gün içinde başından geçenleri öğrenmek için kullanılan hâl hatır sözü.

“Kapıyı annesi açtı. Kemal kendini onun kolları arasında buldu. Temizlik, gül yaprağı, sarı yonca çiçeği kokan ana göğsü. Öpüştüler. Kulaklarında heyecanlı bir ses:

— *Bugünün nasıl geçti Kemal?*” (GK; s.52).

Nasıl gidiyor: Günlük yaşamın gidişatı hakkında bilgi almak için kullanılan hâl hatır sözü.

“— Kemal *nasıl gidiyor*, usta?

Soran Müdür Bey’di. Usta:

— Çok iyidir, dedi.” (GK; s.83).

Nasıl sın: Bir kimsenin hâlini hatırını öğrenmek için sorulan nezaket sorusu.

“Kemal, ona gülerek seslendi:

— Gümüş kanat!...*Nasıl sın?*” (GK; s.36).

Neyin var: Muhatabının hâlinde bir değişiklik sezildiğinde hatırını sormak için kullanılan bir söz.

“Annesinin göğsüne yüzünü gömdü. Sesli hıçkırıklarla ağlıyordu.

— Ne oldun Kemal? *Neyin var* senin?” (GK; s.153).

4.1.1.4.12.2. Tanışma:

Adım: Muhatabımıza ismimizi söylemeden önce kullandığımız bir tanışma sözü.

“— *Adım*, Abuğ Hasan. Her sözümde bir abuğ derim de, adımlı Abuğ Hasan koydular. Tandırlı köyündenim.” (Tİ; s.68).

Adınız ne: Muhatabımızın ismini öğrenmek için kullandığımız bir tanışma sözü.

“İçlerinden bir tanesi:

— Delikanlı, *adınız ne?* diye sordu.” (GK; s.91).

Benim adım: Muhatabımıza ismimizi söylemeden önce kullandığımız bir tanışma sözü.

“— Allahısmarladık! dedi. Sonra gülerek ilâve etti:

— *Benim adım* Kemal Usta!...

Çocuk da güldü. Bu gülüş zayıf yüzüne sağlık ve sevimlilik vermişti.

— *Benim adım* Ayhan Güven...” (GK; s.109).

Adın ne: Muhatabımızın ismini öğrenmek için kullandığımız bir tanışma sözü.

“— Eh anlat dinleyim. Çakallar, tilkiler için açtığımız faka ne diye konuk geldin? Senin *adın ne?* Hangi köydensin?” (Tİ; s.68).

4.1.1.4.12.3. Karşılaşma:

Günaydın: "İyi sabahlar" anlamında sabahları söylenen bir selamlama sözü.

“Yıkanıp giyinmesi, oturma odasına koşması o kadar kısa sürmüştü ki, kahvaltı masasına oturunca annesi:

— Ooo, Maşallah! dedi. Kemal güldü.

— *Günaydın* anneciğim... *Günaydın* babacığim...” (GK; s.57).

Hoş bulduk: "Hoş geldiniz" sözüne verilen karşılık.

“Abuğ Hasan, döğenden inerek onlara doğru yürüdü:

— Hoş geldiniz!..

— *Hoş bulduk* Abuğ dayı!.. İşin kolay gelsin!..

— Kolaysa başına gelsin...” (Tİ; s.120).

Hoş geldin: Gelen kişiye söylenen selamlama sözü.

“— *Hoş geldin* Fatma Bibi.

— Kız Parlak, büyümüşsün...

— Hele bir yerleşin de, hoş geldine geleceğiz.” (Tİ; s.19).

Merhaba: 1) Selam. 2)"Geniş ve mamur yere geldiniz, rahat ediniz, günaydın, hoş geldiniz" anlamlarında bir esenleşme veya selamlaşma sözü.

“— Sen paketleri mutfağa götür Kemalciğim. Şimdi babana *merhaba* deyip ben de ineceğim...” (GK; s.19).

4.1.1.4.12.4.Uğurlama, yolcu etme ve vedalaşma:

Allah'a ismarladık: Ayrılmanın kalan veya kalanlara söylediği bir iyi dilek sözü.

“Öğretmenimin ellerinden öperim. *Allahaismarladık* efendim!

— Güle güle evlâdım, kusura bakma...” (GK; s.86).

Gecen hayır olsun: "İyi akşamlar" anlamında akşam vakti kullanılan bir selamlama sözü.

“Daha elektriği söndüren karısı ‘*Gecen hayır olsun, Celilciğim*’ diye onu öpüp yandaki odaya geçer geçmez kulaklarına makinelerin sesleri doluyor ve o kanlı hayaller gözlerinde canlanıyordu.” (GK; s.29).

Gidin sağlıcakla: “Sağlıkla, esenlikle ve rahatlık içinde gideceğiniz yere ulaşın” anlamında kullanılan bir söz.

“İkizler de bağıldılar:

— Geç kalmayız ana, hoşça kal...

— *Gidin sağlıcakla...*” (Tİ; s.75).

Güle güle: “Üzüntüsüz bir hayat sürerek, gönül ferahlığı ile (giy, otur, kullan, büyüt vb.)” anlamlarında kullanılan bir iyi dilek sözü.

“— Gidelim Parlak. Kavaklıkta çocuklar bizi bekliyorlar. Hoşça kal ana.

— Sağ ol yavrum, *güle güle* git...” (Tİ; s.29).

Hayırlı geceler: “İyi akşamlar” anlamında akşam vakti kullanılan bir selamlama sözü.

“Kemal, uykusu gelince annesi ile babasına, ‘*Hayırlı geceler!*’ dedi. İkisini de öptü. Odadan çıktı.” (GK; s.55).

Hoşça kal: Ayrılan kimsenin kalanlara söylediği bir iyi dilek sözü.

“— Gidelim Parlak. Kavaklıkta çocuklar bizi bekliyorlar. *Hoşça kal* ana.

— Sağ ol yavrum, *güle güle* git...” (Tİ; s.29).

Kalın sağlıcakla: Ayrılırken kalanlara söylenen bir esenlik sözü, hoşça kal.

“Abuğ Hasan, Parlak’ın ardından yatacağı odaya giderken, onlara ayrı ayrı baktı:

— Hepiniz de sağ olun!..*Kalın sağlıcakla...*

4.1.1.4.13. Söz verme bildirenler:

Söz veriyorum: Bir işi yapacağını yahut yapmayacağını kesinlikle bildirmek.

“— Sizin dilediğiniz gibi olabilmek için çok çalışacağım, *söz veriyorum* öğretmenim!” (GK; s.178).

4.1.1.4.14. Sözü onaylama, reddetme ve kuvvetlendirme bildirenler:

Buna hayır diyemem: Reddedilemeyecek olaylar ve durumlar karşısında kullanılan bir onay sözüdür.

“— Belki de duvarlarda, taşların örgüleri arasında hazineler gömülüdür.

— Bak, *buna hayır diyemem* Kemal. Belki gömülüdür.” (GK; s.67).

Nasıl istersen: “Sen ne istersen o olsun” anlamında kullanılan bir söz.

“Celil, Kemal’e doğru bir göz attı. Sonra şefkatle, sevgi ile yumuşamış titreyen sesiyle:

— Peki yavrucuğum, *nasıl istersen!* dedi.” (GK; s.137).

Neyimize gerek: “ Ne işimize yarar, lazım değil” anlamında kullanılan bir söz.

“— Durmaya gelmez, kayıplarımızı bulduk. Artık kimseyle döğüşmek *nemize gerek...* Haydi, orman yoluna sapın!..” (Tİ; s.94).

***Sözümde, anlayışında yalan yok:** “Yalan değil, yalan yok” anlamında kullanılan bir söz.

“— Ben size demedim mi! Bu bir insandır. Sözümde, anlayışında yalan yokmuş!” (Tİ; s.62).

4.1.1.4.15. Şaşkınlık ve hayret bildirenler:

Allah Allah: Şaşma veya can sıkıntısı anlatan bir söz.

“— İşte babacığım, bunların arasından çıktı! diye içi görünen küçük bir kâğıt zarfı babasına uzattı.

Celil:

— *Allah Allah!*...dedi. Garip şey!...” (GK; s.138).

Bir de ne göreyim: Şaşırtıcı bir vakayı başka birine anlatırken söylenen anlam pekiştirici söz.

“— Yolcu, dönemeçlerde gözden yitiyor, sonra yine açığa çıkıyordu. Yakınlaştı, yakınlaştı. *Bir de ne göreyim*, bizim eve doğru gelmiyor mu?” (Tİ; s.249).

Eyvah: Beklenmedik, kötü, hoşla gitmeyen bir haber veya olay karşısında duyulan acınma, üzüme sözü.

“— Haydi kalk, dedi, kahvaltı hazır!... Kemal saatine baktı.

— *Eyvah!*... Geç kaldım işime...” (GK; s.106).

Geceyi gündüz ettik: Zamanın nasıl geçtiği anlaşılmadığı durumlarda kullanılan bir söz.

“— Geceyi gündüz ettik. Dertli başımın güneşi doğdu. Yarı karanlık yüreğim aydınlandı. Şimdi yatalım, köylümüz, geldiğini duyarsa, ne bugün, ne de gece, seni uyutmazlar.” (Tİ; s.269).

Hayrola: "Ne var, ne oluyor" anlamında kullanılan bir söz.

“Kapı aralanmış, Abuğ Hasan’ın başı uzanmıştı:

— *Hayrola*, ne var?” (Tİ; s.233).

Olacak iş değil: Olması, yapılması uygun olmayan.

“Birdenbire bütün üzüntülerden kurtuluvermek! Bu, imkânsız bir şeydi.

— *Olacak iş değil!*... İnanamam...” (GK; s.171).

Rüya mı yoksa: Gerçekleşmesi imkânsız durum karşısında söylenen bir şaşma sözü.

“Kemal, gözlerini oğuşturarak annesine gülümsedi.

— Bu da *rüya mı yoksa*? Şimdi kızaktaydınız. Başınızda beyaz kürk bir kalpak, sırtınızda güzel bir kürk vardı.” (GK; s.105).

Şayanı hayret: Hayrete layık, hayret etmeye değer.

“— *Şayanı hayret!* dedi. Bu, çok eski bir Türk pulu... Öyle sanıyorum ki 1862 de Posta Nazırı Agâh Efendi'nin zamanında, onun himmetiyle bastırılan ilk Türk posta pullarındandır...” (GK; s.138).

4.1.1.4.16. Şikâyet bildirenler:

Bak şu aksiliğe: Bir işin yolunda gitmemesi durumunda kullanılan bir söz.

“— Ama bu kitap eski Türkçe. *Bak şu aksiliğe*. Dedim ya, çocukluğumdan kalma bir şey...” (GK; s.82).

Ne çabuk unuttun: Bir şeyin alışıldan veya gösterilenden daha kısa bir zamanda akıldan çıkması durumunda söylenen bir şikâyet sözü.

“— Bilmez gibi soruyorsun? Yüz kere anlattığım şeyler... *Ne çabuk unuttun!*” (Tİ; s.55).

4.1.1.4.17. Takdir ve iltifat bildirenler:

Evimin erkeği oldu: Eşi olmayan kadınların yetişmiş erkek evlatları için kullandıkları bir iltifat sözü.

“Fatma Bibi, onun ardından uzun uzun bakarak, gülümsedi:

—Şükür yetiştirene!..*Evimin erkeği oldu.*” (Tİ; s.197).

İyi maşallah: Umulmadık durumlar karşısında söylenen bir söz.

“Kemal içinden ‘Yüzü pembe, gözleri canlı. *İyi maşallah!*’ dedi. Sonra sesini yükselterek:

— Sizi çok iyi gördüm ustacığım dedi.” (GK; s.132).

Sizi iyi gördüm: Rahatsızlığı olan bir kimsenin durumunun iyiye gitmesi hâlinde söylenen bir iltifat sözüdür.

“Kemal içinden ‘Yüzü pembe, gözleri canlı. İyi maşallah!’ dedi. Sonra sesini yükselterek:

— *Sizi çok iyi gördüm* ustacığım dedi.” (GK; s.132).

Canım kurban olsun yaratana: Bir şeye hayran kalındığında söylenen bir söz.

“— Parlak, haydi kalk siniyi kur!..

— Peki ecem, *canım kurban olsun seni yaratana!*” (Tİ; s.200).

4.1.1.4.18. Teşekkür ve minnet bildirenler:

Bin şükür: Mutlu bir olay veya durumdan, yapılan bir iyilikten duyulan hoşnutluğu bildirme.

“Allah’ım, sana *bin şükür!* Onu bize bağışladın!” (GK; s.141).

Çok şükür: Tanrı'nın verdiği nimetlerden hoşnutluğu anlatan bir söz.

“—Babacığım, *çok şükür*, kurtuldu sayılır.” (GK; s.147).

Eksik olma: “Var ol, sağ ol!”□ anlamında kullanılan bir söz.

“— Haydi, sen de kardeşinle git! Bugünlük senin işin de benim olsun...

— Sağ ol, *eksik olma* anacığım...” (Tİ; s.45).

Hakkını nasıl ödeyeceğim: Minnettar olunan kimseler için kullanılan bir teşekkür sözü.

“—Hocamın *hakkını nasıl ödeyeceğim?* diye kendi kendine sordu. Belki daha sonraları güzel bir hediye alırdı.” (GK; s.79).

Sağ ol: İyilik, yardım veya hoş giden bir davranış karşısında "çok yaşa, teşekkür ederim" anlamlarında söylenen bir söz.

“— Size geçmiş olsun geldi! dedi.

— *Sağ ol* yavrum!... Benim için ne büyük nimet... Allah'ın ne büyük lütfü... Yarabbi!...” (GK; s.149).

Sağ olsun: 1) Biri için sitem yollu bir şey söyleneceği zaman söyleyenin iyi niyetini belirtmek amacıyla sözün başına getirilen bir söz. 2) Bir kişiye güven duyulduğu zamanlarda kullanılan bir söz.

“— *Sağ olsun* patronum da hatırımı sayar, tamirata bu odaya sokmadı.” (GK; s.132).

Teşekkür ederim: Yapılan bir iyiliğe karşı duyulan kıvanç ve gönül borcunu anlatma.

“— *Teşekkür ederim* Kemal! O, yatağında hep sizlere dua ediyor. Şimdilik Allahısmarladık.” (GK; s.177).

Teşekkürlerimizin hatırası: Yapılan bir iyiliğe karşı duyulan gönül borcunu ödemek için bırakılan bir anı.

“— Sana *teşekkürlerimizin hatırası* olmak üzere Bizans Kongresi madalyasını vermeye, arkadaşlarım beni memur etti.” (GK; s.112).

4.1.1.4.19. Töre, gelenek ve kültürel değerleri yansıtanlar:

Bir erkek çocuğa ağlamak yakışmaz: Erkeklerin gözyaşı dökmemesi gerektiğine duyulan inancı ifade eden bir söz.

“İçinden ‘*Bir erkek çocuğa ağlamak yakışmaz!*’ diyordu. Fakat gözyaşları iki küçük dere hâlinde göz pınarlarından taşıyordu. Kendini tutamıyordu. Gözyaşları akıyordu işte...” (GK; s.161).

Fakirlere helva dağıt: “Başından bela ve musibetleri savmak için sadaka ver” anlamında kullanılan bir söz.

“Sağdan, soldan:

— Geçmiş olsun Parlak!

— Kurban kes, Fatma Bibi!..

— *Fakirlere helva dağıt Fatma Bibi!..*” (Tİ; s.176).

Kurban kes: “Başından bela ve musibetleri savmak için bir hayvanı keserek etini dağıt” anlamında kullanılan bir söz.

“Sağdan, soldan:

— Geçmiş olsun Parlak!

— *Kurban kes, Fatma Bibi!..*

— *Fakirlere helva dağıt Fatma Bibi!..*” (Tİ; s.176).

4.1.1.4.20. Uyarı bildirenler:

Çocuk işi değil: Yapılacak işin çocuklara uygun olmadığını belirtmek için kullanılan bir uyarı sözü.

“Uzaklardan Mikloş Efendi’nin sesini duyar gibi oldu:

— Sen babanla, annenle konuş yavrum!...*Bu çocuk işi değil!...*” (GK; s.168).

Dikkat et: “Özenli davran” anlamında kullanılan bir söz.

“— Ya düşersem, Recep dayı?

Sıkı tutun!...*Dikkat et!...*” (Tİ; s.172).

Küçükler giremez: Ortamın küçük yaştakiler için uygun olmadığını belirtmek için kullanılan bir uyarı sözü.

— Bir hastayı ziyarete geldim efendim!...dedi.

Adam lâkayt, gevşek bir tavırla Kemal'e hiç önem vermeden:

— *Küçükler giremez, yasaktır!* dedi.” (GK; s.146).

Yasaktır: Yapılması istenmeyen durumlar için kullanılan bir uyarı sözü.

— Bir hastayı ziyarete geldim efendim!...dedi.

Adam lâkayt, gevşek bir tavırla Kemal'e hiç önem vermeden:

— *Küçükler giremez, yasaktır!* dedi.” (GK; s.146).

4.1.1.5. Terimler

Yazar eserlerinde çok sayıda terim kullanmıştır. Tespit edilen terimler sınıflandırılmıştır.

Aşağıda yazarın eserlerinde kullandığı terimlerin anlamları, hangi kitaba ait oldukları, kitapta geçtiği satırlar sayfa numaraları ile birlikte verilmiştir.

4.1.1.5.1. Ağaçişleri Terimleri:

Çekiç: Bir sap ve ucuna takılmış metal bir ağırlıkla yapılmış, güçlü vuruş sağlayan aygıt.

“Evde babasının testere, rende, *çekiç*, tornavida, kargaburun, daha bir sürü marangoz aletleri vardı.” (GK; s.19).

Kargaburnu: Uçları karga gagası gibi kıvrık olan araçların ortak adı.

“Evde babasının testere, rende, *çekiç*, tornavida, *kargaburun*, daha bir sürü marangoz aletleri vardı.” (GK; s.19).

Rende: Düz ya da eğmeçli ağaç yüzeylerini düzeltmek ve biçimlendirmek amacı ile kullanılan araç. Ağaçtan ince talaşı kesme etkisi ile çıkarır.

“Evde babasının testere, *rende*, çekiç, *tornavida*, kargaburun, daha bir sürü marangoz aletleri vardı.” (GK; s.19).

Testere: Üzerinde yapacağı işe göre ya da kesilen gerece göre değişik biçimde dişler bulunan özel çelikten lama.

“Evde babasının *testere*, *rende*, çekiç, *tornavida*, kargaburun, daha bir sürü marangoz aletleri vardı.” (GK; s.19).

Tornavida: Başlı kanallı ağaç vidalarını döndürerek vidalamak ya da çıkarmak için kullanılan el aracı.

“Evde babasının testere, *rende*, çekiç, *tornavida*, kargaburun, daha bir sürü marangoz aletleri vardı.” (GK; s.19).

4.1.1.5.2. Anatomi ve Biyoloji Terimleri:

Ağız: Yüzde, avurtlarla iki çene arasında bulunan, ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye yarayan ve besinlerin sindirilmeye başlandığı organ.

“Adamın, kocaman *ağzının*, etli kalın dudakları, bir torba *ağzı* gibi büzüldü.”(Tİ; s.64).

Ayak: Bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü.

“*Ayakları* kaldırımlardan kesiliyordu sanki.”(GK; s.35).

Bacak: Vücudun kasıktan tabana kadar olan bölümü.

“Parlak, *bacaklarını* da bana dola...” (Tİ; s.173).

Burun: Alınla üst dudak arasında bulunan, çıkıntılı, iki delikli koklama ve solunum organı.

“Yolda düşüp bayılınca, babanız, beni kucaklayarak eve getirmiş, vücudumu ovmuş, soğan koklatmış, yün yakarak dumanını *burnuma* tutmuş, zorlukla ayılmışım.”(Tİ; s.56).

Damar: Canlı varlıklarda kanın veya besleyici sıvıların dolaştığı kanal.

“Fatma Bibi, *damarlarındaki* kanın donduğunu, bacaklarının karıncalandığını hissediyor, gözlerinde ateşten beneklerin uçtuğunu görüyordu.”(Tİ; s.260).

El: Kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan, tutmaya ve iş yapmaya yarayan bölümü.

“Fatma Bibi’nin sağlam, kuvvetli *eline*, ince parmaklı küçük bir el yapıştı.”(Tİ; s.65).

Göz: Görme organı.

“Bu, geniş yassı burunlu, küçücük kara gözlü, kalın kaşlı bir adamdı.”(Tİ; s.63).

Hücre: İnce bir zar içindeki protoplazma ve çekirdekten oluşmuş, bir organizmanın yapı ve görev bakımlarından en küçük birliği, göze.

“Bütün vücudu en küçük *hücrelerine* kadar ürperiyordu.”(GK; s.38).

Kalp: Göğüs boşluğunda, iki akciğer arasında, vücudun her yanından gelen kanı akciğerlere ve oradan gelen temiz kanı da vücuda dağıtan organ, yürek.

“*Kalbi* sıcak sıcak göğsünde çarpıyordu.”(GK; s.35).

Karaciğer: Karın boşluğunun sağında bulunan, öd salgılayan, şeker depolayan, iri, açık kahverengi organ.

“Kedi tüyü *karaciğerde* kist yaparmış...”(GK; s.162).

Kaş: Gözlerin üzerinde kemerli birer çizgi oluşturan kısa kıllar.

“Bu, geniş yassı burunlu, küçücük kara gözlü, kalın *kaşlı* bir adamdı.” (Tİ; s.63).

Kemik: İnsanın ve omurgalı hayvanların çatısını oluşturan türlü biçimdeki sert organların genel adı.

“Bu, sararmış derisi *kemiklerine* yapışmış yüz Nevzat Bey’in yüzü olamazdı.”(GK; s.33).

Kol: İnsan vücudunda omuz başından parmak uçlarına kadar uzanan bölüm.

“Celilciğim, sen bir çocuğun iki *kolunu* kurtarmak için dört parmağını feda etmişsin.”(GK; s.29).

Kulak: Başın her iki yanında bulunan işitme organı.

“Madem ki anladın, ben de sana söyleyeyim. Gel, *kulağını* ağızıma yaklaştır.”(Tİ;s.104).

Mikrop: *Mikroskopla görülebilen, çürümeye, mayalanmaya ve hastalıklara yol açan bir hücreli canlı.*

“Bana da dedi ki Kemal’e *mikrop* geçmesin. Dersimiz haftaya kalacak.”(GK; s.86).

Omuz: Boynun iki yanında, kolların gövdeye bağlandığı bölüm.

“*Omzunda* hafif bir dokunuş. Sıçradı.” (GK; s.36).

Parmak: *İnsanda ve bazı hayvanlarda ellerin ve ayakların son bölümünü oluşturan, boğumlu, oynak, uzunca organların her biri.*

“*Parmaklarının* yaraları düzelmişti, ama sargıları açamıyordu.” (GK; s.29).

Turnak: İnsanda ve birçok omurgalı hayvanda parmak uçlarının dış bölümünü örten boynuzsu tabaka.

“Akşamları elleri, *turnaklarının* arası kararmış; mürekkep, kağıt, kola, matbaa kokarak eve dönerdi.” (GK; s.5).

4.1.1.5.3. Askerlik Terimleri:

Onbaşı: On ere kumanda eden asker, erin üstündeki ilk rütbe.

“*Onbaşım*dı... Ne gözü pek, yılmaz askerdii!” (Tİ; s.69).

Savaş: İki ya da daha çok devletlerin, istediklerini kabul ettirmek ya da başkasının isteklerine boyun eğmemek amacıyla, birbiriyle diplomatik ilişkilerini keserek silâhlı güçlerle vuruşmaları.

“Askerlikte onbaşı olmuş, *savaşlara* girmiş, birkaç yara almıştı.”(Tİ; s.68).

4.1.1.5.4. Botanik Terimler:

Ağaç: Meyve verebilen, gövdesi odun veya kereste olmaya elverişli bulunan ve uzun yıllar yaşayabilen bitki.

“Kamçı dallı *ağaçlar* rüzgârda sallanıyordu.”(GK; s.41).

Armut: Gülgillerden, çiçekleri beyaz, yurdumuzun her yerinde yetişen bir ağaç (*Pirus communis*).

“Durak bahçedeki ağaçlara bakıyordu. Bunların hepsi, elma, *armut*, erik, kayısı, dut, kiraz ağaçlarıydı.”(Tİ; s.46).

Arpa: Buğdaygillerden bir bitki (*Hordeum vulgare*).

“Güçlü, kuvvetli bir kadın olduğu için, kocasının yokluğu ile işleri aksamamış, tarlalarını sürmüş, ekmiş, biçmiş, buğdayını, *arpasını* almış, çocuklarını, aç çıplak bırakmayarak geçindirmişti.” (Tİ; s.24).

Buğday: Buğdaygillerin örnek bitkisi (*Triticum*).

“İkizler sabahtan öğleye kadar köy okuluna, öğleden sonra analarıyla tarlaya gidiyorlar, *buğdayların* kıyılarına ektikleri sebzeleri çapalıyorlar, çalışıyorlardı.” (Tİ; s.30).

Çalı: Böğürtlen, ahududu gibi küçük, dalları dibinden çatallanan ve sapları odunsu bitki.

“Kenardaki *çalı* yığınının bir demet çalı çekerek, kümesin deliğini tıkadı.” (Tİ; s.39).

Çınar: İki çeneklilerden, 30 metreye kadar uzayabilen, gövdesi kalın, uzun ömürlü, geniş yapraklı bir ağaç (Platanus).

“Tepeleri binanın çatısını aşan koca *çınarların* artık kavrulmaya başlayan yaprakları arasında, ince dallarda gözlerini gezdirdi.” (GK; s.10).

Çiçek: Bir bitkinin, üreme organlarını taşıyan çoğu güzel kokulu, renkli bölümü.

“Radyatörlerin üstlerini örten somaki mermer raflarda mavi, pembe *çiçek* açmış sümbül saksıları dizili idi.”(GK; s.99).

Çiğdem: Zambakgillerden, türlü renklerde çiçek açan, çok yıllık, yumrulu bir kır bitkisi, mahmur çiçeği (Colchicum).

“Kuşlar alabildiğine ötüyor, ince bir rüzgâr taze çimenleri, *çiğdemleri*, kır çiçeklerini titretiyor, ağaç yapraklarında dolaşıyordu.” (Tİ; s.79).

Dağın: Kara ağaçgillerden, düz kabuklu, kerestesi sert ve dayanıklı bir ağaç, çıtlık, menengiç (Celtis australis).

“Yine küçük düzlükte, *dağın* ağacının dibinde mola verdiler.”(Tİ; s.13).

Dut: Dutgillerden, kuzey yarım kürenin genellikle ılıman bölgelerinde yetişen, yapraklarıyla ipek böceği beslenen ağaç (Morus).

“Bahçeden, dam başınakadar yükselen *dut* ağacının atlas yaprakları, taze gün doğusu rüzgârıyla hışırdıyor, sallanıyorlardı.” (Tİ; s.115).

Elma: Gülgillerden, çiçekleri pembe veya beyaz bir ağaç (Pirus malus).

“Büyük dut, erik, kiraz, *elma* ağaçlarının gölgelerinde, zümrüt gibi çayırlar büyümüştü.” (Tİ; s.20).

Erik: Gülgillerden, beyaz çiçekli bir ağaç (Prunus domestica).

“Fatma Bibi, ileride, *erik* ağacının dallarındaki küçük eriklere bakan ikizlere seslendi.” (Tİ; s.20).

Gövde: Ağaç ve bitkilerin dallarının dışında kalan ana bölümü.

“Yaprakları sararıp dökülen, uzun uzun boylu, ince dallı *gövdeleri* çırıl çıplak olan kavakların altları, artık gölgeli değildi.” (Tİ; s.205).

Karanfil: Karanfilgillerden, güzel renkli çiçekler açan bir süs bitkisi (*Dianthus caryophyllus*).

“Bu, yakından koklanınca insanın genzini yakan *karanfil* kokusuna benziyordu.” (GK; s.60).

Kavak: Söğütgillerden, sulak bölgelerde yetişen, boyu bazı türlerinde 30-40 metreye değin çıkan, kerestesinden yararlanılan uzun boylu bir ağaç (*Populus*).

“Çocuklar! Miyetolun! *Kavaklardan* düşmeyin!” (Tİ; s.46).

Kayısı: Gülgillerden, sıcak veya ılık iklimlerde yetişen, çiçekleri pembemsi beyaz bir ağaç (*Prunus armeniaca*).

“Durak bahçedeki ağaçlara bakıyordu. Bunların hepsi, elma, armut, erik, *kayısı*, dut, kiraz ağaçlarıydı.” (Tİ; s.46).

Kekik: Ballıbabagillerden, karşılıklı küçük yapraklı, beyaz, pembe, kırmızı başak durumunda çiçekleri olan ve çiçeği baharat gibi kullanılan, odunsu saplı, kokulu bir bitki (*Thymus vulgaris*).

“Ortalığı, açık gümüş rengi bir aydınlık, havayı tatlı bir serinlik, taze ot, *kekik*, mahun kokuları kaplamıştı.” (Tİ; s.11).

Kestane: Kayıngillerden, ılıman iklimlerde yetişen, 25-30 metre kadar boylanabilen, kerestesi doğramacılıkta kullanılan bir orman ağacının yenebilen kabuklu meyvesi (*Castanea sativa*).

“Sobada *kestane* pişecek, nar soyulacak.” (GK; s.82).

Kır çiçeği: Kırlarda kendiliğinden yetişen çiçek.

“Kuşlar alabildiğine ötüyor, ince bir rüzgâr taze çimenleri, çiğdemleri, *kır çiçeklerini* titretiyor, ağaç yapraklarında dolaşıyordu.” (Tİ; s.79).

Kiraz: Gülgillerden, ılıman iklimlerde yetişen bir meyve ağacı (*Cerasus avium*).

“Büyük dut, erik, *kiraz*, elma ağaçlarının gölgelerinde, zümrüt gibi çayrlar büyümüştü.” (Tİ; s.20).

Kök: Bitkileri toprağa bağlayan ve onların, topraktaki besi maddelerini emmesine yarayan klorofilsiz bölüm.

“Ağaçlar da kırılıyor, bazen *kökleri* meydana çıkararak devriliyorlardı.”(GK; s.41).

Kökboyası: Kökboyasıgillerden, 1-2 metre uzunluğunda, çalı görünüşünde, gövdesi sert dikenli, kök sapları boyacılıkta kullanılan, çok yıllık bir bitki, kızılboya, kızılkök, yumurtakökü (*Flubia tinctorum*).

“Boyalarımız burada. Yalnız *kök boya* gerek. Onları da çıkarırsak, tamam.” (Tİ; s.196).

Mahunya: İki çeneklilerden, çiçekleri sarı renkte, kokulu ve salkım durumunda olan, köklerinden sarı boya çıkarılan bir süs bitkisi (*Mahonia*).

“Ortalığı, açık gümüş rengi bir aydınlık, havayı tatlı bir serinlik, taze ot, kekik, *mahun* kokuları kaplamıştı.”(Tİ; s.11).

Nergis: Nergisgillerden, bazı türlerinde beyaz, bazılarında sarı renkteolan çiçekleri ayrı veya bir kök sap üzerinde şemsiye durumunda, açılmadan önce bir yenle örtülü bulunan, 20-80 santimetre yüksekliğinde, soğanlı bir süs bitkisi (*Narcissus*).

“Kırmızı kiremitleri ile sevimli bir çatısı, güller, sümbüller, *nergislerin* açtığı bir bahçesi...” (GK; s.176).

Soğan: Zambakgillerden, yemeklere tat vermek için yumrusu ve yeşil yaprakları kullanılan güzel kokulu bitki (*Allium cepa*).

“Genç kadın soğan tahtasının üstünde ustalıklarla çabuk çabuk *soğan* doğruyordu.” (GK; s.22).

Söğüt: Söğütgillerden, sulak yerlerde yetişen, yaprakları almaşık ve alt yüzleri havla örtülü büyük bir ağaç (Salix).

“Bendi koca *söğüdün* önüne kurdunuz ha?” (Tİ; s.149).

Sümbül: Zambakgillerden, soğanla üretilen, 15-20 santimetre yüksekliğinde, çiçekleri keskin kokulu ve türlü renkli, çok yıllık bir süs bitkisi (Hyacinthus orientalis).

“Kırmızı kiremitleri ile sevimli bir çatısı, güller, *sümbüller*, nergislerin açtığı bir bahçesi...” (GK; s.176).

Turp: Turpgillerden, yaprakları tüylü, çiçekleri beyaz, sarı, mor renkli bir bitki (Raphanus sativus).

“Genç kadın tepsideki tabakları masaya sıralıyordu. Bir porselen kâse dolusu kırmızı *turplarla* süslü yeşil salata...” (GK; s.24).

Yaprak: Bitkilerde solunum, karbon özümlemesi, terleme vb. olayların oluştuğu, çoğu klorofilli, yeşil ve türlü biçimdeki bölümler.

“Çınarların dallarında bir tek *yaprak* bile yoktu.” (GK; s.42).

Yonca: Baklagillerden, başak durumundaki çiçekleri kırmızı veya mor renkli, hayvanlara yem olarak yetiştirilen çayır bitkilerinin genel adı (Trifolium).

“Hem, tarla kenarındaki arıkların kıyısında taze *yoncalar* çıkmış... Onları yerler...” (Tİ; s.119).

4.1.1.5.5. Coğrafya Terimleri:

Dere: Genellikle yazın kuruyan küçük akarsu.

“Parlak, ayağındaki yemenileri çıkarmış, yerlere kadar uzun, kırmızı basma entarisinin eteklerini toplamış, topuklarına inen donunun paçalarını sıvayarak *dereye* girmişti.” (Tİ; s.13).

Yayla: Akarsularla derin bir biçimde yarılmış, parçalanmış, üzerinde düzlüklerin belirgin olarak bulunduğu, deniz yüzeyinden yüksek yeryüzü parçası, plato.

“Köyde herkes kasabaya göç etmezdi. Yalnız kasabada kış damı olanlar, kışın *yaylada* kalmazlardı.” (Tİ; s.213).

Çiftlik: Tarım ve hayvancılıkla uğraşılan, kimi tarım ve hayvan ürünlerinin işlendiği, tek evle köy arası bir kırsal yerleşme türü.

“— *Çiftlikte* kimse olmadığı için, çaldıkları hayvanları rahatça orada biriktirdikten sonra, şehre götürüp satıyorlarmış.” (Tİ; s.79).

4.1.1.5.6. Dini Terimler:

Cami: Müslümanların namaz kılmak için toplandıkları yer.

“*Caminin* avlusuna girdi. Başını kaldırarak minarelere baktı.” (GK; s.88).

Cennet: Dinî inanışlara göre dünyada iyilik yapanların, günahsızların, öldükten sonra sonsuz bir mutluluğa kavuşacakları yer, uçmak, behişt.

“Babacığım Nevzat Bey *cennete* mi gidecek?” (GK; s.156).

Dua: Yakarış.

“İçinden *dua* etmek, Allah’a yalvarmak istekleri ateş ateş taşıyordu.” (GK; s.88).

Ezan: Müslümanlıkta namaz vaktini bildirmek için müezzinin yüksek sesle yaptığı çağrı.

“*Ezan* sesindeki çağırışı duyuyordu.” (GK; s.88).

Kilise: Hıristiyanların ibadet etmek için toplandıkları yer.

“Kemal “Sarnıç değildir. Bir *kilise* kalıntısı olabilir. Tonozların yapı tarzından devir belli olur” gibi sözlerden hiçbir şey anlamıyordu.” (GK; s.63).

Namaz: İslam’ın beş şartından biri olan ve Müslümanların günde beş vakit, dinî kurallara göre yapmak zorunda oldukları ibadet, salat.

“İkinci *namazına* gelenler pabuçlarını çıkararak içeri giriyorlardı.” (GK; s.88).

4.1.1.5.7. Edebiyat Terimleri:

Türkü: Hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume.

“Fakat başının sisler içinde saklı bir noktası vardı ki, oradan şiirler, renkli rüyalar, sıcak alevler, parlak ışıklar, senfoniler, *türküler*, bir pınar suyu duruluğu ile yüreğini dolduran sevgiler taşardı, işte o köşeye yeni bir sevgili yerleşmişti.”(GK; s.79).

Mâni: Genellikle birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı olan, daha çok hecenin yedili ölçüsüyle söylenen halk şiiri.

“Bazı geceler, komşuları geliyor, *mâniler* okuyorlar, bilmeceler söylüyor, eğleniyorlardı.”(Tİ; s.245).

Tekerleme: Çoğunlukla, masalların genellikle başında bulunan □Bir varmış bir yokmuş. “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde” gibi uyaklı giriş veya ara sözler.

“Ana oğul çok zamanlar beraber okudukları masalların *tekerlemeleri* ile konuşurlardı. Annesi masalın bir tekerlemesini söyler.” (GK; s.95).

4.1.1.5.8. Gökbilim Terimleri:

Ay: Yeryuvarlağının uydusu, ona en yakın gökcismi.

“Kavorit ismini verdikleri dünyanın yer çekiminden kurtaracak madde ile kaplamışlar, bununla Dünya’dan *Ay’a* uçmuşlardı.” (GK; s.116).

Gezegen: Güneş çevresinde dolanan, ondan aldıkları ışığı yansıtan gök cisimlerinin ortak adı, seyyare, planet.

“Kapalı gözlerinde “sayısız yıldızların mavi tarlası” dediği güneşi, ayı, bütün *gezegenleri* ile gök canlanıyordu.” (GK; s.122).

Kamer: Ay.

“Bu kitap eski Türkçe, ismi de bir tuhaf: “*Kamerde İlk İnsanlar*”. (GK; s.15).

Samanyolu: Gök kubbeyi bir büyük daire boyunca saran, milyonlarca yıldız ve gaz bulutundan oluşmuş donuk ışıklı kuşak. Evrende bu kuşak sarmal yapılı mercimek biçiminde bir uzay adaşdır. Güneş bu ada içinde sarmalın kollarından biri üzerinde bulunur.

“*Samanyolu*, mavi ışıklı yüzü ile ay, göz kamaştırır altın güneş.” (GK; s.122).

Yerçekimi: Yer'in çekme kuvveti.

“Kavorit ismini verdikleri dünyanın *yer çekiminden* kurtaracak madde ile kaplamışlar, bununla Dünya'dan Ay'a uçmuşlardı.” (GK; s.116).

4.1.1.5.9. Hayvanbilim Terimleri:

Akrep: Akreplerden, sıcak ve nemli yerlerde yaşayan, kıvrık ve kalkık kuyruğunda zehirli iğnesi olan bir tür böcek (Scorpio).

“Ya bir yerde başıma çöküverirse! Ya bir *akrep*, çıyan sokarsa!” (GK; s.63).

At: Tek parmaklılar (Perissodactyla) takımının, atgiller (Equidae) familyasından, küçük başlı ve kısa kulaklı, uzun kıllı yele ve kuyruğu olan, geniş bir tırnakla çevrilmiş olan üçüncü parmağının ucu ile yere basan, bütün dünyaya yayılmış, erkeğine aygır, dişisine kısrağ denilen bir tür.

“Katırlar, *atlar*, eşekler, dörtına kalkmışlar, yedekteki hayvanlar sürüklenircesine koşuyorlardı.” (Tİ; s.95).

Ayı: Memelilerin etobur takımından, beş parmaklı, tabanlarına basarak yürüyen, yurdumuzda boz türü bulunan, iri gövdeli hayvan (Ursus arctos).

“Kümesin yanına bir fak yapmışız, gece yarısı, çukura bir *ayı* düşmüş.” (Tİ; s.40).

Balık: Omurgalılarından, suda yaşayan, solungaçla nefes alan ve yumurtadan üreyen hayvanların genel adı.

“Buğulu sabahlar, renkli akşamlar, kar beyazı ile ağaran, yağmurlarla yıkanan, yeşili sararıp yeniden doğan, kırlarında ekinler, dallarında yemişler, fidelerinde sebzeler,

çingirakları ötüşen koyun sürüleri, ağlarda gümüş kıvranırlarla insanların yaşaması için ölen *balıklar...*” (GK; s.123).

Buzağı: Yeni doğmuş, ana sütüyle beslenen sığır yavrusu.

“Ana; *buzağı*, dişi olursa benim, erkek olursa Durak’ın olsun...” (Tİ; s.44).

Çakal: Etoburlardan, sürü hâlinde yaşayan, kurttan küçük bir yaban hayvanı (Canis aureus).

“Tavukların ikisini, bir de ak horozu *çakal* yemiş!” (Tİ; s.27).

Çıyan: Çok ayaklılardan, sarımtırak renkte, zehirli bir böcek (Scolopendra).

“Ya bir yerde başıma çöküverirse! Ya bir akrep, *çıyan* sokarsa!” (GK; s.63).

Eşek: Atgillerden, uzun kulaklı binek ve hizmet hayvanı, merkep, karakaçan, uzun kulaklı (Equus asinus).

“Katırlar, atlar, *eşekler*, dörtnala kalkmışlar, yedekteki hayvanlar sürüklenircesine koşuyorlardı.” (Tİ; s.95).

Geyik: Geyikgillerden, erkeklerinin başında uzun ve çatallı boynuzları olan memeli hayvan (Cervus elaphus).

“Yanından, koşumlarında çingiraklar ötüşen, *geyikler* koşulu büyük kızaklar geçiyordu.” (GK; s.105).

Güvercin: Güvercingillerden, hızlı ve uzun zaman uçabilen, kısa vücutlu, sık tüylü, evcilleşmiş birçok türü bulunan, yemle beslenen bir tür kuş (Columba).

“Yeni Cami’nin önüne gelince merdivenlerde, kurşun kubbelerde, pencerelerde kabarmış tüyelerine sarınıp güneşlenen, meydanda fakir çocukların gelip geçenlere sattıkları mısırları kapışmak için konup kalkan *güvercinleri* seyretti.”

Horoz: Tavukgillerden, tavuğun erkeği olan kümes hayvanı.

“Durak, bizim tavukları, *horozu* unuttun galiba?” (Tİ; s.23).

İshak kuşu: Bataklık baykuşu.

“Bahçelerde, karşılıklı öten *İshak*, Yakup kuşlarının sesleri, yaprakları hışırdatan rüzgâr, derenin arığın şırıltısı el ele vermiş...”

Katur: Atgillerden, kısırak ile erkek eşeğin çiftleşmesinden doğan melez hayvan.

“Parlak, *katırları* yedeğe almış yürüyorlar, arkalarından, daha uzun tüyleri kırılmamış koyunları...”

Kedi: Kedigillerden, köpek dişleri iyi gelişmiş, kasları çevik ve kuvvetli evcil, küçük memeli hayvan, pisik (*Felis domesticus*).

“Ayakları beyaz patikli, kömür karası bir yavru *kedi* Kemal'in yanı sıra koşuyordu.” (GK; s.87).

Koyun: Geviş getirenlerden, eti, sütü, yapağısı ve derisi için yetiştirilen evcil hayvan (*Ovis aries*).

“Buğulu sabahlar, renkli akşamlar, kar beyazı ile ağaran, yağmurlarla yıkanan, yeşili sararıp yeniden doğan, kırlarında ekinler, dallarında yemişler, fidelerinde sebzeler, çingirakları ötüşen *koyun* sürüleri, ağlarda gümüş kıvranımlarla insanların yaşaması için ölen balıklar...” (GK; s.123).

Köpek: Köpekgillerden, boy ve biçim bakımından pek çok cinsi olan, çok iyi koku alan, sadık, bekçilik ve avcılık gibi işler için beslenen memeli hayvan (*Canis familiaris*).

“*Köpek* de severdi, ama annesi ancak bahçeli bir evleri olursa bir *köpek* alabileceklerini söylemişti.” (GK; s.40).

Kurt: Köpekgillerden, Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'da yaşayan, postu gri sarı renkli, yırtıcı, etçil memeli hayvan (*Canis lupus*).

“Tavuklara hırsız mı geldi? Çakal, *kurt* mu indi?” (Tİ; s.38).

Kuş: Yumurtlayan omurgalılarından, akciğerli, sıcakkanlı, vücudu tüylerle örtülü, gagalı, iki ayaklı, iki kanatlı uçucu hayvanların ortak adı.

“Pencereye yakın bir dala, ufacık bir *kuş* ayağından asılmıştı.” (GK; s.10).

Örümcek: Örümcekler takımından, ince bir ağ kurarak küçük böcekleri avlayan eklemli bir hayvan (Aranea).

“Eline bir tahta parçası aldı, *örümcek* ağlarını bozarak yürümeye başladı.” (GK; s.65).

Post: Herhangi bir hayvanın, işlenmiş ya da işlenmemiş olarak derisi.

“Küçük kız, ocağın karşısındaki *posta* diz çökerek oturdu.” (Tİ; s.217).

Serçe: Serçegillerden, insanlara yakın yerlerde yaşayan, kışın göçmeyen, koyu boz renkli, ötücü küçük bir kuş (Passer domesticus).

“Bir ilkbahar havası yaratan *serçeler* daldan dala sığıyorlardı.” (GK; s.85).

Tavuk: Sülüngillerden, eti ve yumurtası için üretilen kümes hayvanı (Gallus).

“Ben, yalnız başıma on beş *tavuğu*, bir horozu nasıl getireyim?” (Tİ; s.23).

Tilki: Köpekçillerden, uzunluğu 90, kuyruğu 30 santimetre kadar, ırklarına göre çeşitli renklerde olan, ağız ve burnu uzun ve sivri, kümes hayvanlarına zarar veren, kürkü beğenilen bir memeli türü (Vulpes).

“Kim bilir kızım, görünürlerde yok. Ya çaldılar, ya da *tilki*, çakal kaptı!” (Tİ; s.38).

4.1.1.5.10. Hukuk ve Toplumbilimleri Terimleri:

Devlet: Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık.

“Atatürk, Türk milleti ile el ele büyük Türk devrimini yaptı. Türkiye *Devleti*'ni kurdu.” (Tİ; s.229).

Hükümet: Toplum bireylerinin iç ve dış güvencelerini ve birbirleriyle ilişkilerini sağladığı gibi onların her tür gereksinmelerini karşılayan bir ya da birkaç kişiden oluşan yasal ya da geleneksel yönetici güç.

“Din ile devlet işlerini ayırdı. *Hükümetimiz* laik oldu.” (Tİ; s.229).

Kanun: Yasa.

“Kıyafet *Kanunu* ile bunları kaldırdı.” (Tİ; s.230).

4.1.1.5.11. Kimya Terimleri:

İyodoform: Kimyasal formülü CHI_3 olan iyodoform, sarı, kristalimsi bir antiseptiktir.

“Kemal, tentürdiyot, lizol, *iodoform* ve daha isimlerini bilmediği çeşitli ilaç kokularının havasını kapladığı beyaz koridorda hemşirenin peşi sıra yürürken kalbi şiddetle çarpıyordu.” (GK; s.147).

Lizol: Krezol içeren dezenfektan ve antiseptik için ticari ad.

“Kemal, tentürdiyot, *lizol*, iodoform ve daha isimlerini bilmediği çeşitli ilaç kokularının havasını kapladığı beyaz koridorda hemşirenin peşi sıra yürürken kalbi şiddetle çarpıyordu.” (GK; s.147).

Şap: Bir değerlikli metal sülfatlarının üç değerlikli metal sülfatlarıyla oluşturdukları çift tuz.

“— Öyle ki, çarşı boyaları, ne kadar iyi kaynatılsa gene soluyor. Ben, *şapla*, tuzla kaynatıyorum, ancak böylelikle boyalarım solmuyor.”

Tentürdiyot: Mikrop kapmasını önlemek için bir kesik veya sıyrığa sürülen iyot tentürü.

“Kemal, *tentürdiyot*, lizol, iodoform ve daha isimlerini bilmediği çeşitli ilaç kokularının havasını kapladığı beyaz koridorda hemşirenin peşi sıra yürürken kalbi şiddetle çarpıyordu.” (GK; s.147).

4.1.1.5.12. Mimarlık Terimleri:

Firuze: Küpe ve yüzük taşı gibi süslemede kullanılan, mavi renkli, saydam olmayan hidratlı doğal alüminyum ve fosfattan oluşan değerli bir mineral.

“Süzen, gümüş çerçevesi, iri firuze taşlı yüzüğü Kemal’in avucundan usulca aldı.” (GK; s.156).

Kubbe: Yarım küre biçiminde olan ve yapıyı örten dam, kümbet.

“Sultanahmet Camisi muhteşem *kubbeleri*, minareleri ile maviliklerin önünde yükselmişti.” (GK; s.76).

Tonoz: Tuğla ve harçla örülmüş, alttan obruk, yarım silindir biçiminde tavan örtüsü.

“Kemal “Sarnıç değildir. Bir kilise kalıntısı olabilir. *Tonozların* yapı tarzından devir belli olur” gibi sözlerden hiçbir şey anlamıyordu.” (GK; s.63).

4.1.1.5.13. Müzik Terimleri:

Davul: Büyük ve enlice bir kasnağın iki yanına deri geçirilerek yapılan, tokmak ve değnekle çalınan çalgı.

“Kulaklarında çalparaların, *davulların*, köslerin sesi, küçük yüreğinde deli vuruşlar.” (GK; s.61).

Senfoni: Orkestra için bestelenmiş, birkaç bölümden oluşan uzun müzik eseri.

“Fakat başının sisler içinde saklı bir noktası vardı ki, oradan şiirler, renkli rüyalar, sıcak alevler, parlak ışıklar, *senfoniler*, türküler, bir pınar suyu duruluğu ile yüreğini dolduran sevgiler taşardı, işte o köşeye yeni bir sevgili yerleşmişti.”(GK; s.79).

Sarkı: Tonlama değişiklikleriyle çeşitli duygular uyandıran uyumlu, ezgili insan sesleri dizisi.

“*Sarkılarına* dağlar karşılık veriyor, her yan, taze çocukların dinç sesleriyle çınlıyordu.” (Tİ; s.84).

4.1.1.5.14.Tarım Terimleri:

Ambar: Depo.

“— *Ambarın* kapısına yanaştım, kulağımı dayayarak içeriyi dinledim.” (Tİ; s.78).

Tarih terimleri:

Mehter: Mehterhane takımında görevli kimse.

“Kulaklarında *Mehter* takımının kocaman çalparaları çalıyordu.” (GK; s.161).

Tarih: İnsanların, üyesi buldukları toplumu etkileyen eylemlerinden doğan, olayları zaman ve yer göstererek anlatan; bu olaylar arasındaki nedensel ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkilenmeleri araştırıp gösteren bilim.

“İnsan, *tarih* okudukça, kendini ve milletini daha iyi tanıyor.” (Tİ; s.229).

4.1.1.5.15.Tıp Terimleri:

Kist: İçi koloit, yağ vb. sıvı veya yarı sıvı bir madde ile dolu patolojik torba.

“Kedi tüyü karaciğerde *kist* yaparmış...”(GK; s.162).

Sıtma: Anofel türü sivrisineğin sokmasıyla insandan insana bulaşan, titreme, ateş ve ter nöbetleriyle kendini gösteren bir hastalık, ısıtma, malarya.

“Bu sıralarda kötü bir *sıtmaya* yakalandım. Artık çalışamaz olmuştum.” (Tİ; s.265).

4.1.1.5.16. Yerbilim terimleri:

Kemer: Katmanlı kayaçlarda bir kıvrımın kabarık tepe yeri, tekne karşıtı.

“Usta Barba'nın kalın sesle söyledikleri, basık *kemerli* dehlizde çok esrarlı bir hava yaratıyordu.” (GK; s.67).

Linyit: Birleşimindeki karbon oranı % 60-70 olan, kahverengi veya siyah kömür.

“Sokağın deniz tarafından esen serin rüzgâr, her zamanki mangal kömürü, *linyit* kömürü kokularını sürüp götürmüş olmalıydı ki Kemal temiz hava ile ciğerlerini doldurdu.” (GK; s.78).

4.1.1.5.17. Zanaat Terimleri

Şalvar: Köy kadınları tarafından giyilen, bol dikilmiş pantolonu andıran don.

“Durak, bıçağını alarak, *şalvarının* cebine koydu.” (Tİ; s.50).

Yal: Köpekler ve sığırlar için hazırlanan, sulu biçimde tüketilen, öğütülmüş tahıllar veya kepeğin sıcak suda haşlanmasıyla yapılan hayvan çorbası.

“Ana itlere *yalyapmadık*. Karınları aç kalacak!” (Tİ; s.36).

4.1.1.6. Yöreye Has Söyleyişler

Cahit Uçuk’un “Gümüş Kanat” çocuk romanında olaylar İstanbul’da geçmektedir. Kahramanların İstanbul ağzı ile konuştuğu eserde yöresel sözcük bulunmamaktadır. Yazarın “Türk İkizleri” çocuk romanında ise olaylar Sivas’ın bir köyünde gerçekleşmiştir. Bu nedenle yazar bu eserinde sıkça yöresel sözcük kullanmıştır.

Aşağıda yazarın eserlerinde kullandığı yöresel sözcükler açıklanmış, yöresel sözcüklerin hangi kitaba ait olduğu ile kitapta geçtiği satırlar sayfa numaraları ile birlikte yöresel sözcüklerin altında verilmiştir.

Abuğğ: Köylü dilinde “aman” manasına gelir.

“— Adım, Abuğ Hasan. Her sözümde bir *abuğ* derim de, adımlı Abuğ Hasan koydular.” (Tİ; s.68).

Ağu: Zehir.

“Oracıkta, kapı dibinde, kocasının kuvvetli göğsüne yaslanarak, uzun, yorucu ve yalnız geçen yılların acısını, *ağusunu* dökmek ister gibi ağladı.” (Tİ; s.262).

Altın baş: Köylülerin bir çuha parçası üzerine, altın liralara dizerek yaptıkları süslü başlık.

“— Sana uzun etekli ipek urbalar alacak, saçına altın saçak, başına *altın baş* yaptıracaktı.” (Tİ; s. 199).

Altın saçak: Köylüler ince örgü saçlarının ucuna küçük altınlardan süsler yaparlar.

“— Sana uzun etekli ipek urbalar alacak, saçına *altın saçak*, başına altın baş yaptıracaktı.” (Tİ; s. 199).

Amanın: Korku, dehşet, hayret, üzüntü, sevinç bildirir ünlem.

“— *Amanın* bacım, kızını soğuk algınlığından öldüreceğiz!” (Tİ; s.127).

Amma: Ama, fakat.

“— Bu dağ yolundan gideceğiz. Biraz zorluk çekeceğiz *amma* kestirmedir.” (Tİ; s.84).

Ana: Anne.

“— Hiç bir şey demiyeydim *ana!*” (Tİ; s.198).

Anbar: Yiyecek ve bazı eşyanın saklandığı yer.

“Abuğ Hasan, *anbarın* kapısına yaklaşarak, hayvanından atladı.” (Tİ; s.87).

Argaç: Halı ilmiklerini tutturmak için her sıranın arasına atılan ip.

“...renk renk yün yumaklarından sarkan ipliklerden, ilmikler yaparak küçük çakısı ile kesiyor, bir sıra bitince *argaç* yünü geçirerek, kirkitliyor...” (Tİ; s.199).

Arık: Suyu, bahçeden akan küçük dere.

“Kabı kaçağı, bahçeden geçen *arıkın*kenarına taşıdılar.” (Tİ; s.34).

Ayakcak: Merdiven.

“Biraz sonra üçü birden dam *ayakcağımdana*şağı indiler.” (Tİ; s.117).

Ayaz: Kuru soğuk.

“Akşama doğru keskin bir *ayaz* çıkararak, her yanı dondurdu.” (Tİ; s.256).

Ayvan: Önü açık sofa.

“Biraz sonra, *ayvanda*, kahvaltı sinisinin çevresine sıralanıp oturmuşlardı.” (Tİ; s.155).

Bacı: Kız kardeş.

“— Amanın *bacım*, kızı soğuk algınlığından öldüreceğiz!” (Tİ; s.127).

Batman: Altı kilo.

“Haliya lâzım olan bir *batmanyünü* yıkayıp kurutmuşlardı.” (Tİ; s.191).

Bıldır: Geçen yıl.

“— Yaşa Durak. *Bıldırdanbu* yıla iyice uzamışsın!” (Tİ; s.157).

Bibi: Hala.

“Fatma *Bibi*, kızının huyunu bilirdi.” (Tİ; s.14).

Biliyon: Biliyor.

“— Sorma ana, biz bugün neler neler yaptık! Şimdik nereden geliyoruz, *biliyon* mu?” (Tİ; s.100).

Birlik: Beraber, birlikte.

“— Okumaya yalnız gitmeyeceğim, Parlak!

— Kiminle *birlik* gideceksin?

— Seninle!..” (Tİ; s.151).

Bir yol: Bir kere, aslında, ondan sonra.

“— Amma, *bir yol* da senin ağzından dinliyeyim.” (Tİ; s.182).

Besi: Beslenen, besiye çekilmiş hayvan.

“— Sonra daha, sen, halı dokuyacaksın, ben koçumu *besiye* sokacağım.” (Tİ; s.219).

Boyunduruk: Öküzlerin boyunlarına takılıp birlikte çalışmayı sağlayan aygıt.

“Parlak, döğeni durdurarak öküzleri *boyunduruktan* çıkardı.” (Tİ; s. 124).

Bulamaç: Hayvanlara verilen sulu yem.

“Çuvaldan büyük bir tas dolusu arpa unu aldı. Su ile karıştırdı. Koyuca bir *bulamaç* yaptı.” (Tİ; s.37).

Bu yol: Bu sefer, defa.

“— *Bu yol*, yine içime bir kurt düştü. Sakın, ben öldüm diye, Fatma evlenmesin?” (Tİ; s.266).

Buyur: Emret.

“Parlak, birden ayağa kalktı. Üstüne, saçlarına yapışan samanları silkerek anasına doğru koştu:

— *Buyur* ana!..” (Tİ; s.121).

Bürük: Başörtüsü.

“Altın başını başına takarak üzerine beyaz, uzun *bürükünü* örttü.” (Tİ; s.41).

Caymak: Vazgeçmek.

“Küçük kız söylemekten *caymıştı*:

— Hiçbir şey demiyecektim ana!” (Tİ; s.198).

Cicim: Köylülerin battaniye gibi kullandıkları ince kilim.

“Elinde Parlak’ın çamaşırları ve yumuşak yünden bir *cicim*ledönüp geldi.” (Tİ; s.177).

Çağnağa: Şelale, çağlayan.

“Köyün ilerisindeki *çağnağadan* boşluklara fırlayarak aşağı bin parça olarak düşmek daha kötü, daha zor bir ölümdü.” (Tİ; s.168).

Çapa: Tavanlarda tuğlaların altına konulan, tarla, bahçe çevirmekte kullanılan, ince uzun yontulmuş ağaç.

“Durak, eline bir *çapa*, sırtına küçük bir heybe alarak bahçeden çıktı.” (Tİ; s.197).

Çelik: Çelik çomak oyununda, parmak kalınlığında, yaklaşık 50 cm uzunluğunda, uygun ağaç dalından kesilmiş uzun çubuk, bir nevi sopa.

“Ebe sağ elindeki *çeliği*, sol elinde duran çomağa vurarak havalandırdı.” (Tİ; s.206).

Çemremek: Kolunu veya paçalarını sıvamak, eteğini toplamak.

“Suyu çok derenin yanma gelince, kumlara oturarak yemenilerini, çoraplarını çıkararak, paçalarını, eteklerini *çemrediler*.” (Tİ; s.214).

Çıkın: Bezden yapılmış kese, torba.

“Fatma Bibi, takadan bir kaç *çıkın* alarak, kızına gösterdi.” (Tİ; s.196).

Çift: Toprağı sürmek için birlikte koşulan iki hayvan.

“Köy deresi gümüş gibi parlayarak görünüyor; yapraksız kalan ağaçların arasından görünen damların bacalarından dumanlar tütüyor, alanlarda köylüler *çift* sürüyorlardı.”(Tİ; s.210).

Çift Çubuk: Koşum takımı.

“— Gitme kal, Abuğ Hasan! Evimizin adamı olursun, bizimle beraber *çiftimize çubuğumuza* çalışırsın.

Çimmek: Yıkanmak, yüzmek.

“— Biz, niçin çayda göl yapıp *çimmiyoruz*?

Çul: Keçi kılından yapılmış kilim.

“Tertemiz ak sıvalı yerlere, hasırlar, onların üzerine keçi kılından bir yolu beyaz, bir yolu kara, *çullar* döşediler.” (Tİ; s.217).

Çökelek: Yağı alınmış süttten yapılan bir nevi peynir.

“Ocağın karşısında kurulan kahvaltı sinisinin içinde, bir tabak *çökelek*, kabak reçeli, pekmez, yufka ekmeği, onları bekliyordu.” (Tİ; s.43).

Dağın: Leblebi gibi küçük yemişler veren bir ağaç.

“Yine küçük düzlükte, *dağın* ağacının dibinde mola verdiler.” (Tİ; s.214).

Dam: Köylüler evlerine dam derler. Köy dilinde ev demektir.

“Evlerine sapan köşeyi dönünce, yeşillikler arasından *damları*göründü.” (Tİ; s.19).

Dam başı: Yaz gelince köylüler evlerinin taraça gibi düz olan damında yatarlar. Damın üstüne ‘Dam başı’ derler.

“Bahçeden, *dam başına* kadar yükselen dut ağacının atlas yaprakları, taze gün doğusu rüzgârıyla hışırıyor, sallanıyorlardı.” (Tİ; s.115).

Davar: Koyun.

“İkizler, ahırdan *davarlarını* salıverdiler.” (Tİ; s.212).

Dincik: Şimdi.

“—Niye gülüyorsunuz biliyonuz mu? *Dincik* sizi korkutayım dedim, ardınızdan bağırdım, amma, siz aldırış etmediniz!” (Tİ; s.96).

Dişlemek: Isırmak.

“Durakla koç Tosun’un sevgisini Ok kıskanıyor, onun titreye titreye sallanan kuyruğunun peşinden gidiyor, Durak’ın görmesinden korkarak, gizlice onu *dişlemek* istiyordu.” (Tİ; s.193).

Doğüş: Döğüşmek.

“— Durak, çocukluğu bırak! Azılı hırsızlarla *doğüş* kolay değil.” (Tİ; s.95).

Don: İç çamaşırı.

“Parlak’ın ıslak urbasını, iç gömleğini, *donunu* çıkararak, temiz çamaşırları giydirdiler.” (Tİ; s.177).

Döğen: Buğday tanesini, sapından ayırmak için harman yerlerinde kullanılan araç.

“— Sahi Parlak, *döğen* bizi bekliyor.” (Tİ; s.116).

Döşek: Yatak.

“— Anam, damda *döşeklerin* altına serdiğimiz eski hasır bize verir mi dersin?” (Tİ; s.127).

Dürmeç: Köy sandviçi.

“Fatma Bibi, ağacın dibine bıraktığı heybeden yufka ekmeği, tulum peyniri çıkardı, yufka ekmeğinin içine peynirleri sererek *dürmeç*yaptı.” (Tİ; s.14).

Ece: Erkek kardeş.

“— Bir şeyciklerim yok, *ecem*.” (Tİ; s.182).

Eğirmek: Yün, pamuk gibi şeyleri iğ ile büküp iplik durumuna getirmek.

“— Öyle güzel taramışsın ki Parlak, insanın kaba kaba değil, incecik *eğireceği* geliyor.” (Tİ; s.195).

Emmi: Amca.

“— Hasan *Emmi*, demek ki babamın öldüğüne, sen de benim gibi inanmıyorsun?” (Tİ; s.70).

Entari: Giysi.

“Biraz önce, kaparak, *entarisinin* cebine soktuğu mektubu çıkardı.” (Tİ; s.131).

Erince: Varınca.

“Dik yokuş sonuna *erince*, ince patika, köy yolunda genişledi.” (Tİ; s.18).

Erişte: Köy makarnası.

“Kışlık *eriştelerinikesip*, dam başında kurutmuş, temiz gaz tenekelerine yerleştirmişlerdi.” (Tİ; s.190).

Essah: Sahi, gerçek.

“— Bu düş *essah* olsaydı ne olurdu?” (Tİ; s.250).

Fak: Kapan.

“— Erken ama, tavuk hırsızına *fak* kuracağız, unuttun mu?” (Tİ; s.40).

Gayrı: Artık, bundan böyle.

“— Eh, *gayrı* bana izin verin, yoluma gideyim.” (Tİ; s.71).

Gayri: Artık, bundan böyle.

“— Ben, evinin erkeği, çocuklarının babası Hasan onbaşı, *gayri* yuvama dönebildim.” (Tİ; s.261).

Geliyon: Geliyorsun.

“— Sen nereden *geliyon*? Nereye gidiyon? İlk baştan sen söyle Recep dayı!” (Tİ; s.96).

Gidiyon: Gidiyorsun.

“— Sen nereden *geliyon*? Nereye *gidiyon*? İlk baştan sen söyle Recep dayı!” (Tİ; s.96).

Gocuk: Kurt postundan kürk ceket.

“— Babanızın *gocuğunu*, şalvarını, kasketini kar içinde görünce sormuş...” (Tİ; s.58).

Gömmece yalak: Bir köy oyunudur.

“*Gömmece yalak* oyununda, gömülmek Topaç’ın gücüne gitmişti.” (Tİ; s.

Gurk: Kuluçka.

“— Çok acıdık ama, yumurtaya başladıklarını, kara tavuğun *gurk* olduğunu, Hasan dayının karısı söyleyince sevindik.” (Tİ; s.27).

Gülüyon: Gülüyorsun.

“— Ne *gülüyon* Recep dayı? Başına tuhaf bir iş mi geldi?” (Tİ; s.96).

Güvey: Damat.

“— Sen gelin, Durak *güvey* olurken, onların hepsini size vereceğim.” (Tİ; s.57).

Haley: Beş on kişinin omuz omuza vererek hep birden oynadığı meydan oyunu.

“Meydanın ortasında oyunlar oynuyorlar, *haley* tepiyorlar, mutlu bayram gününde, bütün yürekleri ile eğleniyorlardı.” (Tİ; s.242).

Harman: Biçildikten sonra tahıl demetlerinin üzerinden düven geçirilerek tanelerin başaklarından ayrılması işi.

“Göz alabildiğine ova, bütün köyün ekini biçilmiş, bütün köyün döğeni kurulmuş bazı tarlalarda *harman* savuruyorlardı.” (Tİ; s.123).

Hasır: Saz, kabuk, yaprak vb. bir bitki maddesiyle örülmüş taban veya tavan örtüsü.

“Durak, içerden, *hasırları*, keçi kılından dokunmuş, beyaz, siyah yollu çulları taşıyordu.” (Tİ; s.22).

Hayda: Haydi.

“— *Hayda* şimdi bunları damımıza taşıyalım.” (Tİ; s.21).

Hayma:Bağ ve bahçelerde çalı çırpıdan yapılan çardak.

“*Hayma*, tarlanın kıyısından akan arık başına kurulmuştu.” (Tİ; s.124).

Hele: Şöyle.

“— *Hele* bir yerleşin de, hoş geldine geleceğiz.” (Tİ; s.19).

Herif: Adam.

“— Benim gibi kart *herif* üç ayda okumayı öğrenebilir mi hiç?” (Tİ; s.112).

İt: Köpek.

“Fatma Bibi, kızının süzgün yüzüne, uykulu gözlerine, gülümseyerek baktı:

— Sen yat! *İtlerin* yalım ben yaparım.” (Tİ; s.36).

İtik: Kayıp, yitik.

“— Bütün köyün *itiklerini* bulup getireceğiz.” (Tİ; s.81).

Karşıcı: Gelenleri karşılayan kimse, karşılayıcı.

“— Şu yamacın ardındaki yoldan geçerek döndüm, size *karşıcı* çıktım.” (Tİ; s.96).

Katık: Yiyecek şeyler.

“Üçü de, istekle *katıklarını* yiyor, üstü kaymaklanmış sıcak sütlerini içiyorlardı.” (Tİ; s.155).

Kavim: Kavi, kuvvetli.

“— *Kavim* tutun Parlak!” (Tİ; s.168).

Kavurma: Sonbaharda koyun, keçi keserek kavururlar, tenekelere basarlar; tenekeden çıkarıp yerler, yemeklere koyarlar.

“Kilerden kabak reçeli, *kavurma* çıkararak, Parlak’ın kurduğu sininin dört yanına sıralarken sokak kapısı vuruldu.” (Tİ; s.222).

Kerpiç: Köylülerin, saman karışık çamuru kalıplara dökerek yaptıkları bir nevi tuğla.

“Durak, tavukları, ikişer, üçer evin yanında, önü tahta parmaklıklı, *kerpiçten* yapılmış kümese götürerek bırakıyordu.” (Tİ; s.27).

Kesmece: Üzüm veya dut şirasından yapılan köy yemişi, tatlı pestil.

“Çimenlerin üzerine bir peşkir sererek, ekmeği, tulum peynirini, *kesmece* ve sucuklarını sıraladı.” (Tİ; s.86).

Kirkit: İşlenen ilmikleri, tamamlanan sıraları bastırmak için kullanılan bir çeşit demir tarak.

“...renk renk yün yumaklarından sarkan ipliklerden, ilmikler yaparak küçücük çakısı ile kesiyor, bir sıra bitince argaçyününü geçirerek, *kirkitliyor...*” (Tİ; s.199).

Komaz: Koymaz.

“Anasının elini boş *komaz*. Ona yün yetiştirir.” (Tİ; s.191).

Krep: İnce ipekli yemeni.

“Entariler, papuçlar, kutular, boncuklar, keseler, başörtüleri, mendiller, yağlıklar, *krepler*, yazmalar, kumaşlar...” (Tİ; s.57).

Kürük: Kar küremek için kullanılan bir çeşit kürek.

“Sırtlarına kalın hırkalarını giyerek, ellerine kar *kürüklerini* alarak, arka kapıdan bahçeye çıktılar.” (Tİ; s.252).

Kürüme: Kazıyıp sıyırmak anlamına gelir.

“İki kardeş ellerindeki kürüklerle damı *kürümeye* başladılar.” (Tİ; s.254).

Lağlanmak: Alay etmek.

— Bu sözün doğru, ecem amma, bir şeycik daha sorayım.

— Yine kendin cevabını verirsin!

— *Lâğlanma* benimle!” (Tİ; s.147).

Lûğ: Selin, akarsuyun getirdiği ince çamur, tortu, birikinti.

“Temizlenecek kar bitince, damın yumuşak ve ıslak topraklarını *lûğ* taşı ile lûğladılar.” (Tİ; s.254).

Lûğla(mak):Sel, akarsu ince çamur, birikinti getirip yığmak.

“Temizlenecek kar bitince, damın yumuşak ve ıslak topraklarını *lûğ* taşı ile lûğladılar. (Tİ; s.254).

Makat: Köylüler divan gibi minderlere derler.

“Küçük taban, *makat*, yastık, duvar halıları varmış.” (Tİ; s.237).

Mintan: Giysi.

“Kızlar entarilerini çıkarmışlar, iç gömlekleriyle, oğlanlar *mintanlarını* atmışlar iç donlarıyla kalmışlardı.” (Tİ; s.152).

Miyet olun: “Mukayyet olun, dikkat edin” manasına gelir.

“— Çocuklar! *Miyet olun!* Kavaklardan düşmeyin!” (Tİ; s.46).

Nemize: Neyimize.

“— Artık kimseyle döğüşmek *nemize* gerek... Haydi, orman yoluna sapın!” (Tİ; s.94).

Ola: Köy dilinde “acaba” manasına gelir.

“— Nereye gitti *ola* ?..”(Tİ; s.129).

Olam: :Olayım.

“— Benim bir tanecik kardeşim. Kurban *olam* sana.” (Tİ; s.45).

Ölüyon: Ölüyorum.

“Fakın yanına yaklaştılar. Fatma Bibi, öne doğru eğilerek baktı. O sırada yine o çağırış ortalığı kapladı:

— *Ölüyon!*” (Tİ; s.62).

Palan: Eşeğe veya ata vurulan yayvan semer.

“Abuğ Hasan, çocukların getirdiği tavukları, katırların, atların, eşeklerin *palanlarının* arkasına iyice bağladı.” (Tİ; s.90).

Pastık: Dut pestili.

“— Komşuda, *pastık* seriyorlarmış.” (Tİ; s.148).

Pazar Ekmeği: Köylüler, kasabada memurlar için yapılan fırın ekmeğine “Pazar ekmeği” derler.

“— *Pazar ekmeğini* ben de çok severim.” (Tİ; s.221).

Perdahlamak: Parlatmak.

“— Parlak, hasırları seriyorsun ama kızım, yerler süpürülmedi, ak toprakla sıvanıp *perdahlanmadı* daha.” (Tİ; s.22).

Peşkir: Genellikle pamuk ipliğinden dokunmuş ince havlu.

“Hasan onbaşı, tasında kalan erik hoşafının son kaşığına içerek, ağzını *peşkire* sildi.” (Tİ; s.264).

Pınar: Çeşme.

“Durak, o sırada, su dolu sitille *pınardan* dönmüştü.” (Tİ; s.33).

Sayrı (Seyri): Hasta.

“— Kızı *sayrı* edeceğiz. Çocuğun üstü başı sırsıklam yaş.” (Tİ; s.177).

Sığırtmaç: Büyükbaş hayvan güden kimse, sığır çobanı, nahır.

“Köyün davarlarını alana götüren *sığırtmaç*, tozu dumana katarak geliyor, inek böğürmeleri, kuzu melemelerine karışıyordu.” (Tİ; s.118).

Sini: Tepsi.

“Yemek *sinisini* Parlak’ın yatağı yanına kurdu.” (Tİ; s.183).

Sitil: Bakırdan su kovası.

“Durak, odadan, küçük kalaylı *sitili* almıştı.” (Tİ; s.31).

Sofa: Evlerde oda kapılarının açıldığı genişçe yer, hol.

“Dört göz odası, bir de odaların açıldığı uzun *sofası*, her odanın ve sofanın birer ocağı vardı.” (Tİ; s.217).

Sorgu: Soru.

“— *Sorguma* karşılık verin bakalım, nerelerdeydiniz?” (Tİ; s.99).

Suvariver: Su ver, sulayıver.

“— Durak, haydi oğlum, hayvanları *suvariver*, ama çok içirme.” (Tİ; s.15).

Sümek: Taranan yünün bükülebilmesi için yapılan uzun biçimde yün paketi.

“— Parlak, hazırlanmış *sümeğin* varsa getiriver yavrum.” (Tİ; s.191).

Şilte: Yüzsüz yatak, döşek.

“Fatma Bibi, yatak denklerini sökmüş, yorganları, yastıkları, *şilteleri* ayvana yığmıştı.” (Tİ; s.21).

Şimdicek: Şimdi.

“— *Şimdicek* pınardan alır gelirim.” (Tİ; s.101).

Şimdıcik: Hemen şimdi, şu anda.

“— O kadar üzülme Durak, *şimdıcik* çalışır, yaparız.” (Tİ; s.110).

Şimdik: Şimdi.

“— Sorma ana, biz bugün neler neler yaptık! *Şimdik* nereden geliyoruz, biliyon mu?” (Tİ; s.100).

Taka: Köy evlerine mahsus, duvar içine yapılan kapaksız dolap.

“Parlak, yandaki *takadan* büyük bir tahta kaşık alarak, sütün köpüklerini karıştırdı.”(Tİ; s.219).

Topunu: Hepsi, tamamı

“— Öğleye kalmaz, *topunu* temizleriz.” (Tİ; s.159).

Tas: Genellikle içine sulu şeyler konulan metal vb.nden yapılmış kap.

“Fatma Bibi, küçük bakır *taslara*, süt boşaltarak ikizlere verdi.” (Tİ; s.44).

Temsil: Söz gelişi.

“— Ana, söz *temsili*, bir gün babam çıkagelse, ne yaparsın?” (Tİ; s.200).

Urba: Elbise.

“*Urbasını* sırtına geçirmiş, beline şal kuşağını dolamıştı.” (Tİ; s.116).

Uşak: Çocuk.

“— Sağ olsaydı da, sizi böyle kocaman *uşaklar* olmuş görseydi, kim bilir ne kadar sevinir, göğsü kabarırdı.” (Tİ; s.55).

Uşak Devşek: Çoluk çocuk.

“— *Uşak devşek* ellerinize birer tane alır, ağaçların dibine yayılır, dutları toplarsınız.”

Üsküre: Bakırdan yapılmış çorba, ayran, hoşaf tası.

“— Takalarda, raflardaki *üskürelerin* hepsini indireyim mi ana?” (Tİ; s.156).

Varmak: Yetişmek, ulaşmak, yanaşmak.

“— Sel geliyor!.. Sel *varıyor* ha!.. Savulun!.. Sel geliyor!..” (Tİ; s.165).

Yal: Arpa unundan yapılan köpeklere mahsus bulamaç.

“— Sana zahmet olacak anacığım amma, bir gecelik şunların *yalını* yapiver.” (Tİ; s.186).

Yarenlik: Şakalaşma, şaka.

“— Şunların kuşkusu varken, hele bir yol korkutayım, dedim. Maksadım *yarenlik* etmektir.” (Tİ, s.97).

Yavuklu: Âşık, seven.

“— Ben bırakmasam, sen, bir *yavuklu* bulup gideceksin kız.”(Tİ; s.269).

Yavuklamak: Nişanlamak.

“— İstedğim zaman, köyün en babayiğit delikanlısına *yavuklayacağım*, şehir davulu ile düğününü yapacağım.” (Tİ; s.199).

Yazma: Üstü çiçekli tülbentten baş örtüsü.

“Entariler, papuçlar, kutular, boncuklar, keseler, başörtüleri, mendiller, yağlıklar, krepler, *yazmalar*, kumaşlar...” (Tİ; s.57).

Yemeni: Dikişli papuç.

“Parlak, sevinçle döşeginden çıkararak, titreye titreye urbalarını, yün çoraplarını, *yemenilerini* giydi.” (Tİ; s.212).

Yenlik: Suların az olduğu, sığ yer.

“Suyun geçit veren *yenlik* yerinden geçecekler, derenin karşı kıyısındaki yokuşu tırmanarak, kasabaya ulaşacaklardı.” (Tİ; s.214).

Yufka: İnce açılmış hamurdan yapılan sac ekmeği.

“Ocağın karşısında kurulan kahvaltı sinisinin içinde, bir tabak çökelek, kabak reçeli, pekmez, *yufka ekmeği*, onları bekliyordu.” (Tİ; s.43).

4.1.1.7. Argo

Cahit Uçuk’un “Gümüş Kanat” adlı eserinde 1 adet argo söyleyişe rastlanmıştır.

Aşağıda yazarın “Gümüş Kanat” adlı eserinde kullandığı argo söyleyiş açıklanmış, argo söyleyişin hangi kitaba ait olduğu ile kitapta geçtiği satırlar sayfa numaraları ile birlikte argo söyleyişin argo söyleyişin altında verilmiştir.

Ayaz paşa kol gezmek: Hava soğumak; hava sıcaklığı çok düşmek.

“Pencereden yana bir an baktı. Camlar buğulanmıştı. ‘Dışarıda *ayazpaşa kol geziyor*’ diye düşündü.” (GK; s.99).

4.2. Cahit Uçuk'un Çocuk Romanlarının Birleştirilmiş Söz Varlığı Tablosu

Sıra No	Sözcük	Türü	Kaynak Dili	Sıklığı
1.	Abuğğ	yöre.	onom.	4
2.	Acele acele	ik.	Ar.	3
3.	Acele etmek	dey.	Ar. - T.	1
4.	Acı çekmek	dey.	T.	2
5.	Aça aça	ik.	T.	1
6.	Açığa çıkmak	dey.	T.	2
7.	Açık gözlü	dey.	T.	1
8.	Adım	k.s.	T.	3
9.	Adın ne	k.s.	T.	1
10.	Adınız ne	k.s.	T.	1
11.	Aferin	k.s.	Far.	6
12.	Affedersiniz	k.s.	Ar.	2
13.	Afiyet olsun	k.s.	Ar.	2
14.	Ağaç	term.	T.	59
15.	Ağaçtan ağaca	ik.	T.	1
16.	Ağır ağır	ik.	T.	11
17.	Ağır başlı	dey.	T.	2
18.	Ağız	term.	T.	2
19.	Ağu	yöre.	T.	1
20.	Ağzı kurumak	dey.	T.	1
21.	Akıl öğretmek	dey.	Ar. - T.	1
22.	Akıllara durgunluk vermek	dey.	Ar. - T.	1
23.	Aklı almamak	dey.	Ar. - T.	1
24.	Aklı başına gelmek	dey.	Ar. - T.	2
25.	Aklı başında	dey.	Ar. - T.	2
26.	Aklı başından gitmek	dey.	Ar. - T.	1
27.	Aklı ermek	dey.	Ar. - T.	4
28.	Aklı kesmek	dey.	Ar. - T.	2
29.	Aklına gelmek	dey.	Ar. - T.	25
30.	Aklına yatmak	dey.	Ar. - T.	1
31.	Aklından geçirmek	dey.	Ar. - T.	1
32.	Aklından geçmek	dey.	Ar. - T.	4
33.	Aklını kaçırmak	dey.	Ar. - T.	1
34.	Aklını oynatmak	dey.	Ar. - T.	1
35.	Akrep	term.	Ar.	5
36.	Aksi gibi	dey.	Ar. - T.	1
37.	Al al	ik.	T.	1
38.	Aldırış etmemek	dey.	T.	1

39.	Alın yazısı	dey.	T.	1
40.	Allah Allah	k.s.	Ar.	1
41.	Allah bağışlasın	k.s.	Ar. - T.	2
42.	Allah büyük	k.s.	Ar. - T.	1
43.	Allah esirgesin	k.s.	Ar. - T.	1
44.	Allah korusun	k.s.	Ar. - T.	3
45.	Allah'a ısmarladık	k.s.	Ar. - Far.	7
46.	Altın baş	yöre.	T.	3
47.	Altın saçak	yöre.	T.	2
48.	Amanın	yöre.	Ar.	3
49.	Ambar	term.	Far.	10
50.	Âmin	k.s.	Ar.	1
51.	Amma	yöre.	Ar.	20
52.	Ana	yöre.	T.	42
53.	Anbar	yöre.	Far.	9
54.	Arada sırada	ik.	T.	2
55.	Ardı ardına	ik.	T.	1
56.	Ardı sıra	dey.	T.	3
57.	Argaç	yöre.	T.	1
58.	Arık	yöre.	T.	9
59.	Armut	term.	Far.	4
60.	Arpa	term.	T.	1
61.	Asık surat(yüz)	dey.	T.	1
62.	Aslan kesilmek	dey.	T.	1
63.	Aşağı kalmamak	dey.	T.	1
64.	Aşağı yukarı	ik.	T.	1
65.	At	term.	T.	2
66.	Ateş ateş	ik.	Far.	2
67.	Avaz avaz	ik.	Far.	2
68.	Avaz avaz bağırarak	dey.	Far. - T.	2
69.	Avuç avuç	ik.	T.	1
70.	Ay	term.	T.	3
71.	Ayağına (ayaklarına) kapanmak	dey.	T.	1
72.	Ayağına geçirmek	dey.	T.	1
73.	Ayak	term.	T.	20
74.	Ayakcak	yöre.	T.	1
75.	Ayaz	yöre.	T.	6
76.	Ayı	term.	T.	1
77.	Ayrı ayrı	ik.	T.	6
78.	Ayvan	yöre.	Ar.	24
79.	Bacak	term.	Far.	12
80.	Bacı	yöre.	Moğ.	4
81.	Bağırına basmak	dey.	T.	5

82.	Bağrışa bağrışa	ik.	T.	1
83.	Bahtın açık olsun	k.s.	Far. - T.	1
84.	Bahtiyar ol	k.s.	Far. - T.	1
85.	Bak şu aksiliğe	k.s.	T. - Ar.	1
86.	Balık	term.	T.	2
87.	Basa basa	ik.	T.	1
88.	Baş eğmek	dey.	T.	2
89.	Baş üstüne	k.s.	T.	1
90.	Başa çıkmak	dey.	T.	1
91.	Başı dönmek	dey.	T.	1
92.	Başıboş bırakmak	dey.	T.	1
93.	Başına buyruk	dey.	T.	2
94.	Başına devlet (talih) kuşu konmak	dey.	T. - Ar.	1
95.	Başına güneş geçmek	dey.	T.	1
96.	Başına kalmak	dey.	T.	1
97.	Bata çıka	ik.	T.	4
98.	Batman	yöre.	T.	1
99.	Bayram havası esmek	dey.	Sogd./Sans./ T.	1
100.	Belli belirsiz	ik.	T.	1
101.	Benim adım	k.s.	T.	2
102.	Besi	yöre.	T.	1
103.	Besiye sokmak	dey.	T.	1
104.	Bıldır	yöre.	T.	1
105.	Bibi	yöre.	T.	23
106.	Biçim biçim	ik.	T.	1
107.	Bilyon	yöre.	T.	2
108.	Bin dereden su getirmek	dey.	Ar. - T.	1
109.	Bin şükür	k.s.	T. - Ar.	2
110.	Bir aralık	dey.	T.	17
111.	Bir de ne göreyim	k.s.	T.	1
112.	Bir deri bir kemik kalmak	dey.	T.	1
113.	Bir hâl almak	dey.	Ar. - T.	2
114.	Bir koşu (gitmek)	dey.	T.	5
115.	Bir yol	yöre.	T.	7
116.	Birbirine girmek	dey.	T.	1
117.	Birbirine katmak	dey.	T.	1
118.	Birer birer	ik.	T.	19
119.	Birlik	yöre.	T.	3
120.	Boğazına yumru tıkanmak	dey.	T.	2
121.	Boğazında düğümlemek	dey.	T.	2
122.	Boğazında kalmak	dey.	T.	1
123.	Boğazından bir lokma geçmemek	dey.	Ar. - T.	1

124.	Boğum boğum	ik.	T.	1
125.	Boş durmak	dey.	T.	1
126.	Boş durmamak	dey.	T.	3
127.	Boy atmak	dey.	T.	1
128.	Boydan boya	ik.	T.	1
129.	Boynu bükük kalmak	dey.	T.	1
130.	Boynunu bükme	dey.	T.	1
131.	Boyunduruk	yöre.	T.	1
132.	Bu yol	yöre.	T.	1
133.	Bugünün nasıl geçti	k.s.	T. - Ar.	1
134.	Buğday	term.	T.	10
135.	Buğulu buğulu	ik.	T.	2
136.	Bulamaç	yöre.	T.	4
137.	Buna hayır diyemem	k.s.	T. - Ar.	1
138.	Burnuna çarpmak	dey.	T.	1
139.	Burun	term.	T.	3
140.	Buyur	yöre.	Oğuz.	6
141.	Buyurun	k.s.	Oğuz.	1
142.	Buz kesmek	dey.	T.	1
143.	Buzağı	term.	T.	7
144.	Bürük	yöre.	T.	2
145.	Cami	term.	Ar.	7
146.	Can kulağı ile dinlemek	dey.	Far. - T.	2
147.	Can yoldaşlığı yapmak	dey.	Far. - T.	1
148.	Canı istemek	dey.	Far. - T.	3
149.	Canı sıkılmak	dey.	Far. - T.	3
150.	Canın sağ olsun	k.s.	Far. - T.	2
151.	Canına rahmet	k.s.	Far. - T.	1
152.	Canını kurtarmak	dey.	Far. - T.	1
153.	Canını üzme	dey.	Far. - T.	1
154.	Canını vermek	dey.	Far. - T.	2
155.	Canlı canlı	ik.	Far.	1
156.	Caymak	yöre.	T.	1
157.	Cennet	term.	Ar.	6
158.	Cennette buluşacağız	k.s.	Ar. - T.	1
159.	Cesaret almak	dey.	Ar. - T.	1
160.	Cesaret vermek	dey.	Ar. - T.	3
161.	Cesaretini toplamak	dey.	Ar. - T.	1
162.	Cevap yetiştirmek	dey.	Ar. - T.	1
163.	Ceza vermek	dey.	Ar. - T.	1
164.	Cıvık cıvık	ik.	onom.	1
165.	Cicim	yöre.	Far.	3
166.	Çabuk çabuk	ik.	Far.	5

167.	Çağnağa	yöre.	T.	3
168.	Çakal	term.	Far.	9
169.	Çakılıp kalmak	dey.	T.	2
170.	Çalı	term.	T.	2
171.	Çapa	yöre.	T.	5
172.	Çarpa çarpa	ik.	T.	1
173.	Çatır çatır	ik.	T.	1
174.	Çekiç	term.	Far.	1
175.	Çelik	yöre.	T.	1
176.	Çemremek	yöre.	T.	2
177.	Çeşit çeşit	ik.	Far.	1
178.	Çığlık atmak	dey.	T.	2
179.	Çığlık koparmak	dey.	T.	4
180.	Çıkın	yöre.	T.	1
181.	Çınar	term.	Far.	9
182.	Çıtır çıtır	ik.	onom.	1
183.	Çıyan	term.	T.	3
184.	Çiçek	term.	T.	13
185.	Çift	yöre.	Far.	1
186.	Çift çubuk	yöre.	Far. - T.	1
187.	Çift çubuk	ik.	Far. - T.	1
188.	Çiftlik	term.	Far.	5
189.	Çiğdem	term.	T.	1
190.	Çimmek	yöre.	T.	2
191.	Çocuk işi değil	k.s.	T. - Oğuz.	1
192.	Çok şükür	k.s.	T. - Ar.	2
193.	Çok şükür Yarabbi	k.s.	T. - Ar.	1
194.	Çoluk çocuk	ik.	T.	2
195.	Çökelek	yöre.	T.	3
196.	Çul	yöre.	Far.	6
197.	Dağın	yöre.	T.	1
198.	Dağın(çitlembik)	term.	T.	1
199.	Daldan dala	ik.	T.	2
200.	Dalga dalga	ik.	T.	1
201.	Dalgın dalgın	ik.	T.	2
202.	Dam	yöre.	T.	8
203.	Dam başı	yöre.	T.	10
204.	Damar	term.	T.	5
205.	Damla damla	ik.	T.	1
206.	Davar	yöre.	T.	6
207.	Davul	term.	Ar.	4
208.	Değer değmez	ik.	T.	1
209.	Değiş tokuş	ik.	T.	1

210.	Değiş tokuş yapmak	dey.	T.	1
211.	Dehşet içinde kalmak	dey.	Ar. - T.	2
212.	Delî delî	ik.	T.	3
213.	Delikten deliğe	ik.	T.	1
214.	Dem vurmak	dey.	Far.	1
215.	Derdini eşelemek	dey.	Far. - T.	1
216.	Dere	term.	Far.	2
217.	Derin derin	ik.	T.	1
218.	Derinden derine	ik.	T.	1
219.	Dermanı kesilmek	dey.	Far. - T.	1
220.	Dert görme	k.s.	Far. - T.	1
221.	Dert yanmak	dey.	Far. - T.	1
222.	Devlet	term.	Ar.	1
223.	Diken diken	ik.	T.	1
224.	Dikkat et	k.s.	Ar. - T.	1
225.	Dikkat kesilmek	dey.	Ar. - T.	2
226.	Dili tutulmak	dey.	T.	1
227.	Dilinden anlamak	dey.	T.	1
228.	Dincik	yöre.	T.	1
229.	Dişini sıkmak	dey.	T.	2
230.	Dişlemek	yöre.	T.	1
231.	Diz boyu	dey.	T.	5
232.	Diz çökmek	dey.	T.	11
233.	Dizlerini dövmek	dey.	T.	2
234.	Doğuş	yöre.	T.	1
235.	Dolana dolana	ik.	T.	1
236.	Dolanıp durmak	dey.	T.	1
237.	Don	yöre.	T.	5
238.	Doya doya	ik.	T.	1
239.	Döğen	yöre.	Yun.	20
240.	Döndüre döndüre	ik.	T.	1
241.	Döne döne	ik.	T.	2
242.	Dört bir taraf (yan)	dey.	T.	5
243.	Dört yanını sarmak	dey.	T.	3
244.	Döşek	yöre.	T.	5
245.	Dua	term.	Ar.	8
246.	Dut	term.	Ar.	6
247.	Duya duya	ik.	T.	1
248.	Dünyaya gelmek	dey.	Ar. - T.	2
249.	Dünyaya getirmek	dey.	Ar. - T.	1
250.	Dürmeç	yöre.	T.	2
251.	Düş önümüze	k.s.	T.	1
252.	Düşe kalka	ik.	T.	1

253.	Düşünceye dalmak	dey.	T.	3
254.	Düşüne düşün	ik.	T.	1
255.	Düzen vermek	dey.	T.	1
256.	Ece	yöre.	T.	10
257.	Efendim	k.s.	Yun.	20
258.	Eğirmek	yöre.	T.	2
259.	Eksik olma	k.s.	T.	3
260.	El (değmemiş) sürülmemiş	dey.	T.	1
261.	El açmak	dey.	T.	1
262.	El ayak çekilmek	dey.	T.	1
263.	El çırpamak	dey.	T.	4
264.	El ele vermek	dey.	T.	2
265.	El etmek	dey.	T.	1
266.	El pençe divan durmak	dey.	T. - Ar./ Far.	1
267.	El sıkamak	dey.	T.	4
268.	El yordamıyla	dey.	T.	1
269.	El	term.	T.	22
270.	Elden geçirmek	dey.	T.	1
271.	Ele geçirmek	dey.	T.	2
272.	Ele geçmek	dey.	T.	1
273.	Ele vermek	dey.	T.	1
274.	Eli boş dönmek	dey.	T.	2
275.	Elimi öpen alır	k.s.	T.	1
276.	Elin dert görmesin	k.s.	T.	4
277.	Elinden gelmek	dey.	T.	2
278.	Eline geçmek	dey.	T.	1
279.	Eline sağlık	k.s.	T.	3
280.	Eline sarılmak	dey.	T.	2
281.	Eline tutuşturmak	dey.	T.	2
282.	Elini uzatmak	dey.	T.	6
283.	Ellerinden operim	k.s.	T.	3
284.	Elma	term.	Oğuz.	2
285.	Elmas elmas	ik.	Ar./Far.	1
286.	Emanet bırakmak	dey.	Ar. - T.	1
287.	Emmi	yöre.	Ar.	2
288.	Entari	yöre.	?	13
289.	Erik	term.	T.	3
290.	Erince	yöre.	T.	1
291.	Erişte	yöre.	Far.	3
292.	Essah	yöre.	Ar.	8
293.	Eş dost	ik.	T. - Far.	1
294.	Eşek	term.	T.	6
295.	Evimin erkeği oldu	k.s.	T.	1

296.	Evirip çevirmek	dey.	T.	1
297.	Eyvah	k.s.	Far.	1
298.	Ezan	term.	Ar.	1
299.	Fak	yöre.	Ar.	5
300.	Fakirlere helva dağıt	k.s.	Ar. - T.	1
301.	Falso yapmak	dey.	İt.	1
302.	Farkına varmak	dey.	Ar. - T.	3
303.	Faydası dokunmak	dey.	Ar. - T.	1
304.	Feda etmek	dey.	Ar. - T.	2
305.	Fıkır fıkır	ik.	onom.	2
306.	Fırıl fırıl	ik.	onom.	1
307.	Fırsat kollamak	dey.	Ar. - T.	1
308.	Fikir almak	dey.	Ar. - T.	1
309.	Firuze	term.	Far.	1
310.	Forma forma	ik.	Fr.	1
311.	Gayret vermek	dey.	Ar. - T.	3
312.	Gayrı	yöre.	Ar.	2
313.	Gayri	yöre.	Ar.	7
314.	Gecen hayır olsun	k.s.	Ar. - T.	2
315.	Geceyi gündüz ettik	k.s.	T.	1
316.	Geçen yıllara dalmak	dey.	T.	1
317.	Geçer geçmez	ik.	T.	1
318.	Geçinip gitmek	dey.	T.	1
319.	Geçmiş olsun	k.s.	T.	5
320.	Gelip geçen	ik.	T.	1
321.	Geliyon	yöre.	T.	1
322.	Geri dönmek	dey.	T.	11
323.	Geri vermek	dey.	T.	4
324.	Geviş getirmek	dey.	T.	4
325.	Geyik	term.	T.	1
326.	Gezegen	term.	T.	1
327.	Gezip tozmak	dey.	T.	1
328.	Gidin sağlıcakla	k.s.	T.	1
329.	Gidiyon	yöre.	T.	2
330.	Girip çıkmak	dey.	T.	1
331.	Gocuk	yöre.	Bul.	1
332.	Göç etmek	dey.	T.	2
333.	Göğsü kabarmak	dey.	T.	4
334.	Göğsüne(bağrına) basmak	dey.	T.	6
335.	Göğsünü kabartmak	dey.	T.	1
336.	Göğüs germek	dey.	T.	2
337.	Gömmece yalak	yöre.	T.	3
338.	Gönlünü etmek	dey.	T.	1

339.	Gönlünü hoş etmek	dey.	T.	1
340.	Gönül kırmak	dey.	T.	1
341.	Görürüz	k.s.	T.	1
342.	Gövde	term.	T.	4
343.	Göz alabildiğine	dey.	T.	2
344.	Göz atmak	dey.	T.	4
345.	Göz dikmek	dey.	T.	1
346.	Göz gezdirmek	dey.	T.	2
347.	Göz göze gelmek	dey.	T.	1
348.	Göz kamaştırmak	dey.	T.	2
349.	Göz kırpmak	dey.	T.	6
350.	Göz	term.	T.	37
351.	Gözden (kaybetmek) yitirmek	dey.	T.	1
352.	Gözden geçirmek	dey.	T.	2
353.	Gözden kaybolmak	dey.	T.	5
354.	Göze görünmez olmak	dey.	T.	1
355.	Gözleri açılmak	dey.	T.	2
356.	Gözleri buğulanmak	dey.	T.	1
357.	Gözleri dalmak	dey.	T.	1
358.	Gözleri dolmak	dey.	T.	3
359.	Gözleri ışıldamak(parlamak)	dey.	T.	2
360.	Gözleri parlamak	dey.	T.	2
361.	Gözleri yaşarmak	dey.	T.	4
362.	Gözleri yaşlanmak	dey.	T.	2
363.	Gözlerinde canlanmak	dey.	T.	2
364.	Gözlerinden yaşlar boşanmak	dey.	T.	4
365.	Gözlerine dalmak	dey.	T.	1
366.	Gözlerini ayırmamak	dey.	T.	1
367.	Gözlerini dikmek	dey.	T.	1
368.	Gözlerinin içi gülmek	dey.	T.	1
369.	Gözlerinin önüne gelmek	dey.	T.	2
370.	Gözü (bir şeyler) görmemek	dey.	T.	1
371.	Gözü dönmek	dey.	T.	1
372.	Gözü kararmak	dey.	T.	1
373.	Gözü korkmak	dey.	T.	1
374.	Gözü pek	dey.	T.	1
375.	Gözü seçmek	dey.	T.	2
376.	Gözümüz aydın	k.s.	T.	1
377.	Gözüne çarpmak	dey.	T.	1
378.	Gözüne girmek	dey.	T.	2
379.	Gözüne takılmak	dey.	T.	1
380.	Gözüne zindan kesilmek	dey.	T.	1
381.	Gözünü açmak	dey.	T.	2

382.	Gözünü ayırmak	dey.	T.	3
383.	Gözyaşı dökmek	dey.	T.	1
384.	Gurk	yöre.	onom.	2
385.	Gücüne gitmek	dey.	T.	1
386.	Güçlük çekmek	dey.	T.	1
387.	Güçten kesilmek	dey.	T.	1
388.	Güle güle	k.s.	T.	9
389.	Güle güle	ik.	T.	9
390.	Güle konuşa	ik.	T.	1
391.	Güle oynaya	ik.	T.	1
392.	Gülüyon	yöre.	T.	1
393.	Gümüş gümüş	ik.	T.	1
394.	Günaydın	k.s.	T.	4
395.	Günün birinde	dey.	T.	8
396.	Gürültü etmek	dey.	T.	2
397.	Gürültü koparmak	dey.	T.	1
398.	Gürültüyü kesmek	dey.	T.	1
399.	Güven duymak	dey.	T.	1
400.	Güvercin	term.	T.	15
401.	Güvey	yöre.	T.	1
402.	Haber vermek	dey.	Ar. - T.	6
403.	Hak vermek	dey.	Ar. - T.	2
404.	Hakkını nasıl ödeyeceğim	k.s.	Ar. - T.	1
405.	Hâl almak	dey.	Ar. - T.	2
406.	Haley	yöre.	Kurm.	1
407.	Hâli duman olmak	dey.	Ar. - T.	2
408.	Hâli kalmamak	dey.	Ar. - T.	1
409.	Harıl harıl	ik.	T.	1
410.	Harman	yöre.	Far.	15
411.	Harman yapmak	dey.	Far. - T.	1
412.	Hasır	yöre.	Ar.	17
413.	Hatırını kırmak	dey.	Ar. - T.	1
414.	Hatırını saymak	dey.	Ar. - T.	1
415.	Hava tutturmak	dey.	Far. - T.	1
416.	Havası değişmek	dey.	Far. - T.	1
417.	Hayal kurmak	dey.	Ar. - T.	3
418.	Hayda	yöre.	T.	2
419.	Hayırdır inşallah	k.s.	Ar.	1
420.	Hayırlı geceler	k.s.	Ar. - T.	1
421.	Hayma	yöre.	T.	3
422.	Hayran hayran	ik.	Ar.	2
423.	Hayretler içinde kalmak	dey.	Ar. - T.	1
424.	Hayrola	k.s.	Ar. - T.	1

425.	Hazırlıklı olmak	dey.	Ar. - T.	1
426.	Hele	yöre.	Far.	10
427.	Hemen hemen	ik.	Far.	1
428.	Herif	yöre.	Ar.	1
429.	Heyecan vermek	dey.	Ar. - T.	5
430.	Hıçkırma hıçkırma	ik.	onom.	1
431.	Hızlı hızlı	ik.	Far.	4
432.	Hiç olmazsa	dey.	Far. - T.	3
433.	Homurdana homurdana	ik.	onom.	1
434.	Horoz	term.	Far.	7
435.	Hoş bulduk	k.s.	Far.	2
436.	Hoş geldin	k.s.	Far.	5
437.	Hoşça kal	k.s.	Far.	12
438.	Hoşuna gitmek	dey.	Far. - T.	6
439.	Hükümet	term.	Ar.	1
440.	Hüngür hüngür	ik.	onom.	1
441.	Ilık ılık	ik.	T.	2
442.	Islık çalmak	dey.	T.	3
443.	Istırap(acı) çekmek	dey.	Ar. - T.	2
444.	İvir zıvır	ik.	T.	1
445.	İçi ısınmak	dey.	T.	1
446.	İçi içine sığmamak	dey.	T.	2
447.	İçi parçalanmak	dey.	T.	1
448.	İçi serinlemek	dey.	T.	1
449.	İçin için	ik.	T.	3
450.	İçin için gülmek	dey.	T.	1
451.	İçine acı düşmek	dey.	T.	1
452.	İçine çökmek	dey.	T.	1
453.	İçine kurt düşmek	dey.	T.	2
454.	İçine ümit düşmek	dey.	T.	1
455.	İçini çekmek	dey.	T.	17
456.	İçten içe	ik.	T.	1
457.	İkişer ikişer	ik.	T.	2
458.	İleri geri	ik.	T.	1
459.	İlmik atmak	dey.	T.	1
460.	İnce ince	ik.	T.	1
461.	İnşallah	k.s.	Ar.	2
462.	İpini koparmak	dey.	T.	1
463.	İri iri	ik.	T.	1
464.	İshak kuşu	term.	İbr.	1
465.	İsim (ad) takmak	dey.	Ar. - T.	1
466.	İsteksiz isteksiz	ik.	T.	1
467.	İş görmek	dey.	T.	5

468.	İş vermek	dey.	T.	6
469.	İşe koyulmak	dey.	T.	1
470.	İşe yaramak	dey.	T.	5
471.	İşin gücün yok mu	k.s.	T.	1
472.	İşiniz kolay olsun	k.s.	T.	1
473.	İt	yöre.	T.	4
474.	İtik	yöre.	T.	3
475.	İtimadını(güvenini) kazanmak	dey.	Ar. - T.	1
476.	İyi maşallah	k.s.	T. - Ar.	1
477.	İyiliği(faydası) dokunmak	dey.	T	1
478.	İyodofom	term.	İng.	1
479.	Kaba kaba	ik.	T.	1
480.	Kabı kacağı	ik.	T./Soğd.	3
481.	Kafası karışmak	dey.	Ar. - T.	2
482.	Kahkaha atmak	dey.	Ar. - T.	3
483.	Kalbi çarpmak	dey.	Ar. - T.	9
484.	Kalbi(yüreği) yerinden fırlamak	dey.	Ar. - T.	1
485.	Kalem kalem	ik.	Ar.	1
486.	Kalın sağlıcakla	k.s.	T.	2
487.	Kalp	term.	Ar.	12
488.	Kamer	term.	Ar.	1
489.	Kanat çırpma	dey.	T.	4
490.	Kandil kandil	ik.	Ar.	1
491.	Kanun	term.	Ar.	1
492.	Kap kap	ik.	T.	1
493.	Karaciğer	term.	Far. - T.	1
494.	Karanfil	term.	Ar./Far.	1
495.	Karar vermek	dey.	Ar. - T.	7
496.	Kare kare	ik.	T.	1
497.	Kargaburnu	term.	T.	1
498.	Karı koca	ik.	T. - Far.	2
499.	Karşı koymak	dey.	T.	1
500.	Karşıcı	yöre.	T.	1
501.	Karşılık vermek	dey.	T.	10
502.	Kaş	term.	T.	6
503.	Kaşlarını çatmak	dey.	T.	4
504.	Katık	yöre.	T.	2
505.	Katır	term.	T.	37
506.	Kavak	term.	Far.	5
507.	Kavim	yöre.	Ar.	3
508.	Kavurma	yöre.	T.	1
509.	Kayısı	term.	Far.	1
510.	Kedi	term.	Yun.	40

511.	Kekik	term.	Far.	1
512.	Kelime kelime	ik.	Ar.	1
513.	Kemer	term.	Far.	1
514.	Kemik	term.	T.	1
515.	Kendi hâline bırakmak	dey.	T.	2
516.	Kendi kendine	ik.	T.	5
517.	Kendinden geçmek	dey.	T.	2
518.	Kendine gelmek	dey.	T.	2
519.	Kendini alamamak	dey.	T.	3
520.	Kendini atmak	dey.	T.	3
521.	Kendini bilmek	dey.	T.	2
522.	Kendini bulmak	dey.	T.	4
523.	Kendini kaptırmak	dey.	T.	1
524.	Kendini kaybetmek	dey.	T.	1
525.	Kendini sıkmak	dey.	T.	1
526.	Kendini toparlamak	dey.	T.	2
527.	Kendini toplamak	dey.	T.	2
528.	Kendini tutamamak	dey.	T.	1
529.	Kendini tutmak	dey.	T.	1
530.	Kerpiç	yöre.	T.	1
531.	Kesik kesik	ik.	T.	7
532.	Kesmece	yöre.	T.	4
533.	Kestane	term.	Yun.	3
534.	Keyfi kaçmak	dey.	Ar. - T.	2
535.	Keyfini kaçırarak	dey.	Ar. - T.	1
536.	Keyif çatmak	dey.	Ar. - T.	1
537.	Keyifli keyifli	ik.	Ar.	2
538.	Kır çiçeği	term.	T.	1
539.	Kıs kıs	ik.	onom.	1
540.	Kıs kıs gülmek	dey.	T.	1
541.	Kıvrıla kıvrıla	ik.	T.	2
542.	Kilise	term.	Yun.	1
543.	Kim o	k.s.	T.	1
544.	Kiraz	term.	Yun.	2
545.	Kirkit	yöre.	?	1
546.	Kist	term.	Fr.	1
547.	Kocaya vermek	dey.	Far. - T.	1
548.	Kol	term.	T.	18
549.	Kolay gelsin	k.s.	T.	3
550.	Kolayını bulmak	dey.	T.	1
551.	Kolaysa başına gelsin	k.s.	T.	4
552.	Koluna girmek	dey.	T.	1
553.	Komaz	yöre.	T.	1

554.	Konu komşu	ik.	T.	5
555.	Konuk gelmek	dey.	T.	1
556.	Konuk olmak	dey.	T.	1
557.	Konup kalkan	ik.	T.	3
558.	Konuşmaya dalmak	dey.	T.	1
559.	Korka korka	ik.	T.	5
560.	Korkusunu almak	dey.	T.	1
561.	Korkuya kapılmak	dey.	T.	1
562.	Koyar koymaz	ik.	T.	1
563.	Koyun	term.	T.	7
564.	Kök	term.	T.	1
565.	Kökboyası	term.	T.	1
566.	Köpek	term.	T.	40
567.	Kötülüğü dokunmak	dey.	T.	1
568.	Köy köy	ik.	Far.	1
569.	Krep	yöre.	Fr.	1
570.	Kubbe	term.	Ar.	1
571.	Kucak kucak	ik.	T.	1
572.	Kulağı kırıste olmak	dey.	T.	1
573.	Kulağına fısıldamak	dey.	T.	4
574.	Kulağına girmemek	dey.	T.	1
575.	Kulağında çınlamak	dey.	T.	1
576.	Kulak kabartmak	dey.	T.	1
577.	Kulak kesilmek	dey.	T.	1
578.	Kulak	term.	T.	8
579.	Kulakları dört açılmak	dey.	T.	1
580.	Kulaklarını dikmek	dey.	T.	1
581.	Kurban kes	k.s.	Ar. - T.	1
582.	Kurt	term.	T.	1
583.	Kurtlar gibi açım	k.s.	T.	1
584.	Kusura bakma	k.s.	Ar.	2
585.	Kusurumu bağışla	k.s.	Ar. - T.	1
586.	Kuş	term.	T.	41
587.	Kuvvet almak	dey.	Ar. - T.	1
588.	Kuvvet toplamak	dey.	Ar. - T.	1
589.	Küçük düşmek	dey.	T.	1
590.	Küçükler giremez	k.s.	T.	1
591.	Kürük	yöre.	T.	2
592.	Kürümek	yöre.	T.	4
593.	Küskün küskün	ik.	T.	1
594.	Laf etmek	dey.	Far. - T.	1
595.	Lağlanmak	yöre.	T.	1
596.	Lakırdısını (sözünü) kesmek	dey.	T.	1

597.	Lanet etmek	dey.	Ar. - T.	1
598.	Linyit	term.	Fr.	1
599.	Lizol	term.	İng.	1
600.	Lûğ	yöre.	Far.	1
601.	Lûğla(mak)	yöre.	Far.	1
602.	Mahunya	term.	Fr.	1
603.	Makat	yöre.	Ar.	1
604.	Malum olmak	dey.	Ar. - T.	3
605.	Mâni	term.	Ar.	1
606.	Maşallah	k.s.	Ar.	1
607.	Mecbur olmak	dey.	Ar. - T.	1
608.	Mehter	term.	Far.	1
609.	Merakının ateşi sönmek	dey.	Ar. - Far. - T.	1
610.	Merakta (bırakmak) koymak	dey.	Ar. - T.	1
611.	Merhaba	k.s.	Ar.	1
612.	Meydan bırakmamak	dey.	Ar. - T.	1
613.	Meydana çıkmak	dey.	Ar. - T.	3
614.	Mır mır	ik.	onom.	3
615.	Mikrop	term.	Fr.	1
616.	Mini mini	ik.	çoc.	1
617.	Mintan	yöre.	Far.	2
618.	Miyet olun	yöre.	Ar.	1
619.	Mola vermek	dey.	Ven. - T.	3
620.	Müjdem var	k.s.	Far. - T.	2
621.	Mükâfat görmek	dey.	Ar. - T.	1
622.	Müsaade ederseniz	k.s.	Ar.	1
623.	Namaz	term.	Far.	1
624.	Nasıl gidiyor	k.s.	T. - Ar.	1
625.	Nasıl istersen	k.s.	T. - Ar.	1
626.	Nasılsın	k.s.	T. - Ar.	5
627.	Ne çabuk unuttun	k.s.	T. - Far.	1
628.	Ne de olsa	dey.	T.	5
629.	Ne olursa olsun	dey.	T.	1
630.	Ne yapmalı, dünya bu	k.s.	T. - Ar.	1
631.	Neler neler	ik.	T.	2
632.	Nemize	yöre.	T.	1
633.	Nergis	term.	Far.	1
634.	Neyimize gerek	k.s.	T.	1
635.	Neyin var	k.s.	T.	3
636.	Nur içinde yatsın	k.s.	Ar. - T.	1
637.	O gün bugün	dey.	T.	1
638.	Ocağına düşmek	dey.	T.	1

639.	Ola	yöre.	T.	7
640.	Olacak iş değil	k.s.	T.	2
641.	Olam	yöre.	T.	2
642.	Olan oldu	dey.	T.	1
643.	Oldu bir iş	k.s.	T.	1
644.	Omuz omuza	ik.	T.	1
645.	Omuz silmek	dey.	T.	1
646.	Omuz vermek	dey.	T.	1
647.	Omuz	term.	T.	21
648.	Onbaşı	term.	T.	2
649.	Oradan oraya	ik.	T.	1
650.	Ortak olmak	dey.	T.	2
651.	Ortaya atmak	dey.	T.	2
652.	Ortaya çıkmak	dey.	T.	1
653.	Oyun oynamak	dey.	T.	1
654.	Oyuna dalmak	dey.	T.	1
655.	Ödü patlamak	dey.	T.	2
656.	Öfkeli öfkeli	ik.	T.	1
657.	Öl desen ölmez miyim	k.s.	T.	1
658.	Ölüyon	yöre.	T.	1
659.	Ömür sürmek	dey.	Ar. - T.	1
660.	Önüne katmak	dey.	T.	1
661.	Öpücüklerle boğmak	dey.	T.	1
662.	Örnek almak	dey.	T.	1
663.	Örümcek	term.	T.	12
664.	Özür dilerim	k.s.	Ar.	1
665.	Paha biçilmez	dey.	Far. - T.	1
666.	Palan	yöre.	Far.	3
667.	Para etmek	dey.	Far. - T.	1
668.	Parıl parıl	ik.	T.	3
669.	Parmak parmak	ik.	T.	1
670.	Parmak	term.	T.	1
671.	Pastık	yöre.	İt.	1
672.	Paşa	k.s.	Far.	6
673.	Pay düşmek	dey.	T.	2
674.	Pazar ekmeği	yöre.	Far. - T.	1
675.	Pembe pembe	ik.	Far.	2
676.	Perdahlamak	yöre.	Far.	1
677.	Peşi sıra	dey.	Far. - T.	4
678.	Peşinde koşmak	dey.	Far. - T.	1
679.	Peşine düşmek	dey.	Far. - T.	2
680.	Peşkir	yöre.	Far.	4
681.	Pınar	yöre.	Oğuz.	1

682.	Pırıl pırıl	ik.	T.	4
683.	Plan kurmak	dey.	Fr./İt. - T.	1
684.	Post	term.	Far.	8
685.	Rahata kavuşmak	dey.	Ar. - T.	2
686.	Razı olmak	dey.	Ar. - T.	1
687.	Rende	term.	Far.	1
688.	Rengi solmak	dey.	Far. - T.	2
689.	Rengi uçmak	dey.	Far. - T.	1
690.	Renk gelmek	dey.	Far. - T.	1
691.	Renk renk	ik.	Far.	9
692.	Renk vermek	dey.	Far. - T.	1
693.	Renkten renge girmek	dey.	Far. - T.	1
694.	Resim çekmek	dey.	Ar. - T.	1
695.	Ricam olacak	k.s.	Ar. - T.	1
696.	Ricam var	k.s.	Ar. - T.	1
697.	Rüya mı yoksa	k.s.	Ar. - T.	2
698.	Rüyalarına girmek	dey.	Ar. - T.	3
699.	Sabun köpüğü gibi sönmek	dey.	Ar. - T.	1
700.	Sağ ol	k.s.	T.	40
701.	Sağ olsun	k.s.	T.	2
702.	Sağa sola	ik.	T.	4
703.	Sağdan soldan	ik.	T.	2
704.	Sağı solu	ik.	T.	3
705.	Sağlı sollu	ik.	T.	2
706.	Sallana salana	ik.	T.	1
707.	Samanyolu	term.	T.	1
708.	Sap sap	ik.	T.	1
709.	Sarmaş dolaş	ik.	T.	2
710.	Savaş	term.	T.	1
711.	Savrula savrula	ik.	T.	1
712.	Savura savura	ik.	T.	1
713.	Sayıp dökmek	dey.	T.	1
714.	Sayrı (Seyri)	yöre.	T.	1
715.	Seçe seçe	ik.	T.	1
716.	Selam söylemek	dey.	Ar. - T.	1
717.	Selam vermek	dey.	Ar. - T.	1
718.	Selamete ulaşmak(çıkmaq)	dey.	Ar. - T.	1
719.	Semt semt	ik.	Ar.	1
720.	Senfoni	term.	Fr.	1
721.	Seni seni	ik.	T.	1
722.	Serçe	term.	Oğuz.	3
723.	Ses çıkarmamak	dey.	T.	2
724.	Ses seda	ik.	T. - Ar.	1

725.	Sesi kesilmek	dey.	T.	1
726.	Sesi tıkanmak	dey.	T.	1
727.	Sesini çıkarmamak	dey.	T.	1
728.	Sesini kesmek	dey.	T.	1
729.	Sessiz sessiz	ik.	T.	1
730.	Sessiz soluksuz	ik.	T.	3
731.	Sessizlik çökmek	dey.	T.	2
732.	Set çekmek	dey.	Ar. - T.	1
733.	Sevinçten deli olmak	dey.	T.	2
734.	Seyre dalmak	dey.	Ar. - T.	1
735.	Sıcak sıcak	ik.	T.	2
736.	Sıçraya zıplaya	ik.	T.	1
737.	Sığınacak(kaçacak) delik aramak	dey.	T.	1
738.	Sığırtmaç	yöre.	T.	1
739.	Sık sık	ik.	T.	2
740.	Sıkı sıkı	ik.	T.	3
741.	Sır saklamak	dey.	Ar. - T.	1
742.	Sıra sıra	ik.	Yun.	1
743.	Sıtma	term.	T.	1
744.	Sini	yöre.	Far.	9
745.	Sinsi sinsi	ik.	T.	1
746.	Sitil	yöre.	Ar.	12
747.	Sizi iyi gördüm	k.s.	T.	1
748.	Sofa	yöre.	T.	7
749.	Soğan	term.	T.	1
750.	Soğuk almak	dey.	T.	1
751.	Soluğu kesilmek	dey.	T.	4
752.	Soluk almak	dey.	T.	20
753.	Soluk soluğa	ik.	T.	3
754.	Soluk soluğa kalmak	dey.	T.	1
755.	Soluya soluya	ik.	T.	2
756.	Sorgu	yöre.	T.	10
757.	Söğüt	term.	T.	2
758.	Söz açmak	dey.	T.	4
759.	Söz atmak	dey.	T.	1
760.	Söz dinlemek	dey.	T.	1
761.	Söz veriyorum	k.s.	T.	1
762.	Söz vermek	dey.	T.	10
763.	Söze başlamak	dey.	T.	2
764.	Söze karışmak	dey.	T.	1
765.	Sözü ağzında kalmak	dey.	T.	1
766.	Sözü geçmek	dey.	T.	2
767.	Sözünü (laf) değiştirmek	dey.	T.	1

768.	Sözünü kesmek	dey.	T.	2
769.	Sözünü tutmak	dey.	T.	1
770.	Sözünün eri olmak	dey.	T.	1
771.	Sulu sepken	dey.	T.	2
772.	Susar susmaz	ik.	T.	1
773.	Suvarıver	yöre.	T.	1
774.	Sükûtu ihlal eylemek	dey.	Ar. - T.	1
775.	Sümbül	term.	Ar./Arm./Sür.	2
776.	Sümek	yöre.	?	8
777.	Sürüp gitmek	dey.	T.	1
778.	Şalvar	term.	Far.	4
779.	Şap	term.	Far.	1
780.	Şarkı tutturmak	dey.	T.	1
781.	Şarkı	term.	?	18
782.	Şaşkın şaşkın	ik.	T.	6
783.	Şaşkına dönmek	dey.	T.	1
784.	Şayanı hayret	k.s.	Far. - Ar.	1
785.	Şerit şerit	ik.	Ar.	1
786.	Şıkır şıkır	ik.	onom.	1
787.	Şımarık şımarık	ik.	T.(?)	2
788.	Şilte	yöre.	Far.	2
789.	Şimdicek	yöre.	T.	1
790.	Şimdıcik	yöre.	T.	5
791.	Şimdik	yöre.	T.	1
792.	Şunun bunun	ik.	T.	1
793.	Şükür	k.s.	Ar.	1
794.	Şükür olsun	k.s.	Ar. - T.	4
795.	Şüphe etmek	dey.	Ar. - T.	1
796.	Taka	yöre.	Ar. - T.	11
797.	Talihi gülmek	dey.	Ar. - T.	1
798.	Tanrı sizi ayırmasın	k.s.	T.	1
799.	Tanrıya şükür olsun	k.s.	T. - Ar.	1
800.	Tarih	term.	Ar.	1
801.	Tas	yöre.	Ar.	23
802.	Tas tas	ik.	Ar.	1
803.	Taş kesilmek	dey.	T.	2
804.	Tatlı tatlı	ik.	T.	2
805.	Tavır takınmak	dey.	Ar. - T.	1
806.	Tavuk	term.	T.	27
807.	Tek başına	dey.	T.	5
808.	Tek tek	ik.	T.	2
809.	Tek tük	ik.	T.	1

810.	Tekerleme	term.	T.	1
811.	Tekrar tekrar	ik.	T.	1
812.	Tel tel	ik.	Erm.(?)	1
813.	Telaşa düşmek	dey.	Far. - T.	1
814.	Temize çıkarmak	dey.	Ar. - T.	2
815.	Tempo tutmak	dey.	İt.	1
816.	Temsil	yöre.	Ar.	2
817.	Tentürdiyot	term.	Fr.	1
818.	Ter basmak	dey.	T.	1
819.	Testere	term.	Far.	1
820.	Teşekkür ederim	k.s.	Ar. - T.	29
821.	Teşekkürlerimizin hatırası	k.s.	Ar.	1
822.	Tırnak	term.	T.	1
823.	Tilki	term.	T.	10
824.	Titrek titrek	ik.	onom.	1
825.	Titreye titreye	ik.	onom.	1
826.	Tonoz	term.	Yun.	1
827.	Top top	ik.	T.	1
828.	Topunu	yöre.	T.	2
829.	Tornavida	term.	Ven.	1
830.	Tos vurmak	dey.	onom.	1
831.	Tozu dumana katmak	dey.	T.	4
832.	Tövbeler olsun	dey.	Ar. - T.	1
833.	Turp	term.	T.	1
834.	Tutkal tutkal	ik.	T.	1
835.	Tuttuğun taş altın olsun	dey.	T.	1
836.	Tuttuğunu koparmak	dey.	T.	1
837.	Tutuna tutuna	ik.	T.	2
838.	Türkü söylemek	dey.	T.	6
839.	Türkü tutturmak	dey.	T.	1
840.	Türkü	term.	T.	7
841.	Tüyleri diken diken olmak	dey.	T.	1
842.	Tüyleri ürpermek	dey.	T.	1
843.	Uçsuz bucaksız	ik.	T.	1
844.	Uğurlu olsun	k.s.	T.	1
845.	Urba	yöre.	T.	10
846.	Uslu uslu	ik.	T.	1
847.	Usul usul	ik.	Ar.	3
848.	Uşak	yöre.	T.	7
849.	Uşak devşek	yöre.	T.	1
850.	Utana utana	ik.	T.	1
851.	Utangaç utangaç	ik.	T.	1
852.	Uykulu uykulu	ik.	T.	1

853.	Uykusu kaçmak	dey.	T.	1
854.	Uykuya dalmak	dey.	T.	5
855.	Uzun uzun	ik.	T.(?)	7
856.	Ümide düşmek	dey.	Far. - T.	1
857.	Ümidini kesmek	dey.	Far. - T.	1
858.	Ümit vermek	dey.	Far. - T.	1
859.	Ümitsizliğe düşmek	dey.	Far. - T.	1
860.	Ün salmak	dey.	T.	1
861.	Ürkek ürkek	ik.	T.	1
862.	Üsküre	yöre.	T.	10
863.	Üst üste	ik.	T.	3
864.	Üstü başı	ik.	T.	2
865.	Üstün gelmek	dey.	T.	1
866.	Üstüne düşmek	dey.	T.	2
867.	Vakit bulamamak	dey.	Ar. - T.	3
868.	Vakit geçirmek	dey.	Ar. - T.	1
869.	Vakit vakit	ik.	Ar. - T.	1
870.	Varmak	yöre.	T.	4
871.	Veda etmek	dey.	Ar. - T.	1
872.	Yal	yöre.	?	4
873.	Yal	term.	?	4
874.	Yan yana	ik.	T.	6
875.	Yangınını söndürememek	dey.	T.	1
876.	Yaprak	term.	T.	33
877.	Yara almak	dey.	T.	1
878.	Yaraya tuz basmak	dey.	T.	1
879.	Yardımda bulunmak	dey.	Far. - T.	2
880.	Yardımlı dokunmak	dey.	Far. - T.	1
881.	Yarenlik	yöre.	Far.	2
882.	Yarımdan tezi yok	dey.	T.	1
883.	Yasaktır	k.s.	Moğ.	1
884.	Yaşa	k.s.	T.	9
885.	Yaşasın	k.s.	T.	8
886.	Yavaş yavaş	ik.	T.	19
887.	Yavuklamak	yöre.	T.	1
888.	Yavuklu	yöre.	T.	1
889.	Yayla	term.	T.	7
890.	Yazma	yöre.	T.	1
891.	Yedeğe almak	dey.	T.	4
892.	Yemeni	yöre.	Ar.	6
893.	Yeni yeni	ik.	T.	3
894.	Yenlik	yöre.	T.	2
895.	Yer tutmak	dey.	T.	1

896.	Yer yer	ik.	T.	2
897.	Yerçekimi	term.	T.	1
898.	Yerinden fırlamak	dey.	T.	7
899.	Yerinden yerinden	ik.	T.	1
900.	Yerine getirmek	dey.	T.	2
901.	Yerli yerinde	ik.	T.	1
902.	Yerli yerinde olmak	dey.	T.	1
903.	Yerli yerine	ik.	T.	1
904.	Yersiz yurtsuz	ik.	T.	1
905.	Yeter de artar	dey.	T.	1
906.	Yığılıp kalmak	dey.	T.	1
907.	Yoğurt çalmak	dey.	T.	1
908.	Yok olmak	dey.	T.	3
909.	Yol açmak	dey.	T.	3
910.	Yol almak	dey.	T.	4
911.	Yol bulmak	dey.	T.	1
912.	Yol göstermek	dey.	T.	2
913.	Yol vermek	dey.	T.	2
914.	Yola çıkmak	dey.	T.	6
915.	Yola düşmek	dey.	T.	6
916.	Yola koyulmak	dey.	T.	2
917.	Yoluna girmek	dey.	T.	2
918.	Yoluna koymak	dey.	T.	1
919.	Yolunu kesmek	dey.	T.	2
920.	Yolunu şaşırmaq	dey.	T.	1
921.	Yolunu tutmak	dey.	T.	3
922.	Yonca	term.	T.	1
923.	Yorgun argın	ik.	T.	1
924.	Yorgunluk çıkarmak	dey.	T.	1
925.	Yufka	yöre.	T.	5
926.	Yük olmamak	dey.	T.	1
927.	Yüreği bulanmak	dey.	T.	1
928.	Yüreği burkulmak	dey.	T.	2
929.	Yüreği çarpmak	dey.	T.	8
930.	Yüreği hoplamak	dey.	T.	3
931.	Yüreği kabına sığmamak	dey.	T.	1
932.	Yüreği kopmak	dey.	T.	1
933.	Yüreği oynamak	dey.	T.	1
934.	Yüreği yanmak	dey.	T.	6
935.	Yüreğine kurt düşmek	dey.	T.	2
936.	Yüreğine su serpmek	dey.	T.	2
937.	Yüreğine uzanmak	dey.	T.	2
938.	Yüreğini (gönül) okşamak	dey.	T.	2

939.	Yüreğini kaplamak	dey.	T.	2
940.	Yüreğini sarmak	dey.	T.	1
941.	Yüreğiniz kaygısız olsun	k.s.	T.	1
942.	Yürek ateşini küllemek	dey.	T.	3
943.	Yüzünden okumak	dey.	T.	1
944.	Zahmet oldu	k.s.	Ar. - T.	1
945.	Zahmet olmazsa	k.s.	Ar. - T.	1
946.	Zar zor	ik.	Far.	1
947.	Zihninden(aklından) geçmek	dey.	Ar. - T.	2
948.	Ziyaret etmek	dey.	Ar. - T.	1
949.	Zorla kız verilmez	k.s.	Far. - T.	1
950.	Zorluk (güçlük) çekmek	dey.	Far. - T.	1
951.	Zümrüt zümrüt	ik.	Ar./Far.	1

4.3. Yorum

Çocuk romanlarında incelenen 1292 adet sözcük ve sözcük grubu söz varlığı unsurlarına göre dağılımı aşağıdaki şekildedir.

- ✓ Atasözleri: 15
- ✓ Deyimler: 435
- ✓ İkilemeler: 168
- ✓ Kalıp Sözler: 122
- ✓ Terimler: 117
- ✓ Yabancı Sözcükler: 303
- ✓ Yöresel Söyleyiş özelliği Taşıyan Sözcükler: 131
- ✓ Argo: 1

Bu araştırmamızda çocuk romanlarında geçen 1292 adet söz varlığı ögesi tespit edilmiştir. Tespit edilen söz varlığı öğelerinin (deyimler, ikilemeler, kalıp sözler, terimler, yöresel söyleyiş özelliği taşıyan sözcükler, argo) türü, kaynak dili ve kullanım sıklığı ortaya konmuştur.

Çalışmamızın esas amacı Türk dilinin söz dağarcığının kökenlerini ortaya koymak değil özellikle kaynaklara geçmemiş söz varlığı öğelerini tespit etmektir. Bu nedenle çalışmamızda, atasözleri ile birden çok sözcükten oluşan bazı kalıp sözlerin kaynak dillerine yer verilmemiştir.

Cahit Uçuk'un eserlerinde 15 adet atasözü tespit edilmiştir. Yazar, kendine has üslubu gereği, bazı atasözlerinde kalıpların dışına çıkarak birtakım değişikliklere gitmiştir. Yazar 4 atasözünde sözcük değişikliği yapmıştır: “*Fazla mal göz çıkarmaz*” atasözü yerine “*Artık mal göz çıkarmaz*”; “*Sabah ola hayır ola*” atasözü yerine “*Sabah ola, gün doğa*”; “*Denize düşen yılana sarılır*” atasözü yerine “*Suya düşen yosuna sarılır*”; “*Öğrenmenin yaşı yoktur*” atasözü yerine “*Çalışmak, öğrenmek için yaş yoktur*” atasözünü kullanılmıştır. “*Ölümden öteye köy yok*” atasözünü “*Ölümden öte(ye) köy (yok)var mı?*” biçiminde kullanarak atasözünde ses düzeyinde eksiltme yapmış ve atasözünü soru bağlamı içinde vermiştir. Yazar, eserlerinde kaynaklarda bulunmayan 6 adet atasözü kullanmıştır. Böylece Uçuk, Türkçenin zengin anlatım gücünden yararlanarak, çocukların söz varlığını geliştirmeyi amaçlamıştır.

Eserlerde 435 adet deyim tespit edilmiştir. Bunlardan 42'si kaynaklarda bulunmayan deyimlerdir. Bu deyimlerin birçoğu sosyal yaşam, çalışma hayatı, insanın ruhsal durumu ve yaşam tarzı ile ilgilidir: “*iş görmek, göğsü kabarmak, boynunu bükmek, akli ermek, yüreği çarpmak, oyuna dalmak, düşünceye dalmak, yola koyulmak, yol almak, çığlık koparmak, akli başından gitmek, yüreği kopmak, derdi eşelemek, geceyi gündüz etmek, içi parçalanmak, yüreği yanmak, içine kurt düşmek...*”

Yazar kendine has üslubu gereği deyimlerin o değişmez kalıplaşmış yapılarına aykırı bir tutum izlemiştir. Bazı deyimlerde sözcüklerin değiştiği görülmektedir: “*Asık surat(yüz), Başına devlet (talih) kuşu konmak, Dört bir taraf (yan), El(değmemiş) sürülmemiş, Göğsüne(bağrına) basmak, Gözleri ışıldamak(parlamak), Gözden (kaybetmek)ytirmek, İstirap(acı) çekmek, İsim (ad) takmak, Selamete ulaşmak(çıkmaq) vb.*” bu tür deyimlerdendir.

Yazar, bir dilin söz varlığı açısından zenginliğini gösteren deyimlere eserlerinde çokça yer vererek anlatıma güzellik, canlılık ve çekicilik katmış, anlatımı kuvvetlendirmiş, söylemin güvenilirliğini artırmayı sağlamıştır. Böylece yazar, çocuklar için kaleme aldığı eserlerinde vermek istediği iletileri çocuklara kolayca aktarabilmiştir.

Cahit Uçuk'un eserlerinde 168 adet ikileme bulunmaktadır. Ayrıca 14 adet kaynaklarda bulunmayan ikileme tespit edilmiştir. Bu ikilemeler genellikle aynı kelimenin tekrarından oluşan ikilemelerdir: “*Elmas elmas, forma forma, gümüş gümüş,*

sap sap, tutkal tutkal, zümrüt zümrüt, şerit şerit, yerinden yerinden, döndüre döndüre...”

Kalıp sözlerin insan ilişkilerindeki ayrıntıları düzenleme ve iletişimi kolaylaştırma işlevinden yararlanan Cahit Uçuk, eserlerinde 122 adet kalıp söze yer vermiştir. Yazarın, özellikle kaynaklarda bulunmayan öğüt niteliğindeki kalıp sözleri dikkat çekicidir: “*Anasını hoşnut eden çocuklar, hiç yoksulluk çekmezler, Doğmak gibi ölmek de var bu dünyada, Dünyada hazine çalışmak, saadet sağlıkmış, Entarisinin eteğini toplayarak iş görenler yorulmazlar, Dünyanın hâli belli olmaz, Gelen muhakkak ki günün birinde gidecek...*” Eserlerde 12 adet kaynaklarda bulunmayan kalıp söz tespit edilmiştir.

Cahit Uçuk’un eserlerinde: “*ağaçşileri, anatomi, biyoloji, askerlik, botanik, coğrafya, din, edebiyat, gökbilim, hayvanbilim, hukuk, toplumbilimleri, kimya, mimarlık, müzik, tarım, tıp, yerbilim, zanaat*” gibi 17 farklı alana ait olan 117 adet terim tespit edilmiştir.

Eserlerde 303 adet söz varlığı ögesinin yabancı sözcüklerden oluştuğu tespit edilmiştir. Bunlardan 206 adeti Arapça ve Farsça sözcüklerden oluşmaktadır. Ancak kullanılan bu sözcükler, Türk halk dilinde kullanılır hâle gelerek “yabancı sözcük” özelliğini kaybetmiştir. Ziya Gökalp’in, *Lisan Manzumesi*’nde dile getirdiği gibi bu sözcükler “Türkçeleşmiş Türkçe” olma özelliği taşımaktadır.

Yunanca, Aramice, Bulgarca, Ermenice, İbranice, Kurmanci, Latince, İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Sanskrit, Sogodça, Süryanice, Venedikçe, Moğolca, Oğuzca dillerine ait 36 adet sözcük tespit edilmiştir. Bu yabancı sözcüklerden 27 adeti Türkçeye yerleşmiş ve çocukların sözlük kullanmadan anlayabileceği özelliktedir. 9 adeti ise çocukların, anlamlarına sözlük kullanarak ulaşmalarını sağlayacak özelliktedir.

Cahit Uçuk’un “Gümüş Kanat” çocuk romanında olaylar İstanbul’da geçmektedir. Kahramanların İstanbul ağzı ile konuştuğu eserde yöresel sözcük bulunmamaktadır. Yazarın “Türk İkizleri” çocuk romanında ise olaylar Sivas’ın bir köyünde gerçekleşmiştir. Sivas ağzına ait birçok kelime ve kelime grubunun yer aldığı eserde 131 adet yöresel sözcük tespit edilmiştir.

Yazarın “Türk İkiizleri” çocuk romanında argo söyleyiŒe yer verilmezken “GümüŒ Kanat” çocuk romanında 1 adet argo söyleyiŒe rastlanmıŒtır: Hulki Aktunç’un *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)* kitabında argo kabul edilen “*hava sıcaklığı çok düŒmek*” anlamına gelen “*Ayaz paŒa kol geziyor.*” aynı zamanda bir atasözü olma özelliği de taŒımaktadır.

BÖLÜM V

SONUÇ VE TARTIŞMA

5.1. Sonuç ve Tartışma

Dilin anlatım yolu özelliğinin bir göstergesi olan söz varlığı, bir dili konuşan milletin düşünce yapısının, kavramlar dünyasının, maddi ve manevi kültürünün, dünya görüşünün yansıtıcısıdır. Bu nedendir ki bir milletin söz varlığı incelendiğinde o milletin kültürü, yaşam tarzı, hayat felsefesi ve deneyimleri hakkında bilgi sahibi olunmaktadır.

“Bir toplumun kültürünü, gelenek-göreneğini yansıtması yanında kavramların başlangıçtan günümüze gelinceye kadar başlarından geçenleri, kazandıkları yeni anlam ve şekilleri anlamak, yorumlamak açısından da söz varlığı son derece önemlidir. Bu durumun bilinmesi için de en önemli kaynaklar şair ve yazarların eserleridir. Bu nedenle de şair ve yazarların fikir ve duygu dünyalarını anlatmada kullandıkları kelime sayısı, kelimelerin sıklık dereceleri, sözcük gruplarının dağılım özellikleri önem taşımaktadır.” (Ergüzel, 2007: 219).

Cahit Uçuk’un araştırmamıza konu olan eserlerinde kullandığı söz varlığı ögeleri incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda yabancı sözcükler, atasözleri, deyimler, kalıp sözler, ikilemeler, terimler, argo ve yerel sözcükler saptanmıştır. Tespit edilen söz varlığı ögelerinin türü, kaynak dili ve kullanım sıklığı ortaya konmuştur. Daha sonra söz varlığı ögeleri açıklanmış ayrıca ögelerin hangi kitaba ait olduğu ile kitapta geçtiği satırlar sayfa numaraları ile birlikte söz varlığı ögelerinin altında verilmiştir. Cahit Uçuk, Türkiye’nin sayılı çocuk edebiyatı yazarlarından biri olmasına karşın yazarın eserleriyle ilgili daha önce böyle bir inceleme yapılmamıştır.

Bir milletin yaşantılarının, tecrübelerinin, dünya görüşünün ve anlatım olanaklarının bir göstergesi olan atasözleri yazarın söz varlığında belli bir oranda kullanılmıştır. Eserlerde kullanılan altı atasözü, Ömer Asım Aksoy’un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’ ne ve diğer atasözleri sözlüklerine geçmemiştir: “*Allah isterse ne olmazlar olur, Ateş yağmurlarına göğüs ger de deryalarda boğul, Doğru yolda gidenin alını ak olur...*” gibi atasözlerini örnek gösterebiliriz.

Bir toplumun, gelenek ve göreneklerinin, yaşam tarzının yansıtıcısı olan, az sözle çok şey ifade etmeye yarayan deyimler, Uçuk'un araştırmamıza konu olan eserlerinin söz varlığının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ve diğer deyim sözlüklerinde yer almayan 42 adet deyim tespit edilmiştir. Uçuk'un deyim varlığı açısından çok zengin olan bu eserlerinin okunması ve okutulması, çocukların söz varlığını zenginleştirmede önemli bir rol oynayacaktır.

Anlamı pekiştirme, güçlendirme, abartma, çoğaltma ve anlatımı kolaylaştırma işlevlerinin yanında anlatılmak istenene ezgili bir söyleyiş güzelliği katan ve sözü daha güçlü kılan ikilemeler, yazarın araştırmamıza konu olan eserlerinde öncelikli olarak tercih ettiği dilsel kullanımlardandır. Eserlerde kullanılan 168 ikileme de bunun somut bir kanıtıdır. Ayrıca kaynaklarda bulunmayan 14 adet ikileme de yazarın söz varlığının ne denli zengin olduğunun göstergesi niteliğindedir.

Uçuk'un çocuk romanlarındaki ikilemeler çok çeşitli şekillerde karşımıza çıkarlar. Yazarımızın on yedi ayrı başlık altında incelenen bu ikilemelerden, *aynı sözcüğün tekrarlanmasıyla kurulanlar ikilemeleri* daha sık kullandığı görülmüştür: *“acele acele, ağır ağır, kıvrıla kıvrıla, isteksiz isteksiz, birer birer, fıkır fıkır, purıl purıl, sinsi sinsi, savura savura, renk renk, tatlı tatlı, dalgın dalgın, hüngür hüngür, ayrı ayrı, şaşkın şaşkın, korka korka, döne döne, tas tas, yavaş yavaş, kıvrım kıvrım, titreye titreye, kaba kaba, uzun uzun, seçe seçe, dalgın dalgın, sıra sıra, sallana sallana, tek tek, yavaş yavaş, harıl harıl ...”*

Kalıp sözler, diğer bir deyişle ilişki sözleri, her toplumda belli durumlarda söylenmesi gelenek olmuş, duyguları açığa vurmada ve günlük hayatı düzenleyip kolaylaştırmada konuşma dilinin hazır ifadeleridir. Kalıp sözler, ait olduğu toplumun kültürünü, yaşam biçimini, alışkanlıklarını, insan ilişkilerini, ahlak anlayışını, gelenek ve göreneklerini yansıtmaktadır. Cahit Uçuk'un araştırmamıza konu olan çocuk romanlarında karşılıklı diyaloglar oldukça yoğundur. Bu yüzden söz konusu romanlar kalıp söz açısından zengindir. Cahit Uçuk, eserlerinde 122 adet kalıp söz kullanarak, Türk kültürünün kalıp sözler aracılığıyla çocuklara aktarılmasında önemli rol oynamıştır.

Cahit Uçuk'un dini ve manevi değerlere düşkünlüğü, söz konusu çocuk romanlarında kendisini en çok da kalıp sözlerde göstermiştir. Uçuk Allah inancını, duayı, şükürü, karakterler arasındaki diyaloglarda kullanılan ilişki sözlerine yerleştirerek, okuyucusuna benimsetmeye çalışmıştır. Yirmi ayrı başlık altında incelenen kalıp sözlerin çoğunluğunda da İslam kültürünün izleri görülmektedir: “*Allah bağışlasın, Allah büyük, Allah esirgesin, Allah korusun, canına rahmet, şükür, şükür olsun, hayırdır inşallah çok şükür Yarabbi, inşallah, maşallah...*”

Bilim, sanat ve çeşitli meslek kollarının özel sözcükleri olarak tanımlanan terimlerin, çocuklar için yazılan edebî metinlerde yer alması; çocukların bakış açılarında farklılık oluşturmak, çeşitli meslek dallarında kullanılan özel anlamlara ilgilerini çekmek, çocukları araştırmaya sevk etmek gibi işlevler üstlenebilir. Cahit Uçuk da terimlerin bu işlevlerini göz önüne alarak eserlerinde terimlere sıklıkla yer vermiştir. Yazarın eserlerinde farklı alanları ilgilendiren 117 adet terim tespit edilmiştir.

Yöresel söyleyişler, dilin kültür aktarımındaki rolü bakımından önemlidir. Bu rolün farkında olan Uçuk, “Türk İkizleri” adlı eserinde Sivas ilinin dil özelliklerine sıkça yer vermiştir. Bu sözcükler, çocuk romanının anlatıma çekicilik, içtenlik ve doğallık kazandırmanın yanı sıra eserin folklorik manadaki değerini de artırmıştır. Eserde kullanılan yöresel sözcüklerin hangi durumlarda kullanıldığı ve ne anlama geldiği sayfaların altında verilen dipnotlar aracılığıyla okura açıklanmıştır. Uçuk'un eserinde yer alan yöresel sözcükler bir toplum tarihini gözler önüne serer. Eser, toplumun sosyal yaşamına, düşünüş gücüne, dünya görüşüne ve değer yargılarına ışık tutan bir sözlük niteliğindedir: “*altın baş, altın saçak, arık, ayakçak, ayvan, batman, bıldır, bibi, bürük, cicim, çağnağa, dağın, döğen, dürmeç, ece, emmi, erince, erişte, essah, fak, gocuk, gömmece yalak, gürk, haley, kesmece, kürük, makat, miyet olun, pastık, sayrı, sini, suvarıver, sümek, taka, uşak, üsküre, yal, yemeni, çemrelemek...*”

Yazar eserlerinde pek çok dile ait söz varlığı ögesine yer vermiştir ancak genellikle Arapça ve Farsça yabancı sözcükler kullanılmıştır. Bu durumun Cahit Uçuk'un, “Türk İkizleri” çocuk romanını 1931, “Gümüş Kanat” çocuk romanını ise 1961 tarihinde kaleme almasıyla ilgili olduğu düşünülmüştür.

Yazar, eserlerinde argo söyleyişlere çok az yer vermiştir. Eserlerinde yalnızca bir adet argo söyleyişe yer veren yazarımızın bu tercihinin, kaleme aldığı eserlerin “çocuk romanı” olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Yaptığımız dizin eksenli söz varlığı çalışmasında tam olarak 1292 madde başı söz varlığı ögesi olduğunu tespit ettik. Cahit Uçuk, “Türk İkiizleri” ve “Gümüş Kanat” çocuk romanları vasıtasıyla Türk dilinin inceliklerini gözler önüne sererek, çocukların ana dili bilincinin farkına varmalarına; duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmelerine; dilin güzelliklerini keşfetmelerine yardımcı olmaktadır. Bu yönüyle çalışmamız, Cahit Uçuk’un söz konusu eserleri ile çocukların söz varlığı gelişimine olan katkısını ortaya çıkarır niteliktedir.

Çalışmamız, kaynaklarda bulunmayan 74 adet söz varlığı ögesinin tespitiyle, söz varlığı araştırmalarının dilin söz varlığının geliştirilmesi konusunda ne kadar önemli olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ülkemizde son yıllarda artan söz varlığı çalışmaları sayesinde sözlüklerde bulunmayan birçok söz varlığı unsuru ortaya çıkarılarak, dilimizin gizli bir hazineye sahip olduğu gözler önüne serilmektedir. Bu durum da Türkçeyi, diğer dillerle karşılaştırarak fakir bir dil gibi göstermeye çalışanlara somut bir delil oluşturmaktadır.

Bir söz varlığı tespiti olan bu çalışma, hem çocuk edebiyatı alanına veri tabanı oluşturma hem de Uçuk’un çocuk edebiyatı alanında verdiği eserlerle ilgili yapılacak söz varlığı çalışmalarında yol gösterici olma yönüyle önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Ak, C. (2000). *Üniversiteler için Türk Dili*. 1. Baskı. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.

Aksan, D. (1991). *Sözcük Bilim: Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları*. Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, D. (2000). *Türkçenin Söz Varlığı*. Ankara: Bilgi Yayınları.

Aksan, D. (2002). *Anadilimizin Söz Denzinde*. Ankara: Bilgi Yayınları.

Aksan, D. (2007a). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim I*. Ankara: TDK Yayınları.

Aksan, D. (2007b). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim II*. Ankara: TDK Yayınları.

Aksan, D. (2007c). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim III*. Ankara: TDK Yayınları.

Aksan, D. (2013). *Türkçenin Gücü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aksoy, Ö. A. (2014a). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.

Aksoy, Ö. A. (2014b). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.

Aksoy, Ö. A. (2018). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. 1 Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.

Aksoy, Ö. A. (2018). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü.2 Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.

Aktunç, H. (1998). *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü*. (1. Basım). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Akyalçın, N.(2007). *Türkçe İnkilemeler Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Altınörs, A. (2003). *Dil Felsefesine Giriş*. (1. Basım). İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Arslan, M. (2004). *Argo Kitabı*. İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- Banguoğlu, T. (1986). *Türkçenin Grameri*. (2. Basım). Ankara: TDK Yayınları.
- Baş, B. (2010). *Söz Varlığının Oluşumu ve Gelişiminde Çocuk Edebiyatının Rolü*. TÜBAR, XXVII, 137-159.
- Baş, B. (2011/Bahar). *Söz Varlığı İle İlgili Çalışmalarda Kullanılacak Ölçütler*. TÜBAR- XXIX-. s.27-58.
- Çotuksöken, Y. (1992). *Dil ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. (1. Basım). İstanbul: Cem Yayınları.
- Doğan, A. (1999). *Cahit Uçuk Hayatı-Sanatu-Eserleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Eker, S. (2003). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Erbay, F., Öztürk Samur, A. (2010). *Anne ve Babaların Çocuk Kitapları Hakkındaki Genel Görüşleri ile Çocukların Alıcı Dil Gelişim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Turkish Studies- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/4 Fall 2010, p. 1063-1073, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/Turkish Studies.8020>, Ankara-TURKEY.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. (2. Basım). Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Ergin, Muharrem. (1998). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayımlar/Tanıtım.
- Ergüzel, M. (2007). *Dil ve Kültür Üzerine Yazılar 1*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Ersoy, H. (2006). *Türkçedeki Yabancı Sözcüklerin Kullanım Alanı Bilgileri ve Düşündürdükleri (Sözlükbilimsel Bir Çalışma)*, Akademik İncelemeler Dergisi, S: 1/2, s. 205-219.

Ersoylu, H.(2004). *Türk Argosu Üzerine İncelemeler*. İstanbul: L&M Yayınları.

Eyüboğlu, İ. Z. (1995). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. (3. Basım). İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Gökdayı, H. (2008). *Türkçede Kalıp Sözcükler*. Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi,(44), 89-110. (<http://dergipark.gov.tr/bilig/issue/25368/267769>, adresinden 1 Şubat 2019 tarihinde alıntılanmıştır.)

Günay, V. D. (2007). *Sözcükbilime Giriş*. (1. Basım). İstanbul: Multilingual Yayınları.

Gürbüz, Şahin, F. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. (4. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Hatiboğlu, V. (1981). *Türk Dilinde İnkileme*. Ankara: TDK Yay.

Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimleri Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Karataş, T. (2007). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Korkmaz, Z. (2007). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.

Özbyay, M. (2006). *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri II*. Ankara: Öncü Kitap.

Özezen, M. Y. (2011). *Hilyetü'r-Rical ve Söz Varlığı*. Ankara: TDK Yay.

Safa, P. (1990). *Objektif I: Osmanlıca-Türkçe Uydurmaca*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Şimşek, T. (2002). *Çocuk Edebiyatı*. Ankara: Rengârenk Yayınları.

Şirin, M. R. (2000). *99 Soruda Çocuk Edebiyatı*. İstanbul: Çocuk Vakfı.

TDK. *Türkçe Sözlük*. (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Toklu, O. (1995). *Türkçe ve Almancada Kalıp Sözler*. Batı Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi. 2, 113-140.

Topaloğlu, A. (1989). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul. Ötüken Yayınları.

Uçuk, C. (2003). *Yıllar Sadece Sayı, Silsilename II*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Uçuk, C. (2008). *Türk İkizleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Uçuk, C. (2018). *Gümüş Kanat*. İstanbul: Bilgi Yayınları.

Üçok, N. (1947). *Genel Dilbilim (Lengüistik)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil, Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

Yıldırım Bilgen, D., Nurlu, M. (2017). *Çocuk Edebiyatı Alanındaki Eserlerin Temel Söz Varlığına İlişkin Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Turkish Studies, 12(4), 585-602. (<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11322>, adresinden 1 Şubat 2019 tarihinde alıntılanmıştır).

(<https://tr.wiktionary.org/wiki/Dizin:YabancıSözcüklerTablosu> adresinden 3 Mayıs 2019 tarihinde alıntılanmıştır).

ÖZGEÇMİŞ

23.01.1989 tarihinde Almanya'nın Steinheim kasabasında dünyaya geldi. Ailesinin 1992 yılında Sivas'a dönüş yapmasının ardından ilkokul, ortaokul ve liseyi Sivas'ta tamamladı. 2007 yılında girdiği üniversite sınavında başarılı olarak Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi bölümünü kazandı. 2011 yılında fakülteden mezun oldu. 2012 yılında Sivas'ın Yıldızeli ilçesi Karkın Köyü, Karkın Ortaokuluna Türkçe Öğretmeni olarak atandı. 1 yıl burada görev yaptıktan sonra eş durumu atamaları nedeniyle Yıldızeli Şehit Kadir Ateşoğlu İmam Hatip Ortaokuluna tayini çıktı. Hâlen Yıldızeli Şehit Kadir Ateşoğlu İmam Hatip Ortaokulunda Türkçe Öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuk annesidir.

EKLER

Ek – 1 Cahit Uçuk'un Bir Fotoğrafi

EK – 2 Cahit Uçuk'un “Türk İkiizleri” ve “Gümüş Kanat” Kapak Örnekleri

